

**TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN BÜYÜK
ÖNDERLERİNDEN**

**Prof. Dr.
MÜMTAZ TURHAN**

(Bütün yönleriyle)

Dr. Hasan KÜÇÜK

**Bu eser: TÜRKİYE KALKINMA VE DAYANIŞMA
VAKFI'na kurulan TÜRDAV BASIM, YAYIM LİMİTED
ŞİRKETİ tarafından neşredilmiştir.**

Adres :

TÜRDAV Basın Yayım İdt. Şti.

P.K. 882 İSTANBUL

Tel : 26 64 49

Posta Çeki : 93858

Kapak : Olcay OKAN

İRFAN MATBAASI

İstanbul — 1977

— İTHAF —

«Merhum hacam Prof. Mümtaz Turhan ile, şuurlu ve iimanlı Türk milliyetçiliğinin diğer mümtaz mensuplarının aziz hatıralarına.»

...İlimden ve onun tatbikatından azamî derecede faydalanamayan bir cemiyetin arızasız, verimli bir şekilde işlemesi mümkün değildir!...» M.T.

«...Plânlı kalkınma hamlelerinde ısrar edilen hatalardan bir tanesi de, insan unsurunun iyi eğitilmesi meselesinin kalkınma plânlarının dışında bırakılmasıdır!...» M.T.

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Mümtaz Turhan İçin	9
Şükran Duygusu	13
Takdîm	15
Önsöz	19
Giriş	23
Mümtaz Hocayla Müşterek Hatıralarım	29
Mümtaz Beyle İlk ve Özel Tanışmam	34
Mümtaz Turhan'ın Bazı Tavsiyeleri	43
Son Avrupa Seyhatine Uğurlayışım	45
Ölüm Haberini Alışım ve Sonrası	49
Ölümden Sonrası	51
Hayat Safhalarına Genel Bakış	59
Doğumu ve Çocukluk Hayatı	59
Aile Ocağından İlk Ayrılışı	60
Öğrenim Hayatının Başlayışı	60
Yüksek Tahsil Hayatı	60
Öğretim Hayatına Başlayışı	62
Evlilik ve Aile Hayatı	64

Meslekî Cephesi ve Öğretim Hayatı	65
Fikrî Cephesine Geline	71
Din Anlayışı	73
Batılılaşma Düşünce ve Anlayışı	74
Ziya Gökalp'la Benzer ve Ayrılan Yanları ...	79
Mümtaz Turhan'da Dil Meselesi	83
Mümtaz Turhan'ın Siyaset Anlayışı	86
Kin İhtiras ve Sevgi Tarafı	88
Türk Maarif Sistemi Hakkındaki Görüşleri	91
Türk Maarifinin Esas Meseleleri	91
Türk Maarifinin Halihazır Durumu	92
Türk Maarifinde Asıl Hedefin Yanlış	
Teşhisi	94
Türk Maarifindeki İstikrarsızlığın Asıl	
Sebepleri	96
Millî ve İctimaî Terbiye Anlayışı	98
Terbiyenin Gayesi	99
Maarifimizin Islâhı Yolundaki Genel	
Tavsiyeleri	100
1 — Avrupaya Talebe Gönderme İş i	101
2 — İlk Öğretimin Islâhı	105
3 — Orta Öğretimin Islâhı	107
4 — Liselerin Islâhı	108

5 — Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmen	
Okulları	110
6 — Üniversitelerin Islâhı	112
Türkiye’de Din Eğitiminin Durumu Hakkındaki	
Düşünceleri	121
Fikrî Cephesi ve Şahsiyet Bütünlüğünün Genel	
Tasviri	126
Eserlerine Ait Genel Etüd ve Kronolojik Bilgiler ...	131
Kitap Halinde Neşredilmiş Eserler	133
Çeşitli Mecmualarda Çıkan İlmî Yazıları	137
Vefatından Sonraki Yankılar Söylenen ve	
Yazılanlar	149
Prof. Mümtaz Turhan	151
Hocamız Prof. M. Turhan (B. Toğrol)	153
Mümtaz Hocamız (S. Özbaydar)	157
İlk Garplı Türk Mümtaz Turhan (Y.	
Özakpınar)	170
Mümtaz Turhan (M. Kaplan)	173
Bir Büyük Adamın Ardından (T. Buğra)	179
Kayıplar (Türk Kültürü)	184
Bizlere Vedâ Ederken (Türk-Eli)	186
Büyük Bir Kayıp	186
Müellifin Çıkmış ve Çıkacak Olan Diğer	
Eserleri	191

Prof Dr. Mümtaz Turhan için

Her şahıs, yaşadığı devir içinde ele alınırsa, gerçek kıymeti ortaya çıkar Arşimet Kanunu, bugün ortaokul talebeleri de anlıyabiliyor. Fakat millattan evvel suların kaldırma kanununu bulmak, Arşimet, ilim adamları arasına katmıştır.

Prof. Dr. Mümtaz Turhan'da «**Garblılaşımanın Neresindeyiz?»**» sorusunu soran ve buna cevap vermeye çalışan bir kimse olarak dikkatimizi çekmişti.

Bunda ne var demeyiniz!. Bir defa, her millî bayramda, Avrupa'yı geçtiğimiz iddia edilirdi. Artık iş, hatibin insafına ve anlayışına kalmıştı. Kimisi Avrupa'yı elli sene, kimisi de yüz sene geçtiğimizi ileri sürerdi.

Öte yanda, Avrupa'nın çok gerisinde olduğumuzu ilerde oluyorduk, bir türlü Avrupa'ya yetişemiyorduk. Ğimizi ileri sürenler de vardı.

Velhasıl ya Avrupa'dan çok geride, veya çok ileride oluyorduk, bir türlü Avrupa'ya yetişemiyorduk.

Evvela Avrupa'yı ve Avrupalaşmayı hedef almamız, kolak kolay anlaşılır cisten değildi.

Bütün bunlara rağmen Prof. Dr. Mümtaz Turhan: «**Garblılaşımanın Neresindeyiz?»**» diyerek meseleye parmak bastı. O devirlerde, tercüme ve adepte kitapların dışında telif bir eser ortaya koymaya çalışan, memleket dertleriyle dertlenen bir kimse olarak göründü. İşte Mümtaz Turhan'ın değeri, buradan gelmektedir.

Köylerde, cami imamlığı ile ilkokul öğretmenliğinin bir kişide toplanmasını istemişti. Yani imam, aynı zamanda ilkokul öğretmeni olmalıydı...

Bu teklif, dertli milletimize derman idi. Bizi anlıyan, bize sahip çıkan bir profesör bulduğumuz için çok sevinmiş ve Mümtaz Turhan'ı sevmiştik.

Cami ile okul, ilim temeli üzerine oturtulmuş iki müessesedir. İlim, bir bütün olduğuna göre, ilme istinat eden camiyle okul, birbirine zıt değil, birbirini tamamlayıcı olmalıdır. Sonra camiye okula ve okulu camiye karşı göstermekle bu millet ne kazanabilir veya ne kazandı?

Okul gençlerin, cami ise her yaştaki vatandaşın öğretim ve eğitim yuvasıdır.

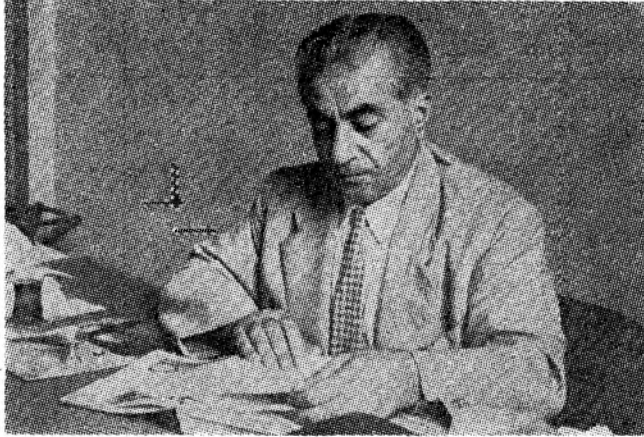
Millet bütünlüğünü gaye edinenler, cami ile okulu, ilmî esaslar içinde bir bütün olarak ele almak zorundadır. Diyebilirim ki bu gerçeği üniversite muhitinde ilk anlıyanlardan biri de Prof. Dr. Mümtaz Turhan'dır.

Bu eser, onun bir çok yönlerini ele almaktadır. Biyografiler, gençlerin yetişmesinde önemli rol oynar. Muhterem Dr. Hasan Küçük, bu eseriyle, ihmal edilen biyografi neşriyatına teşvik edici bir eda getirmiştir. Böylece Hasan Küçük Hocamızın eserleri bir bahçede meyva ağaçlarına benzemektedir. Kimisi elma, kimisi kayısı... Fakat hepsi meyva...

Tekrar hatırlatmak isterim: Prof. Dr. Mümtaz Turhan, yaşadığı devirde «büyük» olma vasfına erişmiş bir kimse idi. Çünkü düşünüyordu, arıyordu ve bu milletin derdiyle dertlenmişti.

Onu rahmetle anarım.

Hekimoğlu İsmail

«...Maarifin en mühim gâyesi, O'nun en mühim vasıta olan ve cemiyette her sahanın temelini teşkil eden unsurunu iyi yetiştirmek olmalıdır!...» M.T.

Yukarıda Mümtaz beyi, bu düşüncelerine ideleştirmek üzere bir tefekkür halinide görüyoruz.

— Prensip —

Mümtaz hocamın ilim adamı anlayışı
ve prensibi :

«...İlim adamı zan etmez, fakat bilir. İkna etme-
ğe çalışmaz çünkü ispat eder. Muhatabından itimat
dilemez, bilakis O'nun dikkat etmesini ve gerçeği iyi
anlamağa çalışmasını tavsiye eder!...

H. K.

Ş ü k r a n D u y g u s u :

Değerli hayat arkadaşım merhum Profesör Müm-taz Turhan'ın kalblerde mahfuz bulunan aziz ve müm-taz hatırasını, çok sevdiği ve uğruna hayatını cömert-çe harcadığı aziz Türk gençliğinin hafızalarına da nakşetmek gâyesiyle, değerli talebesi Dr. Hasan Kü-çük bey tarafından gösterilen samimî bir kadirşinas-lık örneği olarak meydana getirilen bu kıymetli eser, büyük acımın en derûnî tesellisidir.

Bu vesiyle ile gerek eserin değerli müellifine, ge-rekse basım ve yayımında hizmeti geçenlere teşek-kürlerimi bildirir, eserden fayz alacak olan genç ev-lâtlara ise Cenâb-ı «Hak»tan hayırlı muvaffakiyetler niyaz eylerim.

Eşi

Mevhide Turhan

TAKDİM

İhtiva ettiği hacım itibariyle belki de arzulanan öiçülerin çok altında kalabilecek olan bu eser, sahip bulunduğu mâna ve husûsiyet ile bilhassa matuf bulunduğu gâye bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir.

Özellikle dokuz yıla yakın bir gaybûbiyetin neticesi olarak Türk gençliğinin millî his ve hayâllerinde doğan tatmin arzusunun bir nebzecik olsun telâfisine medâr olabilirse işte o zaman asıl gâyesine ulaşmış sayılabilir.

Evet, bu eser mümtaz şahsiyeti, gerçek, şuurlu ve müslüman Türk milliyetçiliğinin ana umdelerine ait fikirleri, kısaca bütün yönleriyle aziz ve merhum hocam Profesör MÜMTAZ TURHAN'ı anlatmaktadır! Prof. Mümtaz Turhan aramızdan ayrılalı dokuz sene-ye yakın bir zaman geçmiştir. Fakat bu zaman zarfında O'nun başlattığı fikir akımı ve gerçekleştirmek istediğı ölkü istikametindeki boşluk, bu gidişte doksan senede bile doldurulamayacak boyutlara ulaşmıştır!...

Bu meyanda rahmetli hocamız Profesör ALİ FUAD BAŞGİL (merhum) ile açtıkları nurlu yoldan yürüyen milliyetçi, mukaddesatçı ve müslüman Türk gençliği, ne yazık ki yüce mevlâmızın her iki mürşidi de birbiri ardısıra almasıyla başsız kalmış, bu başı-

boşluğun neticesidir ki Türkiyede «Gençlik Hareketleri» bir takım nâehil ellerde bugünkü korkunç boyutlara varmıştır!...

Şayet son çeyrek asırdan buyana mümtaz birer fikir ve ideoloji sembolü olan Mümtaz Turhan ve Ali Fuad Başgil hocaların feryatlarına kulak verilseydi, bugün gençlerimiz çoğu kere boş bir serab uğruna hayatlarını mahvetmeyecekler, veyahut da kör bir kurşuna hedef olan ya da sapık bir ideolojinin tuzağına düşmüş evlâdının arkasından bağıri yanık analar göz yaşları dökmeyeceklerdi.

İşte bu eser, Ziya Gökalp Prens Sabahattin ve Mehmet İzzet beylerden sonra gerçek anlamda şuurlu, mukaddesatçı ve mefkûreci müslüman Türk milliyetçiliğin iki büyük önderlerinden sadece «Mümtaz Turhan»ı konu olarak almaktadır. (1) Bu itibarla içinde bulunduğu fikrî ve ruhî bunalımdan kurtulmak için mutlaka bir mürşid arayan günümüzün milliyetçi mukaddesatçı gençliğine bir nebze ciik olsun aradığı feyzin membeını gösterebilmiş ise «Bize Ne Mutlu!...»

Şurası iyi bilinmelidir ki, dünya milletleri ailesi arasındaki yerini sağlamlaştırmak, kısaca mevcûdiyetinin devamını temin etmek isteyen her millet, kendisinin öz malı olarak gösterebileceği bir fikir ve ruh varlığının izafî şerefini haykırmaya, hattâ onu gelecek nesillere mânevî bir miras olarak bırakmaya mecburdur. Milliyetçilik, mefkûrecilik, ülkü, idealizm vb. kavramların hayat bulunduğu saha öyle ısmarlama fikirlerle ya da boş lâflarla ayakta tutulup istikbal vadedemez! Bu saha öyle boş kafaların ya

1. Mümtaz hocamızın ülkü ve ideal arkadaşı Ali Fuad Başgil merhumu başka bir eserimize konu etmiş bulunuyoruz. Mevlâ hitamına ermeyi nasıyb ve müyesser buyursun (âmin)

da, başkalarına ait ısmarlama fikirlerin tellallığının yapıldığı işportacı pazarları değil, aksine yüksek alâkaların rol oynadığı, büyük dâvalara baş vurulan, yüce ve cesaretli teşebbüslere girişilebilen ulvî bir destanlar âlemidir!... İşte Mümtaz hoca bu âlemi keşfetmiş ve ülkü istikametini de tayin etmiş olanlardan birisidir. Ancak itiraf edelim ki bu eser O'nun hakkında şimdilik sadece küçük bir başlangıçtır. Kursesuzluğu deye bir iddamız da yoktur. Geç kalınmış olmakla beraber inanıyoruz ki Mümtaz Turhanlar, Ali Fuad Başgiller, Mehmet Âkifler meş'alesi yetiştirecek olan genç nesillerin gönüllerinde birer iman projektörü olarak elden ele dolaşacaktır!...

Bakalım Mümtaz Hocamız neler söylemiş, neler yapmak istemiş ve Türk münevverine, Türk eğitimcisine ve Türk gençliğine tavsiyeleri nelermiş?... isterseniz açıp kitabı hep birlikte(mânevî huzurunda) destûr alarak saygı ile okumağa başlayalım.

Dr. Hasan Küçük

Ö N S Ö Z

Türkiyede Biyografya çalışmaları diğer ülkelere nisbetle çok az, hattâ yok denecek derecededir. (1) Nitekim hayatında iken çevresinde iyi ve güzel bir intiba bırakmış olan bir kimse, vefatından sonra da kendisini tanıyan kuşağa mensup kimselerce beş-on sene daha hafızalarda yaşar, varsa bir takım orjinal fikir söz ve hatıraları tekrarlanır, kısaca her geçen gün biraz daha unutularak hafızalardan ve hatıralardan silinir gider.

Türkiyede vasat seviyedeki geniş halk kitleleri için olduğu kadar, aydın zümre için de durum bundan farksızdır. Nitekim aydın ve aristokrat zümreye mensup bir kimse de hayatında iken, ilmi, şahsiyeti, fikirleri, ihtisası kısaca türlü meziyetleri ile geniş bir çevreyi etkilemiş bir kimse ise, böyle bir kişi de öldüğü zaman arkasından mu'tad bir tören, bir kaç çelenk, bir kaç kelime yuvarlak söz, bir kaç gazete ve dergide varsa birkaç söz vitriyozundan yankılar, bir kaç satır yazı vs!... Şayet bu kişi bir Üniversite Profesörü, bir Asker, (söz gelimi bir paşa) ise diğerlerinden farkı:

Profesör için Üniversite Fakültelerinden, kendi mensubu bulunduğu Fakültenin herhangi bir anfi-

1. Bu husustaki tessürlirimizi ancak biyografik çalışmalar yapıp, bunun acı zahmet ve yokluğunu çekmiş olan meslektaşlar takdir edebilir ve paylaşabilirler!...

sinin kapısı üzerine bir isim (...Anfisi) gibi. Gelecek nesillerin normal olarak bağışıklık kazanacakları bir isim tabii!...

Söz konusu olan kişi bir Paşa ise, daha muhteşem (Bandolu, resmî kıyafetli üniformalı Komutanların yönetiminde ciddi) bir cenaze töreni ve çoğu zaman falan ya da filân Garnizonun bir caddesine, sokağına ya da bir çeşmesine (O'nun adına) verilmiş bir isim!... ve hepsi bundan ibaret.

Bilâhare böyle bir kimseyi tanımağa veya bir yabancıya tanıtmaya çalışsanız, en küçük bir ip ucu, size bilgi verebilecek ciddi ve emin bir kaynak kat'iyen bulamayacaksınız. (2)

İşte Profesör Mümtaz Turhan Bey için de durum bundan farklı olmamıştır. Nitekim vefatının dokuzuncu sene'i-devriyesine girilmek üzere bulunmasına rağmen, kendisi hakkında en küçük bir faaliyetin bulunmayışı duyduğumuz endişeyi cidden haklı çıkarmaktadır.

2. Nitekim bir zamanlar Türkiyede Sosyolojinin mahiyeti ve tarihçesini araştırmayı merak etmiştim. Türkiyede Sosyolojinin yegâne kurucusu sayılan Ziya Gökalp'ın Dârulfunûn'a intisap ettiği tarihe ait resmî bir belge bulamadım. Benim vasıtamla sayın ilgililer de konu ile meşgul olmuşlar, bilhassa yakın mazinin bu önümlü meselesi karışındaki ilgisizlik idarecileri de endişeye düşürmüştü. Bilâhare muhterm Muzaffer beyin (İ. Ü. Zat İşleri Müdürü) de yardımlarıyla vaktiyle Zeynep Hanım Konağı yangınından kurtulan kayıt defterlerinin yanık kısımlarını temizleyip haftalarca uğraştıktan sonra defterin birisinde Z. G. (Ziya Bey)in 600 kuruş maaşla ilk içtimaiyat müallimi olarak inha olunduğuna dair bir kayda rastlayabilmiştim!...

Bu konudaki toplayabildiğim kadar resmî mahiyet-teki belgelere dayanan malumat yakında çıkacak olan «Türklerde ve Türkiyede Sosyal Düşüncenin Tarihi Tekâmülü» adlı eserimizdedir. Bk. a. g. c. ilgili bölümler.

Nitekim şu anda yakın mazinin ünlü Türk fikir adamı, Türkiye’de şuurlu ve imanlı milliyetçiliğın sembolü, Türk millî hayatının ve bilhassa ilmi şöhreti yurt dışına, Avrupa hattâ Amerikaya kadar yayılmış bulunan (3) büyük Türk ilim ve fikir adamı Mümtaz Turhan’ın hayatını merak eden yerli veya yabancı bir kimse, nereye, hangi esere baş vuracaktır?... Türk milletinin yetiştirdiğı bu gibi şöhretlerin unutulmağı terk edilmesi, milletlerin kendi mazileri ve yetiştirdikleri şöhretleri ile övündükleri yirminci yüzyılda, Türkiye’deki bu lâübâlilik ve lâkaydlık, çağdaş düşünce ile ne dereceye kadar tutarlılık gösterir?; bunu sayın okuyucuların sağduyularına havale ediyoruz.

Bir daha itiraf edeyim ki bu küçük eser işte, Profesör Mümtaz Turhan’ın hayatı ve ismi gibi mümtaz şahsiyeti, fikrî cephesi, kısaca şahsiyet bütünlüğü hakkında araştırılmış sadece bir başlangıçtan ibarettir. Müellifinin, eserin kusursuz veya noksan-sızlığı gibi herhangi bir iddiası bulunmadığı gibi, hayatında iken feyz almak şerefine mazhar olduğı aziz hocasının millî mefkûre ordusunun mensubu Türk gençliğine tanıtılması ve nesilden nesile aktarılmasından başka bir yan düşüncesi ve gâyesi de yoktur; hattâ O, bu çok önemli işin daha büyük güçler tarafından başarılabileceğine inanmakta ve böyle bir teşebbüsü gönülden arzulamaktadır.

İnancımız odur ki, Mümtaz Turhan’ın, Türk genç ve bilhassa Türk münevverinin hafızasında mayalanmış bulunan fikirleri artık kendi haline, silinmeğe ve unutulmağı terk edilmeyecek, bilhassa O, etrafını aydınlatan parlak bir meş’ale gibi elden ele daima bir evvelkinden daha şuurlu olarak devredile-

3. Bu konudaki malumat Giriş Bölümü S. 23’dedir.

cektir. Bu gâye ile meydana getirilmiş bulunan bu küçük başlangıçtan sonra, daha büyükleri yazılacak ve artık O, Türk münevverinin kalb, fikir ve hafızasında daima sıcaklığını muhafaza ederek yaşayacaktır. Kısaca milliyetçi ve mükaddesatçı Türk genci O'nu daima kendisine rehber edinebilecek ve ilham alabilecek iimkânlara sahip olacaktır.

Bizse O faziletli insanı, Yüce Mevlânın sonsuz rahmetine terk eder, mübarek ruhunun şad olması için Cenâb-ı Hakk'a duâ ederiz.

Eylül - 1977

Erenköy

Dr Hasan Küçük

GİRİŞ

İlk cümleyi karalayabilmek için kalemim elimde günlerce, haftalarca, hattâ aylarca bekledim. Esasen başladığım işin ne kadar büyük bir cüretkârlık olduğunun farkındayım. Güya bütün cepheleriyle Profesör Mümtaz Turhan beyi anlatacaktım!

Ama kimi, kime anlatıyordum? Vatanının ve milletin gerçek anlamda saâdet ve selâmeti için ömrünü cömertçe harcamış bulunan bir dehâyı, henüz elinden yitirmeden kadr'ü kıymetini bilememiş bir topluma mı anlatacaktım? Evet, içimdeki samimî bir duygu beni bu cüretkârlığa itiyordu.

Mumun ışığı kendi dibini uzağı kadar aydınlatmazmış, doğruysa bir ata sözüdür bu. Gerçekten de en azından 150-200 yıldır bozulmağa başlamış olan Türk toplumundaki siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel problemlerin çözümü için fikirleriyle, tavsiye ettiği türlü metodlarla yol gösteriyorum deye çırpınıp durmuş olan büyük mütefekkir Mümtaz Turhan bey'in bu fikirleri ,kendi toplumundan çok batı dünyasında değerlendirilirken; (1)

1. Hattâ Mümtaz Turhan'ın ilmi şöhretli Avrupayı da aşarak Amerikaya bile ulaşmıştı. Nitekim Priceton Üniversitesi hocalarından Dr David Garwood, Rockefeller Foundation tarafından sırf Mümtaz Turhan'ın «Garpılaşmanın Neresindeyiz» isimli eserini İngilizceye çevirmek üzere burs verilerek Türkiye'ye gönderilmiştir.

Şimdi benim yapmak istediğim işlerin, sarfettiğim gayretlerin ne mânâsı olacaktı? O'nu hayatında anlamayan bir topluma ben şimdi anlatamabileceğim, ya da O'nun yapamadığını ben mi yapacaktım? Haşa böyle bir iddiam yok tu ama, yine de bütün bu sorulara verilecek cevaplar hep birden hucûm ediyordu muhayyeleme. Bense kendimi tartıyor, müdrikemi yeniden kontrol ediyor ve büyük İslâm düşünürü «İbn. Haldun»un bir vecizesini hatırlıyordum.

Gerçekten, dünyada sosyolojinin ilk habercisi, hattâ tarih felsefesi şuurunu da ortaya atan İbn. Haldun'un, toplumların ve dolayısıyla milletlerin var oluş ve yok oluş mücâdeleleri hakkındaki görüşleri özetle şöyledir:

«Toplumlar da insanlar gibidirler, doğarlar, yaşarlar, ihtiyaçlar ve nihayet ölürler. Bir millet bir defa çökmeye yüz tuttu mu, O'nun mukadder olan akıbetini beklemekten başka çare yoktur.» (2) Şu kadar ki, ondaki önemli fikirler taraftar bulur iyi değerlendirilebilirlerse, yine de faydalı olabilirler, hattâ o toplumu çöküşünden sonra bile yeniden hayata kavuşturabilirler.

İşte beni, merhum (hocam) Profesör Mümtaz Turhan'ın hayatı ve fikirlerinin bir özetini olsun genç kuşaklara aktarabilmek gibi büyük bir cürete teşvik eden iki sebep mevcuddu ki, bunlardan;

a) Birincisi İbn. Haldun'un yukarıda özetini sunduğum ve tarihte yüzlerce defa ispatlanmış bulunan vecizesi;

2. İbn. Haldun'un El-Mukaddime adlı eserinden bu konudaki fikirleri kısaltılarak günümüz türkçesine çevrilecek ve kısaltılarak alınmıştır. İbn. Haldun'un geniş yorumu için Bk. «Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefelerinde Sistematik Problemler» adlı eserimiz ilgili Bölüm s. 76 vd.

b) İkincisi ise, ölümünün dokuzuncu sene'i-devriyesine girilmek üzere bulunulmasına rağmen, hâlâ Mümtaz Turhan gibi engin bir hazineden yararlanmak düşüncesiyle en küçük bir kıpırdanışın görülmeşişinden duyduğum endişe idi.

Bu vesile ile ben, aziz hocama karşı bir şükran borcunu ödemek ve aziz milletime karşı da böyle bir fikir hazinesini yeniden sunmakla müstesna bir kıvanç ve vicdânî bir vazifeyi yerine getirmiş olmanın da gururunu duyarken, hemen bir noktaya işaret edeyim ki; Mümtaz Turhan'ın hayatı, şahsiyeti ve fikirlerinin özetiyle ilgili bu kompozisyon araştırması, O'nun ebediyata intikalini müteâkip uzun bir bekleyiştikten sonra sadece bir başlangıçtır. Noksanlıkları yoktur iddiasında değilim, şayet mevcut kusurlar varsa, bunlar tamamen araştırmacısına ait sebeplerden ileri gelmektedir. Bil'akis ben bu büyük deryadan bir katreyi bile günümüz gençliğine ve aydınına yeniden sunabilirsem kendimi mutlu sayacağım.

Değerli okuyucuların gösterecekleri ilgi, tespit edebildikleri eksikliklerse, yazarı için teşekkür vesilesi olacağı gibi, gelecek kuşakların da Mümtaz Turhan gibi engin bir hazineden daha çok faydalanmalarına yardımcı olacaktır.

Yukarıda da işaret etmiştim, şimdi bir daha söylüyorum. Mümtaz Turhan gibi bir cevherden ne yazık ki Türk toplumunun siyasî kaderine hâkim olan güçler ve çevreler lâıkiyle yararlanamamışlardı. Değil Türk toplumunun siyasî kadrosu, ilim ve fikir mensubu geçinenler dahi gerektiği kadar O'nu tanıyamamışlar, O'ndaki engin ruh anlayışı, mümtaz bir insanlık ideali, şuurlu ve metodlu bir toplum teorisi, özellikle Türk toplumunun karakterinde (potansiyel olarak) mevcut bulunan asil ruh, iman ve

millî gurura O'nun koyduğu esaslı teşhisten de bir kaçı müstesnâ tutulacak olursa, Türk aydınlarından hemen pek çoğunun haberi bile olmamıştı. (3)

3. Bu yönden Mümtaz Turhan'a benzetebileceğimiz ve Türk aydını ve yönetici kadrosunun bir türlü anlayamadığı, ya da anlamak istemediği bir başka düşünür daha vardır ki, bu «*Prens Sabahattin*»dir. «Türkiye nasıl kurtarılabilir?» adlı kitabında fikirlerinin ve metodlarının genel şeması kolayca bulunabilecek olan Sabahattin bey'i gerçekten derv'in İttihat ve Terekki çetesine mensup maceraperestler bir türlü anlamak istememişlerdi. Halbuki prens'in yegâne kabahat ve talihsizliği Osmanlı hânedârına mensup olmasıydı! Nitekim Prens Sabahattin bey Sultan Abdülmecid'in kızı, Sultan Abdülhamid'in de kız kardeşi olan Seniha Sultan'ın ve damat Mahmut Celâlet'in Paşa'nın oğulları idi ki, O'nun bir takım orjinal fikir ve metodlarla memleketin kurtarılması için giriştiği hamleler, iki asrardanberi sinsice yürütülmekte olan batılı ve doğulu şirket ortakları, Osmanlı İmparatorluğunu parçalayıp mirasına konmak için ağzlarından salya akıtan perde arkasındaki kuduzların plânlarını bozuyordu. Sahnenin ön tarafında rol almış bulunan İttihat ve Terakki çetesi aktörleri ise, o günlerde en son rollerini oynuyorlardı ki, nitekim çok geçmeden maskeli şirket ortakları muradlarına erdiler ve 600 yıllık koskoca Osmanlı İmparatorluğu dört maceraperest'in elinde buz gibi eridi gitti. Gerisi malûm!... Şimdi bütün bu manzaraları kısmen yaşamış ve her birini çok iyi tanımış da olan, nihayet Türk milletin tarih sahnesindeki en son var olma şansını da elinden almak isteyenlere, kalemi ve fikirleriyle meydan savaş açmış bulunan Mümtaz Turhan'ın da kabahati saf ve tertemiz pırlanta gibi bir Anadolu çocuğu oluşu ve imanı bütün bir müslüman, vakur bir Türk evlâdı oluşu idi. Malûm dramın aktörleri ise aynı disiplinden geçme, fakat değişik modelde kostümlerle sahnelerdirdi. Ama Mümtaz Turhan yaşayacak, mücadelesi zaferi şenliklerini yakın gelecekte kutlayacaktır. Ruhu şad olsun. (Prens Sabahattinle) ilgili tafsılatlı bilgiler «Türklerde ve Türkiye'de Sosyal Düşüncenin Tarihi Tekâmülü» adlı eserimizdedir. Bk. a. g. e. ilgili Bölüm.

Nitekim ölümünde ve onu takip eden günlerde basının büyük gaflet ve ilgilsizliği yanında, şurada burada çıkan bir kaç yorumda bile bu büyük düşünür hergangi lâıyk olduğu sabit bir yere oturulamamıştı.

Gerçi samimî birer kadirşınaslık örneği olarak kaleme alınan bir kaç yazıda bu büyük kişi'nin türlü meziyetlerinden bir kaç cümle ile söz edilmişti ki, (4) hemen işaret etmek isterim ki, fikirlerde ve düşüncelerde esas olan mantikî bağlantı, yani piramidel bütünlüktür.

Tabiidir ki, yukarıda şükran duygularıyla işaret ettiğimiz küçük hacımdaki ifadelerden herhangi birisi Mümtaz Turhan'ın şahsiyet ve fikrî bütünlüğünü esas amaç edinmiş değillerdir. Bu bakımdan elbette mazur de sayılabilirler.

Bense aziz hocam Prof. Mümtaz Turhan beyin ismiyle müsemma mümtaz şahsiyetini ve tâbir caizse engin ufuklarla kenetlenen bir derya misâli düşünce ve yine derûnî fikirlerinin genel bir portresini çizmeğe çalışırken, kendimi mânevî huzurlarında sayıyor, hasbelbeşer vâki kusurlarımdan ötürü derin hoş görü ve müsamahalarına sığınırken, fâni vücudü ebedî ıstıratgâhında, vazifesini yapmış olmanın gurur ve huzuru içinde yattıkça, kendisine Cenâb-ı Haktan tekrar rahmet ve mağfiret niyaz ediyorum.

4. İleride bu maksatla kaleme alınan yazılardan örnekler verilmiştir. (Bk. vefatından sonra söylenen ve yazılanlar)

MÜMTAZ HOCAYLA MÜŞTEREK HATIRALARIM

MÜMTAZ BEYİ İLK TANIYIŞIM :

Kader'in sevk-i tabiisiyle, binbir hayâller ve güçlüklerden sonra, Anadolu'nun hücrâ köşelerinin birinden kalkıp önce İstanbula, daha sonra da (1964 llerde) Üniversiteye intisap ettiğim ilk günlerden birinde idi;

Her aradığını bulabileceği kendisine önceden müjdelenmiş kişilerin sevinç ve heyecanı, içinde, her ayrı ders saatinde bir başka anfinin kapısı üzerindeki günlük programlara bir göz atarak hiç görüp dinlemediğim bir hocaysa, hemen sınıfa giriyor ve sessizce bir kenara oturup, ders boyunca konuşulan ve anlatılanları heyecanla dinliyordum.

Yine bir Cuma günü sabahı ilk ders saati sıraları idi. Biraz benden kıdemli, fakültenin koridorlarını, anfilerin yerlerini, hocaların isimlerini falan biraz daha iyi öğrenebilmiş bir arkadaşım bana «Gel seni bu ders Mümtaz beye götürüyüm» dedi. İlk an'da isim kulağıma pek yabancı gelmemişti. Nitekim üniversiteye girmeden önceleri de Mümtaz bey, veya bazan Mümtaz Turhan bey şeklinde falan bir isim duymuştum, hattâ bir seferinde Millî Türk Talebe Birliğinde İstanbul'un Fetih günü münâsebetiyle bir konferansını da dinlemiştim. Acaba şimdi O'nun dersine mi dâvet ediyordu, arkadaşım beni?...

Hangi Mümtaz Hoca Mümtaz Turhan bey mi? dedim, evet, evet dedi, üstelik «çok önemli konular işliyor Cuma sabahları 9-11 arasındaki seminerlerinde.» Böyle dedi arkadaşım bana. Bu arada benim içime bir şüphe düştü! Gerçi lâik bir ülkede idik ama Cuma gününün de özel bir anlamı vardı! Acaba Mümtaz bey bunu hesaba katmıyormuydu? Arkadaşıma dersin ne kadar devam edeceğini sordum? Zaten o, benim neyi merak ettiğimi anlamış gibi, farkındayım bir hususu merak ediyorsun ama Mümtaz Hoca bu hususlara çok dikkat eder ve titizlik gösterir, üstelik Cuma'nın mânasını ve talebenin hissiyatını çok iyi değerlendirir. Nitekim bu saatlerde 9-11 arası derslerinde talebelere sorar ,iki saati birleştirerek 9-10,30 mu yapalım, yoksa 9-10 dersi sonundamı 10 dakika teneffüsle 11 de dersi bitirelim, deye!... Hem sonra Mümtaz Hoca Cuma günleri 11-13 arası katıyyen ders yapmaz, falan deye arkadaşım bana Mümtaz Hoca'nın prensiplerinden söz edip duruyordu.

Bense çok sevdiğim ve iyi de anlaştığım arkadaşım Emin'in sözlerine itimat etmekle beraber, dersine bir girip arkadaşımın bana anlattıklarını bizzat görmek ve hiç değilse Mümtaz hocayı yakından tanımak istiyordum.

Mümtaz hoca seminerlerini Tecrübî Psikoloji koridorundaki ve şimdi kapısında «Mümtaz Turhan an-fisi» yazılı olan odada yapardı. Arkadaşımla biz ders-hane kapısının dış tarafında ayakta konuşuyorduk ki, bir ara içeriye baktım sınıf ağzına kadar dolmuş, tabure denen seyyar oturacaklar paylaşılmış, henüz ayakta kalanlar da büyük masaların altlarında tabure aramakla meşguldüler. Arkadaşım bana «önem-

li değil ayakta da -dinliyebiliriz, zaten Mümtaz hocanın dersinde insan, yorulduğunu hissetmez» dedi.

Böyle konuşurken, bir yandan da devamlı karşıya bakıyordu. Orada sıra sıraya  tane kapı vardı. Ben farkededemiştim birden arkadaşım bana «tamam Mümtaz hoca geliyor!» sınıfa girelim dedi. Heyecanım son haddine varmıştı. Kapısının açılışıyla yanımıza gelişi âdeta bir olmuştu. Başı dik, vakarlı kıralmış saçlarının dekoruna uygun siyah desen üzerine gri çizgili elbisesi, pantolonunun tsnden bembeyaz ve muntazam bir yaka ile birbirini tamamlayan bir dekor ile engin ruh yapısını aksettirmede kusur etmeyecekmişcesine mkemmek bir kıyafetle, kapının önünde kendisini beklercesine dikilen talebelere mütebessim ve cesaret verici tatlı bir jestle selm vererek sınıfın kapısından içeri girdi

Esasen dolmuş taşmış bulunan sınıfın içinde, hocanın ders kürsüsünden tarafa geçebilmesine imkân bile kalmamıştı ki, yoğun bir gürültünün, yerini tatlı bir suknete terk ettiği sınıfta, talebeleri Mmtazhocanın kürsüsü başına doğru ilerlemesini kolaylaştırmak için üst üste yığılmışlar, masaların arasından zorlukla temin edilen yoldan ağır, ağır geçen Mümtaz hocaları'da ders kürsüsünün başında görünmüştü.

Ben arkadaşım Eminle, daha bir çok talebeler gibi ayakta kalmıştık. Gerçi önemli değildi. Hattâ özellikle benim için bir bakıma daha da iyiydi; çünki Mümtaz hocayı şimdi yüz yüze yakından ve daha da iyi görebiliyordum. İlk dikkatimi çeken şey elinde bir saatin bulunuşuydu. Burada çağrışımla kendi saatime bakmak hatırıma geldi ve baktım sat 9-u 2 geciyordu. Demek oluyor ki Mümtaz hoca gönlünü ver-

diğı milletin bir tek dakikasını bile israf etmiyordu! Sa: Tam 9 da sınıfa girmişti ki, benim kendi saatime bakmayı hatırladığım an, hocanın girişinden 2, hattâ 3 dakika geçtikten sonraki an'dı.

Elindeki (ders notları olduğu tahmin ettiğim) tomarı dikkatle ve kutsal bir varlığa gösterilmesi gereken saygı ve itina ile masanın üzerine bıraktı, şöyle bir düzeltti, ve üst cebinden çıkardığı gözlüğünü yine ölçülü aktif ve kesin bir iki hareketle gözüne taktı, masasının üzerindeki ders notlarını ağır, ağır açtı, karıştırdı, bir iki kâğıdın yerini değiştirdi. Aradığı yeri bulmuş olacak ki şöyle bir doğruldu ve ilk sözüne:

— «Ayakta kalanlar yorulacaklar ne yapsak acaba bu seminerleri başka ve daha geniş bir ders-hanede yapsak iyi mi, olurdu? Sizler böyle yorulduka benim içim rahat etmiyor» deye başladı. Talebeler,

— Zıyanı yok hacam biz yorulmuyoruz, bizi düşündüğünüz için teşekkür ederiz diye hep birden mukabelede bulundular. Mümtaz hoca devamla;

— «Modren pedagoji ve psikolojinin'de kabul ettiği bir gerçektir ki, eğitim ve öğretimde başarının sırrı, bilgiyi verenle alan arasındaki sevgi, saygı, anlayış ve itimadın derecesine bağlıdır. Bunlar ne kadar kuvvetli olur, yani bilgiyi verenle alanlar birbirlerini ne ölçüde sever, sayar, anlar ve itimad edebilirlerse, alınan müspet neticeler de o derece memnuniyet verici olur» dedi.

Artık Mümtaz hoca konuşmaya başlamıştı! Ama benim şimdiye kadar dinlediğim profesörler başka türlü daha doğrusu çok resmî ve ciddî bir tavır içinde bulunuyorlardı. Bense ilk defa bir profesörün talebeleriyle bu derece içli dışlı, bu derece sıcak ve

samimi bir ifade ile kaynaştığına şahit oluyordum. Meraktan ve heyecandan yerimde duramaz gibiydim. Kapılara kadar tıklım, tıklım dolmuş sınıfta ise çıt çıkmıyor, âdeta sınıfın âhenk ve inzivasını bozarım endişesiyle yüzlerce talebeden her biri sanki nefes bile almıyorlar, kalb atışları dahi durmuş gibiydi.

Mümtaz hoca kürsüsünün başında ayakta olduğu halde, ağır ağır ve fakat her birisi altın kalemle hafızalara nakşedilecek kadar mânâlı cümlelerini sıralıyordu. Bense bu samimi havanın mânevî haz ve âhengine öylesine kapılmıştım ki, hocanın konuya girdiğinin farkında bile olmamıştım. Nitekim bir ara sağımda solumda oturan ve ayakta duranların dahi, Mümtaz hocanın ağzından çıkan her helimeyi not etmeye çalıştıklarını farkettim.

Kendimi şöyle bir yokladım ve arkadaşlar gibi ben'de bir şeyler yazmalı, bir takım notlar almalıydım? Ama bunun için bir hazırlığım olmadığı gibi, her biri bir öncekinden daha derûni mânâlar taşıyan cümleleri dinlemenin verdiği hazzı, not alacağım diye bir takım katkılarla ihlâl ederim endişesiyle bu cesareti kendimde bulamamıştım.

Şu kadar ki, ben artık aradığı ve ömür boyu hayal ettiği hazineyi bulmuş olmanın sevinç ve heyecanı içinde uçuyor, yerimde duramıyor gibiydim. Dakikalar ilerledikçe Mümtaz hocanın ifade ve üslubuna biraz da alışkanlık kazanıyordum. Esasen onu bir sene kadar önce Millî Türk Talebe Birliğinde İstanbul'un fetih yıldönümü münâsebetiyle verdiği bir konferansta dinlemiştim ki, şimdi o heyecanı da yeniden yaşıyor gibiydim. Nitekim o günkü konferansında da koskoca salonu dolduran binlerce kişiyi

öylesine duygulandırmıştı ki, göz yaşları ve hıçkırıklar arasında zaman zaman sesi duyulamaz oluyordu.

Şimdi benim için artık bu Mümtaz insana yaklaşmak ondan bir şeyler alabilmek, hiç değilse onunla yakından tanışabilmek konusundaki hayaller kimsen de olsa gerçekleşme yoluna girmiş sayılabilirdi. Öyle ya mademki Mümtaz hoca bu kadar mütevazî bir kimseymiş bense üniversitede talebeyim, o halde en azından her talebe gibi onunla resmî mevzuat çerçevesi içerisinde konuşabilirdim.

Yalnız içimde bir ukde (duygu) kalıyordu, şöyle ki: Acaba Mümtaz hoca ile daha'da yakından tanışamaz mıydım? O, beni şöyle rahat ve ferah bir zamanda dinler, ben'de ona içimi, duygu ve düşüncelerimi açabilir miydim. Evet bu da arzu ettiğim ölçülerden çok daha ileri bir samimiyet derecesinde gerçekleşti ve Mümtaz hoca daha sonraları lufettiği alâkaları ile beni yüzlerce defa mutlu kılmıştı. Nihayet bu ilk günkü seminer dersi talebelerin'de muvafakatleriyle iki saati birleştirilerek yapılmış ve 10.40 da dersten çıkılmıştı. Müslüman talebeler'de Cuma Namazına gitme fırsat ve imkânını bulmuşlardı. Çünkü Mümtaz hocaları onlara bu büyük fırsatı bahşetmişti.

MÜMTAZ BEYLE İLK ve ÖZEL TANIŞMAM

Yine mutad derslerinden birisinde idi ve «öğrenme psikolojisi»ni inceliyordu. Söz maarif tarihinden açılmıştı. Tarih boyunca uygunlanan türlü maarif sistemleri içinde, İslâm eğitim sistemine gelince: «Bu nokta üzerinde biraz durmalı ve iyi tanımalıyız» diye ilâve etti ve devamla: Bence usul ve metod farklılıkları bir yana kendi kronolojik seyri ve kendi

çağdaşı sistemler içinde en mükemmeli İslâm eğitim sistemi'dir dedi. Aslında modern ve teknik bir düşünceye sahip olan hoca, İslâmdaki eğitim sistemiyle ilgili sözlerine açıklık kazandırmak istermişcesine şöyle devam etti:

İslâm, bir defa ilmî ve bilgili olmayı ilk prensip olarak kabul edişiyse ona en büyük değeri verdiği gibi (1) **«bana bir harf öğretenin kölesi olayım»** (2) parolasıyla da ilmi öğreten hocaya en büyük değeri veriyor. Öte yandan **«Beşikten mezara kadar ilmi öğreniniz»** tavsiyesiyle İslâmın Peygamberi, ilim öğrenmenin yaşta sınırlanmaması gerektiğini ihtar ederken **«İlmî Çinde de olsa arayın»** anlamındaki emriyle de hayatta ilme olan ihtiyaç ve lüzumun ehemmiyetini belirtmiş oluyordu!... şeklinde ve daha bu konuda İslâm'ın ilme ve ilim adamına verdiği değer ve önemle ilgili vecizelerden de uzun uzun söz etmişti ki, benim ise her karşılaştığımda Mümtaz hocaya karşı olan hayranlık, bağlılık ve bunun neticesi olarak da O'na yaklaşma yolundaki cesaretim her defasında biraz daha artıyordu.

İşte o gün dersten çıkarken, kendilerine «iki dakikanızı alabilir miyim» şeklinde bir istirhamda bu-

1. Gerçekten İslâmın ilk emri Kur'ân-ı Kerim'de: «Oku, seni yaratan Rabbinin adıyla, O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. Ki, O, kalemle (yazı yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini o öğretir. Okumamaktan sakın çünkü insan muhakkak azar!... (K. Kerim el-Alak Sûresi âyet 1-6 anlam H.B. Ç. Kuriân-ı Hakim ve Meâl-i Kerim C. III. S. 1981-1200)

2. Tarih boyunca meşhur olan ve ilim dünyası için de müşterek bir sembol ve parola haline gelmiş bulunan bu söz, İslâm Peygamberi Hz. Muh. den (S.A.) sonra gelen halifelerin dördüncüsü ve aynı zamanda büyük İslâm bilgini Hz. Aliye aittir.

lunmaya karar vermiştim ve nitekim dersin takririni müteakip hoca kapıdan çıkıyordu ki, kendisini takip ettim ve odasına girmek üzere iken farkına varmış olacak ki,

«Bir şey mi var evlâdım?» diye samimi ve mütebessim bir ifade ile bana büyük bir fırsat bahşetmişlerdi.

Evet sayın hocam, rahatsız etmiş olmazsam» iki dakikanızı alabilirmiyim?» deyebildim.

Hay, hay, buyur, zâten bu gün talebelerle özel görüşme günümüzdür. Vakıa görüşme öğleden sonradır amma sen gel bakalım nedir istediğin söyle! buyurdular.

— Şimdi Mümtaz hoca ile karşı karşıya idim ve yalnızdık! Hocaya ne soracaktım, niçin rahatsız etmiştim, neyi niçin ne şekilde sormak ve öğrenmek istiyordum? Bilmiyordum bunları. Dilim tutulmuş, boşazım kurumuş, heyecandan titriyor, ayakta duramaz gibi oluyordum. O ise benim durumumu çok iyi anlamış olacaktı ki, karşıdaki sandalyeye oturmamı buyurdular ve böylece hayallerim gerçek olmuştu...

Mümtaz hocayla böylece başlayan münâsebetlerim fasılasız beş sene devam etmişti ki, çok uzun müddet bir arada kalmamıza hattâ bazı tashihler üzerinde saatlerce birlikte çalışmamıza rağmen, O'nu yeniden görüşümün her defasında aynı heyecanı duymuşumdur.

İşte beni o ilk kabul edişlerinde halimi gayet iyi anlamış olacaklar ki âdetâ heyecanımı teskin etmek için lâtife edercesine «niçin konuşmuyorsun yoksa darkınmıyız?» diye bir lâf ettiler ki beni kendilerine muhatap kabul etme gibi tevazuun en son örneği olan bu ifade, beni çok duygulandırmış ve konuş-

ma cesaretini birazcık olsun bulmuş gibiydim. Devamla sordular.

— Memleket neresi bakalım? Ben güç bir hal;
— «Kastamonu efendim.» diyebildim. Şimdi Mümtaz Turhan beyle konuşuyordum , fakat bir türlü gözlerime inanmıyordum. O ise benim sıkıldığının has nezih ve tatlı üslûbiyle devam ederek,

— Fakülteye yeni mi girdiniz? biraz geç kalınmadı mı? Bu sorunun cevabını o anda verebilmem çok müşküldü; çünkü tahsil hayatımın başından O'nun şimdi huzurlarında bulunduğum ana kadar geçen safhaları özetlemek için vakit kâfi gelmeyebilirdi. Vakia son saatti. Hoca için öğle üzeri biraz vakit olabiliirdi belki ama nasıl anlatabilirdim o anda durumumu?...

O, ısrar edersecine,

— «Tahsile ara falan mı verdiniz?» dedi.

— Hayır efendim ara falan vermedim.

— O halde yaşıınız kaç? Tembel bir talebesiniz herhalde liseyi geç bitirmiş olacaksınız.

Hoca haklıydı. Çünkü ben Üniversiteye yeni nitisap etmiş acemi bir talebe olarak Mümtaz hoca-nın huzurunda bulunduğum o günlerde 27 yaşlarımda idim.

Esasında bir bakıma talebelerinin özel durum-larıyla de ilgilenip onlara her türlü alâkayı hiç bir zaman esirgemeyen Mümtaz insan, biraz merak etmiş olacak ki, istifhamlı bir ifadeyle yüzüme baktı ve ben hocayı daha fazla merakta bırakmamak için ko-nuşmak zorunda kalmıştım. Esasen hocayı merakta bırakarak O'na meşakkat vermiş olmadan endişe eder bir ruh hali içinde idim.

«Efendim ben şu anda fakülte de dolayısıyla huzurunuzda halka tedrisinizde bulunabilmeyi yıllarca arzuladıktan sonra Cenâbu Hak bunu bana ancak bu gün nasip etti» deyebildim.

Bu defa Mümtaz hocaya merak sarmıştı.

«Tuhaf şey» dedi. Nasıl oldu bu? Ben devam ettim.

Ben köyümde Kur'ân-ı ezberleyip hıfzı ikmal ettiğimde on iki yaşında idim. Böylece askerliğime kadar Kur'ân-ı Kerim'in tâlimi tecvidi, Arapça, Farsça, Hadis, Fıkıh, Akaid v.b. gibi dinî ve meslekî sahada tahsil yaptım ve kendimi yetiştirmeye çalıştım. Esasen ailem de böyle istiyordu.

Nihayet biraz askerde biraz'da askerden döndükten sonraki devirlerde ise, özellikle dinî sahada biraz daha nüfuz sahibi de oldukça kültür bilgileri ve özellikle pozitif tabiat bilimlerinden habersiz bir din adamının kendi branşın da dahi faydalı olmayacağına inandım ve kendimi yetiştirmeye karar verdim.

İlk okul diplomam yoktu. Önce ilkokul imtihanlarına girerek diploma aldım. Sonra sırasıyla ortaokulu dışardan imtihana girerek iki devrede bitirdim. Daha sonra da Vefa Gece lisesine girdim. Dört senelik bu liseyi de normal süresi içerisinde bitirerek 1964 de Üniversiteye girdim ki, şimdi huzurunuzdayım.

Benim kekeleyerek huzurlarında bu anlatmağa çalıştıklarımı büyük bir dikkatle dinleyen Mümtaz ve fazilet sahibi bu büyük hoca,

«Peki evlâdım sen ne iş yapar, ne ile geçinirsin?» diye sormayı da ihmal etmemediler. Cevap vermek zorundayım.

«Diyanette çalışırım efendim» halen **Kılıç Ali Paşa camii'nin** Baş İmam ve Hatibiyim diyebildim. Bu defa hoca sözü mü kesti ve;

Allah'a şükürler olsun. Artık millî bünyede açılan en korkunç yaralardan bir tanesinin tedâvisine başlanmış demektir. Biz, senelerce bu mutlu günü bekledik. Din adamlarımızın din eğitimi yanında müspet bilimlere'de yetiştirilmesi için çırpındık durduk; halâ'da çırpınmaktayız. İlâhiyat liseleri açılın din adamlarımız buralarda müspet ilimlerle de yetiştirilsin diye söylüyorum ama ne yazıkki anlayan yok. Halbuki yüzde 99'u Müslüman olan bu ülkede din adamının fonksiyonu çok önemlidir. Sonra Türk halkı Müslümandır, muhafazâkârdır, milliyetçidir. Münevver onu anladığı ve ona kendini sevdirdiği nispette bu topluma faydalı olabilecek, netice millî kalkınma ve sosyal refahtan söz edilebilecektir.

Hele din adamı için toplum psikolojisini bilmeye mutlak surette ihtiyaç, hattâ zaruret vardır. Zamanımızda medreselerimizde din adamlarımız çok iyi yetiştiriliyorlardı. Kütüphanelerimiz onların bıraktıkları eserlerle doludur. Ama bu bütün gençliği maalesef bunları okuyamamakta ve anlayamamaktadır.

Mümtaz hoca âdeta deşarj olmak istercesine böyle devam ederken, bir ara masasının üzerinde duran Osmanlıca ile yazılmış bir tomar nota gözlerim ilişti. Sorma cesaretini bularak,

Efendim siz notlarınızı Osmanlıca yazı ile mi tutarsınız? demi ştim ki,

tatlı bir tebessümle

Evet neden sordun? buyurdular.

Ben şimdi, büyük bir suç işlemiş mücrimlerin ruh hali içerisindeydim. Mümtaz hoca da devam etti.

- Ama bunun için bize gerici diyorlar, değil mi?
— Bilmem efendim öylemidir acaba? diyebildim.

O,

— Evet evlâdım bizi anlayamayan ve bize geriler diyenlerin ileri sürdükleri gerçeklerden sâdece bir tanesidir bu. Fakat gâyeleri bizce malum! çevrelerin artık Türkiye’de millî ruh’un gerçek mânâda şahlanışından, milliyetçi gençlerin bilgili ve şuurlu bir şekilde yetiştirilmesinden duydukları endişe, bu notlarda gördüğün Osmanlıca yazılardan duydukları endişeden çok daa büyüktür.

Mümtaz bey ağır ağır konuşuyordu. Bense kalbinin en derinliklerindeki yaraya merhem konmuş kişinin huzur heyecan ve sevinci içerisinde kanatlanmış kuç misâli uçuyor gibiydim. O bir ara,

— Sen bu yazıyı okuyup yazabiliyormusun? diye sordu.

Evet efendim, biraz okurum ve yazabilirim, hele şu sizin yazılarınız tarzı çık da hoşuna gitti çok güzel ve açık yazmışsınız diye heyecanlı ve titrek ifadelerle cevap vermeğe çalıştım. Şimdi O, son derece vakur, ilk görünüşünde âdetâ kendisiyle konuşmak isteyen bütûn ruhunun derinliklerinden fışkırırçasına mütebessim, vakarla tevazzu, îmanın verdiği cesaretle ahlâkın verdiği vakar ve ruh enginliğini aynı anda nefsinde birleştirmeyi mükemmel bir şekilde başarabilen ve muhatabına önce kaybettirdiği cesaretini yeniden iade eden kibar ve nâzik tavırla.

Yok canım, pek güzel yazamam, ama işte elim alışmış. Hem çok kolay geliyor bana bu yazı. Sonra kolay olduğu kadar ekonomiktir de. Hattâ bu ekonomi hem zamandan, hem de ifadeden ekonomidir. Nitekim Osmanlıcadaki alışkanlığı oldu mu seri halde not alma işi Osmanlıca ile daha da kolay olur.

Hattâ ben talebeliğimde de hocalarımız ders anlatırken çok kolay not tutardım.

Mümtaz hoca böyle devam ediyordu. Bir ara durakladı ve bir iki dakika sonra bu defa daha içli ve biraz da kinâyeli bir ifadeyle;

— Bizde ilerici ve devrimci geçinenler, harfleri yazıyı, milletin alışkan, hançere yapısına uygun ve mûnis olduğu dili ve bir takım millî değerleri değiştirmekle bir anda her şeyi halledeceğiz ve bir cırpıda batılı olacağız sanıyorlar! Halbu ki, bu zavallılar bilmiyorlar ki, bir kültürün hiç bir zaman bir başka kültürü taklit etmekle değişmeyeceğini. Bu bakımdan da neyi, niçin, nasıl yapacağını bilmeyen bir takım beyinsiz ve münevver geçinen sokak adamları memleket ve milletin refahı ıslâhı için pek çok hizmetler ve asıl meseleler durup dururken, hergün bir yeni hezeyanda ortaya çıkıyor, zaten çoktandır kanayan, onulmaz hale gelmiş millî bünyedeki yararılları biraz daha değiştiriyorlar. (3) Fakat bunun katiyyen farkında değiller. Hattâ 150-200 sene önceleri başlanan ve sinsice hattâ çok ustalıkla şekilde yürütülen bu, Türk milletinin millî varlığına yönelmiş olan imha plânlarının uygulanmasına mücâdeleden sonra da takip edilen yanlış ve sakat politikalarla daha da hız verilmiş ve verilmektedir! Mümtaz hoca şöyle devam ediyordu;

Biz yazıyoruz, söylüyoruz ama okuyan, dinleyen kim? Maalesef Türkiyede münevver ve politikacı geçinenler, dün olduğu gibi bugün de bakar kördürler. Üç-beş gün Avrupaya giderler, bir takım lüks ve yalızlı saraylar, muntazam meydanlar ,geniş cadde ve

3. Evet Mümtaz hocamız bu teşhişlerini yerinde ve bilerek yapıyordu; çünkü bu konu üzerinde onbeş sene fasılasız göz nûru döktükten sonra, kendii sahasında tek eser olan «Kültür Değişmeleri»ni meydana getirmişti!...

bulvarlar görürüler, sonra yurda döner dönmez bizim de sokaklarımız öyle olsun, geniş bulvarlarımız, konforlu saraylarımız olsun, biz de batılıları taklid edelim her şeyimizle onlara benzeyelim derler ve derhal de işe girişirler.

Bu işleri plânlamak için önce Avrupalı uzmanlar ithal etme çarleri araştırırlar, bütün plân ve projeleri onlara hazırlattırırlar. Hazırlanan projelerden her biri için çoğu kere devletin bütün mâlî imkânları seferber edilse dahi yine de kabil-i tatbik olamaz; çünkü bidâyetle yapılan plân ve projelerin millî bünyeye uygun olup olmadığını düşünmedikleri, hesaba katmadıkları gibi, proje finansmanlarının devletin dahilî imkânlarıyla karşılanıp karşılanamayacağını da ka-tiyyen hesaba katmazlar.

Bu defa ne olur? alırlar plânları ve projeleri yeni baştan ele, bir yandan da bunlar üzerinde gerekli tâdilâtları yapacak, veyahutta olmadığı taktirde yenilerini tanzim edecek yeni uzmanlar ithâlî için yine Avrupaya katar, katar heyetler gönderirler. Netice yeni fikirler, yeni yeni bir takım câzip formüller, teklifler, yaz-boz tahtası bir ülke! Aydın geçinen veyahutta memleketin kaderinde söz ve fonksiyon sahibi olan aslında zavallı ve perişan, kendini beğenmişler çetesi ise, başı ve sonunun nereden başlayıp, nerede biteceği bilinmeyen fasit bir dâire içerisinde dolaşıp, defalarca tekrarladıkları komediyi Türk millettine zorla seyrettirmek için ısrar edip dururlar. Neticeden her seferinde büyük zararlarla çıkan tabîî memleket ve millet olur!...

Halbupki biz de vatanını seven ve onun kalkınmasını arzulayan her Türk vatandaşı gibi muasırlaşmanın karşısında değildir. Bilakis kendi millî kültür ve tarihini bilmediği gibi, taklit etmeğe çalıştığı

batılıya da katiyyen tanımayanların, batılılaşmayı sadece millî ve kutsal değerleri bir tarafa iterek şuur-suz, basiretsiz, ilimsiz ve kısaca ruhsuz boş bir serap ve hayâl, kör bir taklitçiliğin peşinde koşanların saplandıkları bu yanlış tutumun, Garplılaşmayı sanki coğrafi bir muhit olarak kabul edip, O'nu ilmî ve zihnî bir seviyenin altında, insan unsurunu kalkınma plân ve hamlelerinin dışında bırakan, insan kafası yetiştirme yerine memleket sanayiini yalnız montajdan ibaret sayan ve hiç bir zaman memleketi Avrupalının pazarı olmaktan kurtaracak formüllere kalkınma plânlarında en küçük bir köşe bile ayıramayan, bütün bunların daha da feci olanı kalkınıyorum ve garplılaşıyorum diye millî haslet ve kıymetleri bir çırpıda silip atacak kadar idrâkten yoksun sakat bir tutumun karşısındayız biz!...

Mümtaz Turhan'ın bazı tavsiyeleri:

O, bu konuda şöyle diyordu:

Halbu ki, batılılaşacaksak önce O'nu iyi tanımamız icap eder. Kaldı ki, garp, bizim taklitçilerin anladığı gibi coğrafi bir muhit olmadığı gibi, Garplı da belli bir muhitte, meselâ Avrupada, Amerikada şurada veya burada yaşayan insan demek değildir. Hattâ tam aksine, O bir zihniyet, bir anlayış, bir ilmî seviye, bir millî şuur, kısaca bir metod meselesidir!

İşte bu temel unsurlardan her hangi birisi ihmal edildiği müddetçe batılılaşma yolunda girilen hamlelerden hiç birisi semere vermeyecek, yapılan şatafatlı plânların maketleri insan unsurunu bünyesine alıp yağurmadıkça alınacak her yeni netice halihazırdaki durumdan çok daha kötü, çok daha verimsiz hattâ çok daha zararlı olacaktır.

18 - Kasım - 1966 Cuma günü saat 17-18 sıralarında fakültedeki odasında yaptığımız bu sohbet sırasında Mümtaz hoca öylesine duygulanmıştı ki, bir aralık kapı çalınmıştı, hoca bunun farkında olmadı. Tık sesi ikinci defa ve bu kerre biraz hızlı oldu ve «buyurun» dedi. Bu bir talebeydi. Elindeki kâğıdı uzatmak için hocadan işaret bekliyordu. Mümtaz hocanın konuşmadan verdiği işaret üzerine kâğıdı hocaya doğru saygıyla uzattı, hoca talebenin elinden aldığı kâğıda şöyle bir baktı başını sağ obuzuna doğru bir teaccüp ifadesi olarak eğdi ve «niçin bölüm değiştiriyorsunuz?» diye sordu.

Meğer o arkadaş başka bir bölümden Mümtaz hocanın bölümüne (Tecrübî Psikolojiye) geçmek istemiş. O'na, peki evlâdım, vakıa bu bir yönetim kurulu meselesidir, kendi hocan muvafakat eder, yönetim kurulu da isteğini uygun bulursa seni kabul ederiz ama, şunu bilmelisiniz ki, bu memleketin her branştan milliyetçi, faziletli, şuurlu inanmış, kültür-lü, kısaca iyi yetişmiş gençlere ihtiyacı var. Sen yerinde kalsan da bu şekilde yetiştiğin taktirde faydalı olabilirsin. Ama moralini bozmuş olmayayım, yine sen bilirsın, düşün ve nasıl istersen öyle yap.

Derin bir saygı ve sevinçle Mümtaz hocanın huzurundan ayrılan bu arkadaşın dileği kabul olmuş, bilâhere sık sık hocanın ders ve sohbetlerinde görürdüm ki, halen Anadolu liselerinden birinde öğretmendir.

Vakit bir hayli ilerlemiş sayılabilirdi. O günlerde yine ne yazık ki hayatında iken basım işleri tamamlanamayan ve ölümünden sonra muhterem refikaları Mevbibe Turhan hanım efendinin de gâyetleriyle O'nun adına milliyetçi ve mefkûreci gençliğin ve Türk münevverinin hizmetlerine sunulan «**Cemiyet**

içinde fert» isimli iki cildlik dev eserin Osmanlıca müsveddelerinden daktilo edilen metinler üzerinde bazı tashihler yapıyorduk. Bu seviyle ile de aziz hocamın hatırasını bir daha hormet ve rahmetle yad edeyim ki, lutfettikleri bir nebzecik hizmet şerefi sayesinde, hemen hemen eserin büyük bir kısmında fakirin göz nuru vardır. Ki, bir riya olsun diye söylemiyorum, kat kat helâl olsun. O'nun bizlere verdiği milyonla hattâ milyarda birini bile bu sayede karşılayabilmişsem «Bana ne mutlu. Hattâ O, bazen benim bu Osmanlıca yazılarımı okumam işlerimizi kolaylaştırıyor diye takılır ve iltifatlarda bulunurdu.

SON AVRUPA SEYAHATİNE UĞURLAYIŞIMIZ :

Gerçi O, çalışmaktan okumaktan ve yazmaktan usanmaz, katiyyen âcizlenmezdi. Ama sanki mukadderatın ilâhî dâvetini almışçasına bu eserin bir an önce meydana gelmesi için âdetâ acele ediyordu. Nitekim öyle de oldu. Allah sevdiği kullarından ilâhî emanetini alacağı zamanı daha önceden haber veriyor, müjdeliyordu belki de kim bilir?...

Nitekim Mümtaz hoca son günlerde oldukça huzursuzlanmış, hattâ bir ara tıbbî bir kontrolden geçmek istemiş bu maksatla da Haseki Hastahanesindeki tedâvi kliniğine yatmıştı. O günlerden birinde değerli hocamı bir ziyarete gitmiş ve hastahane laboratuvarında çalışan çok sevdiğim bir dostuma da hoca ile fırsat buldukça alâkadar olmasını rica etmiştim. Bu arkadaşım hizmet için emirlerine âmâde olduğunu kendilerine söyleyince pek memnun olmuşlar, hattâ bu memnuniyetlerini bana da açıklamışlardı.

Kısa bir müddet sonra hastahaneden çıkmışlar ve eskiden olduğu gibi tatlı ve feyizli derslerine başlamışlardı. Zaten 1967-1968 ders yılı da sona ermek üzereydi. Mümtaz hoca neşesini sürdürüyor, ızdırabından pek şikâyet ederek etrafındakilerin huzursuz olmasını âdetâ istemiyordu. Ama bir gün bana «Halimden Allah'a şikâyet etmiş olmayayım ama biraz rahatsızım» demişti. Mümtaz hoca rahatsızlığının sebebi olarak midesindeki ülserden şüpheleniyordu. O gün hocayı her zamankinden biraz neşesiz bulmuştum. Bir kaç satır tashiî vardı. Sonra yapalım dedi, hay hay hocam dedim, fakat içime bir acı düşmüştü gayri ihtiyarî olarak!

Çok geçmedi hocanın Avrupaya gitme hazırlıkları şayiası ortaya çıktı. O günlerde fakülteye de pek seyrek uğruyorlardı. Bir defasında yine hocaya fakültede rastlamış ve bu haberin mahiyetini sormuştum. Evet Hasan gidiyorum, hem de yakında. İnşallah dönüşte sağ salim gelirsek gene görüşürüz. Sizler çalışınız, bu memleket sizlerden hizmet bekliyor dedi. Hocada bir gariplik vardı. Ondan ayrılığın ızdırabı içime düşmüştü, kendimi o anda öksüz hissediyordum. Belki de son defa O'nunla biraz daha bir şeyler konuşmak istiyordum. Bir yandan da O'nu üzebilirim enndişesi vardı içimde.

«Efendim seyahatinizin hayırlı, uğurlu geçmesini niyaz ediyorum, sıhhat haberiniz hususunda bizleri merakta bırakmazsınız inşaallah» diyebilmişim ki cevaben, hay hay teşekkür ederim. Ben vakia mektup yazamaktan sıkılırım, ama inşaallah sağ salim yerimize varabilirsek mektup göndeririz buyurmuşlardı.

Ben büyük bir şanssızlık eseri olarak, hareket günü Mümtaz hocamızı uğurlamak şerefinden mah-

rum kalmıştım. Bir müddet sonra değerli hocam Sabri bey'e (Prof. Dr. Sabri Özbaydar) Mümtaz hocamızdan bir mektup gelmişti ki, sıhhat haberleri gayet sevindirici idi. Hattâ Sabri beyden istirham ettiğim adresle sevinç ve hasret duygularımı küçük bir mektupla, değerli bir hoca olduğu kadar, kibar bir Türk efendisi ve mümtaz bir insan olan rahmetli hocama takdim etmiş ve mektubumun cevabı hususunda da, hasseten zahmet buyurmamalarını istirham etmiştim. Kim bilir, belki de hayatımın en büyük hata ve gafletini irtikâb ediyordum. Ne olurdu, belki de lutfedecekleri bir kaç cümle, hatıra kolleksiyonunda benim için ömür boyu bir teselli kaynağı olacaktı. Heyhaatt!... hayat mâcerâsı, fânî dünya demişler buna!...

Son bahar yaklaşıyordu. Yine aynı nakarat tekrarlıyor, her sınıf ve dereceden okullar, dolayısıyla Üniversiteler de açılıyordu. Bizim devre me'zun olmuştuk ama, fakülteye her uğrayışında, ya da türlü vesilelerle Mümtaz hocayı görmek, ziyaret etmek bir çok arkadaş gibi benim için de ruhî bir ihtiyaç olmuştu.

Bu arada esasen benim bir avantajım da var sayılabilirdi. Çünkü, benim «**Doktora**» çalışmalarım münâsebetiyle haftanın en az yarısında günlerim fakültede geçiyordu. O dönem (1968-1969) kış sömestresi, Mümtaz hoca'nın dersleri, O'nun yetiştirdiği ve hiç bir zaman yokluğunu sezdirmemek için çırpınan, kendisi gibi değerli ve Mümtaz birer otorite olan elemanları (Profesör, Doçent, Asistanları) tarafından yürütülüyordu.

Bir ara Mümtaz hoca yakında dönüyormuş falan diye bir şayia çıktı ki, yokluğunun verdiği, çehreler-

deki huzün bir anda yerini büyük bir sevince terk etmişti.

Gerçekten bütün talebeler «**Mümtaz hoca yakında geliyormuş!**» diye birbirlerine müjde veriyorlardı. Ben o günlerde bu sevinçli haberin asına muttali olabilmek için değerli hocam Profesör Beğlan hanımın ifadelerinde her zamankinden bir başkalık sezer gibi olmuştum. Biraz da ifadelerinde hattâ teessür vardı. Durumdan pek de hoş olmayan bir şeyler sezmiştim ama daha fazla ısrar ederek bu içli ve nâzik hanım hocayı üzmeğe vicdânım razı olmadı ve şüphemi kendilerine sezdirmeden teşekkür edip ayrıldım.

Bu arada Sabri beyi (Prof. Sabri Özbaydar) aradım, o gün Sabri bey fakülteye gelmemişlerdi. Eve telefon etmek için akşamı bekledim. Saat akşam 20 sıralarında idi. Prof. Sabri beyin evine telefon ettim. Güzel bir tesadüf hocayı evde buldum ve meseleyi açtım. Fakat hocanın sesi telefonda biraz inkıta'lı (kesik) geliyor, üstelik hocanın bana karşı her zamanki neş'eli tatlı ve latife dolu ifadelerini bulamıyordum. «Ama hocam dedim sesiniz normal geliyor ama anlayamıyorum ne buyuruyorsunuz?» Son bir gayretle olacak herhalde, «Hasan bekliyoruz, inşaallah yakında dönecekler» buyurdular ve bense hocayı daha fazla üzmemek için iyi geceler dileğiyle telefonun ahizesini kulağımdan yavaş yavaş uzaklaştırdım. Huzurum iyice kaçmış, içime girmiş bir kurt sanki kemiriyordu. Geceyi belki'de hiç uyumadan öylece geçirdim. Sabahleyin ilk iş tekrar fakülteye uğradığımda yolculuğun bir kaç gün tehir edildiği haberini duyduk.

Acı Haberin Duyuluşu :

Artık ortalıkta dolaşan rivâyetlerin çeşitliliği, Mümtaz hocanın geliş haberinin verdiği sevinci gölgelemiş, şimdi koridorlardaki tatlı sevincin yerini mütereddit hattâ endişeli bir sessizlik almıştı. Yılbaşı iyice yaklaşmıştı. **1968 senesinin 30 Aralık günü idi.** Çok sevdiğim bir arkadaşımın annesi'de kanserden muzdarip olarak uzun zamandır hastanede idi ve son günleri iyice ağırlaşmış oksijen çadırına alınmıştı. Bu hanım da, imanlı, kültürlü ve münevver bir Türk anası idi. Göz baka baka kanser denilen bu amansız illet her geçen dakika onu ölüme biraz daha yaklaştırıyordu. Nihayet 30-31 Aralık gecesi Fahriye hanım Hakkın rahmetine kavuşmuştu. Tabîi olarak bir arkadaşlık bir kardeşlikten daha öte olduğu gibi bir evlâdı da beni kabul ederek bağrına basmış olan bu hanımın ölümü beni de esasen pek üzmüş, hattâ çok sarımsıydı. Ertesi gün bulduğum bir anlık müsait fırsattan istifade ederek bir arkadaşımın Mümtaz hocayı sorup ne zaman geleceği hakkında bir haber betirmesini rica etmiş, bir telefon açma fırsatı bile bulamamıştım.

Arkadaşım beni akşam üzeri Fahriye hanımın cenazesi başında buldu ve,

ÖLÜM HABERİNİ ALIŞIM ve SONRASI

«Müjde «Mümtaz hoca dün gelmiş ama biraz hastaymış hastaneye gitmiş doğru! bu kadar malûmat alabildim» dedi. Biraz da sıkılgan ve çok içli olan bu arkadaş bir hayli duygulanmış ve heyecanlanmış olacak ki, hocanın hangi hastanede olduğunu bile öğ-

renememişti. Henüz akşam geç vakit olmuş, o gün için yapılacak bir şey kalmamıştı. 1968 senesini 1969'a bağlayan gece idi. Bulunduğum yerden herhangi sıhhatli bir haber için telefon edebilme imkânı dahi olmamıştı.

Yine ertesi günü çaresizlik ve sabırsızlıkla bekledim. Heyhat, bir de ne görürüm, sabah saat 7,30 ajetasında Türkiye radyoları «Büyük âlim, değerli insan Prof. Mümtaz Turhan'ın tedâvi edilmekte olduğu Haseki Hastanesinde öldüğü» haberini veriyordu!... Evet **Mümtaz hoca mevlâsına kavuşmuştu.** (4)

Bütün bir ömrünü cömertçe harcadığı vatanında son nefesini vermenin gururu içinde ve ömrünün son saniyelerin de ise dıştan gelen bir takım gürültüleri duyar, nedir? Bu gürültü diye sorar. Başucunda bekleyenler,

«Yeni yıla giriliyor da vapurlar düdük çalıyor hocam» derler, Mümtaz hoca, biraz dalmıştır. Bir anda bütün gücüyle kendini toplayarak sorar:

«Hangi seneye giriyoruz?» Bu soruya, cevaben kıymetli asistanı Doğan:

— «1969 yılına giriyoruz hocam» diyebilir. Mümtaz hoca son anda başucunda göz yaşı dökenleri teselli edercesine, kendine has şakacı tavrı ve tatlı jestleriyle, bu defa geçici dünyaya ait son sözünü şöyle söyler: «Happy New Year!» (5)

4. 31 - Aralık - 1968'i 1 - Ocak - 1969 bağlayan gecenin yarısı, güneş yarın bir başka (mahzun) olarak doğacaktı! Bu daha çok milliyetçi mürşidini kaybetmiş bulunan Türk gençliği için kat bekat ve derin idi!...

5. Son paragraflar Prof. Dr. Sabri Özbaydar'ın »Mümtaz Hoca'mız« isimli içli ve mamimî ifadelerinden kısaltılarak iktisab olunmuştur. (Tercübi Psikoloji Çalışmaları C. 8. 1970 Edebiyat Fakültesi Basımevi İst.)

Evet, güneş gördüklerini her yirmidört saat sonra bir daha görecekler, ama Türk milleti Mümtaz Turhan'ın yerini ne zaman doldurabilecekler bilmez. Meğer ki, aziz, Müslüman ve milliyetçi Türk gençliğinin körpe dimağlarına attığı tohumlar müsait iklim şartlarını bulur da semeresini vermeye başlarsa, o zaman Mümtaz Turhan'ın ruhu müsterih olacağı gibi, Türk toplumu da özlediği ebedî mutluluğa kavuşmuş olacaktır. Zaten şimdilik yegâne tesellimiz de budur.

ÖLÜMÜNDEN SONRASI :

Bundan sonrası mâlûm, mutât nakarat tekrarlandı. En ileri devlet kademelerine mensup zevata ait ve muhtelif sayısız çelenkler, mahşeri bir kalabalık, mechule giden sessiz geminin aziz yolcusunu teşyi etmek üzere toplanmış binlerce, onbinlerce genç, ihtiyar, eş dost, meslektaşları, talebeleri ve sevdikleri... ve nihayet fânî vücûdünün konduğu makber.

Ömrü boyunca kalbi insanlık ve milletin mutluluğu için çarpan, ilmî, ahlâkî, yiğitlik, mertlik vakarla tevazuu daima aynı anda yaşayabilen, mümtaz şahsiyetini hayatında iken tanıyabilen hayranları, binlerce talebesi, meslek arkadaşları, aile, dost, akraba ve komşuları!...

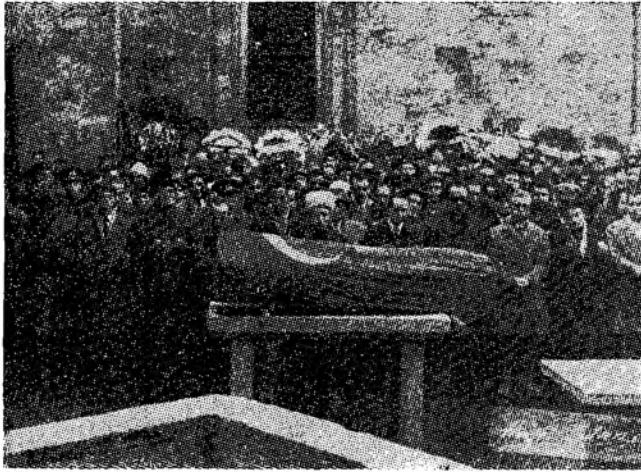
Önce resmî protokol, sonra dinî merasim, daha sonra kabristana kadar uzanan kortej, ahlar, vahlar, hıçkırıklar, çelenkler, sınıf kapılarından bir tanesinin üzerinde kadirşinaslık örneği bulundurulmuş bir isim, hepsi bundan ibaret.

Ağlayanlar ağlıyorlardı, kime Mümtaz hocaya mı? Bence hayır. Çünkü o, gittiği ebedi âlebe inanmış, hattâ kendini orası için hazırlamış, bu bakımdan da emindi kendinden. Bir ağlanacak varsa o da Mümtaz Turhan'sız bir toplumda yaşamak zorunda geride kalanların hali olmalıydı.

*Uğruna bütün bir ömrünü cömertçe harcamış
bulunduğu mübarek bayrağa sarılı tabutu
başında, arkasından gözyaşı döken ve içleri
kan ağlayan dost ve sevdikleri
mânevi huzurundalar!...*

*O'nu böylece hüzün, keder ve şaşkınlık
içinde bekliyorlar ve biraz sonra kılınacak
mübarek namazı için mutad dini tören
ânına kadar kendilerini teselli edecek
ilâhi bir duyguya böyle sığınıyorlardı!...*

«موت العالم كموت العالم» (هوت نرين)

اسلامك پيغمبر حضرت محمد عليه السلام بويوريور كه: بر عالمك ارلم،
بر عالمك ارلم كينيدر. ايسته بو بويوك عالم ممتاز تورمانك اولم
ترك ملق ايجوره اولديقي قدر بوتوره علم عالم ايجوره ده آلم و هرزه و ريمي
ايدي. بيارك نامشي بايزيد سلطانك اولو مابويك هرمنده كى عالم داشينك
اوز رنیه قوغوسره. اول بياركه مؤمله قناب مقدسه بو عزيز و ممتاز قولينك
روم ايجوره دعا نيازده بولونيورلر. برز هموگه ار ابدى يوليغله
هيقمه اوزره هركت ايه بكدور. (روم شاد اولسور)

«Mevtül'âlim-i kemevtil'âlem»

İslâmın peygamberi Hz. Muhammed (S.A.) buyuru-
yor ki: Bir âlimin ölümü, bir âlemin ölümü gibidir. İşte
büyük âlim Mümtaz Turhan'ın ölümü Türk milleti için
olduğu kadar, bütün ilim âlemi için de elem ve hüzün
verici idi!... Mübarek nâş Beyazıt Sultanın ulu mabedi-
nin harimindeki musalla taşının üzerine konmuş, onbin-
lerce mü'min Cenab-u Haktan bu aziz kulunun ruhu için
duâ ve niyazda bulunuyorlar. Biraz sonra O, ebedî yol-
culuğuna çıkmak üzere hareket edecektir.

— Ruhu şâd olsun—

G İ D İ Y O R !...

Aziz yolcu ebedi ıstıratgâhına giderken arkasından göz yaşı döken coşkun bir insan seli vard ki, İstanbul ufuklarını sarmış bulunan mâtem bulutlarının feryâdına merhum şair Cemâl Oğuz Öcal da şöyle iştirâk ediyordu:

G İ D İ Y O R !...

*Erzurumlu bir dadaş,
Bir kahraman gidiyor!...
Bir mücâhit, gönüldaş,
Eşsis insan gidiyor!...*

*Ardndan bayrak bayrak,
Yürüyen şu halka bak!
Sökmüş nurlu bir şafak,
Destan, destan gidiyor!...*

*Eserleri dillerde,
Sevgisi gönüllerde,
Omuzlarda ellerde,
Bir aziz can gidiyor!...*

*Türklüğe gönül veren,
Sayısız cenge giren,
Hasmını yere seren,
Bir mert meydan gidiyor,*

.....

*Yiğitliği sınanmış,
Altmış yıl etti feryat,
«ULU RAB»be inanmış,
Bir müslüman gidiyor!...*

.....

*Yurt «ŞİRİN»di, O «FERHAT»,
Altmış yıl etti feryat,
Semaya açmış kanat:
MÜMTAZ TURHAN gidiyor!...*

.....

*Gören yoktur kibrini,
Bilemedik kadrini
Boş bırakıp yerini,
Bir Kehkeşan gidiyor!...*

.....

*Kaldı yasta yurdumuz,
Anlatılmaz derdimiz,
Yansın gençlik ordumuz:
Zira, Başkan gidiyor!...*

.....

*Garip Öcal! Sus artık,
Fayda vermez yas artık,
Bas mülhrünü, bas artık:
Cennetmekân gidiyor!...*

(F. C. Oğuz Öcal)

*Evet gidiyordu. gitti...
Güneş gördüklerini gene görecekti
ama, Türk milleti bir Mümtaz Turhan
daha görececek miydi?...*

(Dr. H. Küçük)

Eminimki, Kadir ve Kayyum olan Cenâb-ı Hak inşaallah bu mümtaz kulunu, kendine ve habibine sadık kulları için tahsis buyurduğu en ulvî makamına lâyık kılmıştır.

Ben bu araştırmamda sözün bu safhasını daha fazla uzaltmanın ve değerlendirilemeden gaflet içinde geçirilmiş ve boşa kaybedilmiş kıymetli imkânların kaybindan duyulan ızdırapları tazeleyip, ah vahla vakit geçirmenin bir fayda temin edeceğine inanmıyorum.

Şimdi bence yapılacak en uygun iş, verilecek en isabetli karar, Mümtaz Turhan'ın hayatı, yetişme şartları aile ve iklim çevresi, eğitim ve öğretim hayatı, ahlâk, fazilet, ilim, vatan, millet, mukaddesat ve insanlık anlayışı, kısaca şahsiyet bütünlüğü içerisinde iyice tanıyıp O'nu günümüz gençliğine ve hattâ gelecek nesillere anlatabilmek tahrifat ve tenâkuza mahal verilmeden anlatmak olmalıdır.

Esasen bu araştırmanın amacı, da zaten bundan başka bir şey değildir.

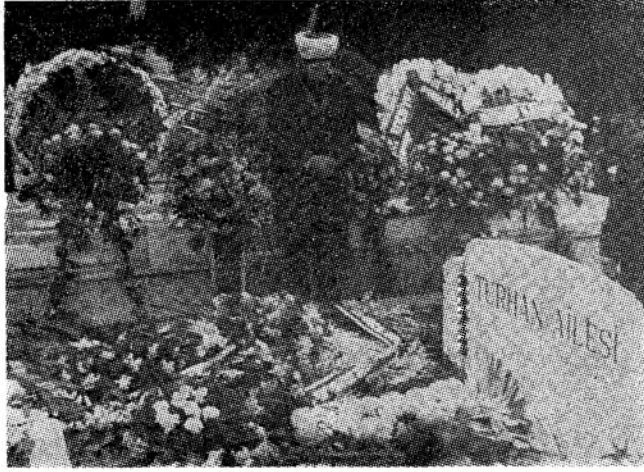
Araştırma boyunca takip edilecek metod ve orjinal ifadeler hemen hemen Mümtaz Turhan'ın kendi metotları ve ifadeleri olacaktır. Bu arada fikirleri ve şahsiyet bütünlüğünün bir portresini çizmeğe çalışırken onun eserlerinden seçilen pasajların hangi eserin kaçınıcı sayfasından olduğunu belirtme yolunu tercih etmedik. Çünkü Mümtaz Turhan'ın fikirleri derin bir temel üzerine pramit biçimi ufuklara doğru yükselmiş dev bir âbide gibidir. Böyle bir kubbenin tuğlalarından her biri bir diğerine bağlanmış ve kenetlenmiştir. Bu eserde söylenen ve yazılanlar esasen O'nundur, O'ndan alınan ilhamladır.

Burada şu noktayı da tebarüz ettirmeliyiz ki, Mümtaz Turhan hiç bir eserini günlük kalemsörlere

de olduğu gibi eyyamcı bir tutum içinde yazmamıştır. Nitekim O'nun eserlerinden her biri en azından 5-10-15 hattâ 20 senelik bir emek mahsülü olarak vücut bulmuş birer fikir mecellesidirler. Bu bakımdan bizim yapmağa çalıştığımız iş, O'nun önce Türk toplumunda teşhisini koyduğu, sonra da tedâvi yollarını gösterdiği ve tavsiye ettiği millî ve sosyal problemlerle ilgili fikirlerinin genel bir sentezini yaparak, Türkiye'de Mümtaz Turhan kervanını harekete geçirmek olacaktır.

Böyle bir sentezi yaparken projesindeki yetkili imza, âbidenin mimarı aziz hocamın olacaktır elbette. O'nun tensip ve muvafakatleri dışında değil de, O'nun mânevî desturiyle bu âbidenin harcına biraz daha tanıtma babında kendimizden bir şeyler ilâve edecek olursak, veyahutta buna mecbur olursak, bunlar sâdece böyle bir fikir âbidesinin mimarî tarzını, uslûbünü merak edenlere yardımcı olma gayesini hedef alacaktır.

Kısaca O'nu, kendimiz bilhassa tanıyabildiğimiz ve anlayabildiğimiz kadariyle günümüz gençliğine ve bilhassa gelecek nesillere de tanıtmak ve anlatabilmek tek gâyemizdir.

(Ebedi mekânında)

Son durak. Mezarı burasıdır.

(Ve burada yatıyor) Mümtaz müsafirini bağrına basmış olarak âhir zamanın peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.) şimdi O'nu teselli ediyor «gel benim mümtaz kulum diye.» Dinî görevin son safhasını ifa eden zat, muhterem H. Âdem Erim'dir.

R I H L E T

*Bir gün çalındı nevbet-i takdir rihlete
Ukbada yol göründü Hüdâ'dan bu dâ'vete
Didâr-ı Fahr-i âlemi görmekti gayesi
Gark-ı huşû çıktı huzur-ı risâlete*

*Divan-ı Hak'ta mağfiret-i Girdigârdan
Şayeste gördü cürm-u günâhın şefaate
Dûr olmasıyle böyle büyük pâdişahdan
Gark oldu nâs mâtem-i bi-hadd'ü gaayete*

(Y. K. BEYATLI)

HAYAT SAFHALARINA GENEL BAKIŞ

DOĞUMU VE ÇOCUKLUK HAYATI :

Mümtaz Turhan, 1908 yılında Erzurum'un Pasinler ilçesi'nde doğdu. Babası Erzurumun yerli ve tanınmış ailelerinden Pasinlerli Şerif efendi, Annesi ise Erzurumlu yerli ve asil bir aile'nin kızı olan Cebriyye hanımdır.

Aile'nin üç erkek çocuğundan en büyüğü olan Mümtaz (1), henüz küçük yaşta okumağa merak eder. Aile büyükleri arasında yapılan sohbetlerde devamlı bulunur, büyüklerin sözlerini derin bir dikkatle dinler, fıtraten sahip bulunduğu sevimli ve sempatik tavrıyla herkesin dikkatini çeker. Esasen ailesi de kendisini okutup ilim adamı yapmak ister.

Fakat O'nu daha küçük yaşlarda hattâ anne kucağında iken bir birinden acı hatıralar ve çilelerle dolu felâketler bir türlü bırakmaz. Nitekim henüz annesinin kucağında iken Erzurumun düşmanlar tarafından istilası ile vatanından ayrılmak zorunda kalır ve böylece vatandan ayrılışın ızdırabıyla bağı yanmağa başlar. Henüz anne kucağında iken vatanından ayrılmanın, kendini sevenlerden uzak kalmanın verdiği ızdırabı O, daima duygu ve düşüncelerinde ömür boyu terennüm edecektir. Nitekim belki de O'nun müstesna bir vatan sevgisi ve milliyet-

1. Ortanca kardeş Miktat, en küçükleri ise Enverdir.

çilik anlayışında bu hadiselerin büyük payı olacaktır.

AİLE OCAĞINDAN İLK AYRILIŞI :

Yıl — 1916 Ezurum Ruslar tarafından işgâl edilmiş, Küçük Mümtaz da ailesiyle birlikte Kayseriye göç etmek zorunda kalmıştır. Henüz sekiz yaşlarında falandır.

ÖĞRENİM HAYATININ BAŞLAYIŞI :

Böylece ilk tahsiline Kayseride başlamış, ilk tahsilini başladığı yerde bitirdikten sonra, Kayseri'deki ikametleri bir müddet daha uzadığından ilk tahsiliyle birlikte orta tahsilini de Kayseri Sultanisinde bitirmiştir.

Daha sonra ailesiyle birlikte Bursaya göç eder ve böylece liseye önce Bursada başlar, daha sonra naklen geldiği Ankara Lisesinde 1927 senesinde liseyi bitirir. Daha küçük yaşlardayken bir kaç defa yer değiştirmek zorunda kalan Mümtaz Turhan, daha çocukluk yaşlarından itibaren her defasında alıştığı aile ve arkadaş çevresinden ayrılmanın acısını tadmış, bu ayrılıklar O'nun iç dünyasında büyük izler bırakmıştır.

YÜKSEK TAHSİL HAYATI :

O yıllarda Devlet hesabına Avrupaya talebe gönderilmektedir. Mümtaz Turhan da bu maksatla düzenlenen Devlet Burs imtihanlarına girer, artık memleketinin istikbalini düşünebilecek durumdadır. Avrupaya gitmeye karar verir ve bu maksatla girdiği

Mümtaz Turhan bey, 1927'lerde pırlanta gibi bir lise talebesi olarak arkadaşları arasında (ortada okla işaretli olan'dır.)

mitihanı birinciilikle kazanarak 1928 senesinde T.C. Millî Eğitim Bakanlığına Almanya'ya gönderilir.

Almanya'da 1928'den — 1935'e kadar kalır. Bu süre içerisinde Berlin ve Frankfurt Üniversitelerini bitirir ve bu arada Birinci Tecrübî Psikoloji Doktorasını da yapar.

ÖĞRETİM HAYATININ BAŞLAYIŞI :

Böylece yüksek tahsilini ve buna bağlı olarak akademik kariyeri (Doktorası) ni de tamamlayıp yurda döndüğü zaman (Sene — 1935) önce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine Tecrübî Psikoloji Asistanı olarak girer. Dört sene sonra yani 1939 da aynı branşda Doçent olur.

1944 de (II. Dünya Harbi sıralarıdır) tekrar Avrupa ve fakat bu defa İngiltereye gider ve bu gidişinde dört sene kalarak İngilterede Cambirdge Üniversitesinde çalışır ve burada, daha sonra Türkiyeye kazandıracak yepyeni bir bilim olan «Sosyal Psikoloji» sahasındaki incelemelerini ve II. Doktorasını yapar.

1948'lerde tekrar yurda dönüşünde yine Edebiyat Fakültesinde Psikoloji bölümünde akademik çalışmalarına devam eder ve 1950'de Psikoloji Profesörü olur. Bir müddet sonra 1952'de ise Tecrübî Psikoloji kürsüsü Başkanlığına getirilir.

Böylece ağır ve yorucu bir çalışma dönemine giren faziletli hoca, bir yandan kürsü Başkanlığı, bir yandan akademik ve özel çalışmaları, diğer taraftan da talebelerinin derslerini büyük bir titizlikle yürütürken, Asistan ve Doktora talebelerinin akademik çalışmalarını da plânlı bir şekilde dakikası dakikası-

na aksatmadan kontrol etme gibi oldukça yorucu işleri arasında, Türkiye’de özellikle alışlagelmiş klâsik veya bir başka ifade ile daha çok kelimeciliğe dayanan teorik hattâ bir spekülâsyondan ibaret olan psikolojiyi, mutlak surette aktifleştirmek kısaca aktüalitik hayat akışına uygun bir anlayış içinde sosyalleştirmek istiyordu ki, bu amaçla esasen psikoloji bölümü içerisinde Sosyal Psikolojiye özel bir hüviyet kazandırmıştı.

Öte yandan çalışmaları daha da pratikleştirmek gayesiyle tecrübî Psikoloji Enstitüsünü de kurmuş bulunan Mümtaz Turhan bey 31 — Aralığı — 1 — Ocak — 1969 tarihine bağlayan gece yarısı hayata gözlerini yumduğu zaman Fakültedeki özel çalışma büroları, sınıf ve laboratuvarlarıyla kuruluşu bir bakıma bitmiş olan bu enstitünün ve yine Tecrübî Psikoloji Kürsüsünün de başında buluyordu.

Burada sözleri daha fazla uzaltmaktansa, O mümtaz insana her vesiyle ile yüce Mevlâdan rahmet niyaz ediyoruz. Ruhu şad olsun ve ebedî ıstratgâhında huzur içinde uyusun. Zira kurduğu müesseseler ve ilim yuvaları, hayatında iken mutlak surette nefret ettiği egoizm’den uzak, kendi yetiştirdiği kıymetli elemanları tarafından büyük bir sasimiyet ve âhenkle yürütülmektedir.

Artık O, Üniversitenin kutsal çatısı altında olduğu gibi, bilhassa Türk aydını ve gençliğinin hafızasında, kalbinde ve dimağında da yerleşecek ve yaşayacaktır.

EVLİLİK ve AİLE HAYATI :

Yedi senelik Almanya tahsilini bitirip döndükten sonra. Edebiyat Fakültesinde Tecrübî Psikoloji doçenti olarak çalıştığı yıllarda idi. Bu dönemlerde fakültenin felsefe bölümünde kendisi gibi ciddi, vakur, çalışkan, haysiyetli bir hanım kız olan ve Diyarbakır'ın asil ve tanınmış ailelerinden biri olan «Ögel» ailesinden dış tabibi Doktor Mahmut Ögel beyin ve refikaları Behiye hanımın iki erkek ve bir tanesi kız üç çocuklarından en küçüğü bulunan Mevhibe (Ögel) Turhan hanımla tanışır. (2)

Anadolunun birisi şark, diğeri güneyli pırlanta gibi tertemiz ve millî duygularla birbirlerine kaynaşan bu iki evlâdının arzuları, aynı şekilde birbirleriyle çok iyi anlaşılan ailelerinin de tasvip ve muvafakatleriye mutlu bir sonuca bağlanır ve böylece Mümtaz Turhan'la Mevhibe (Ögel 1921) hanım 1943 senesinde... hayatlarını birleştirirler.

Daha sonra Mümtaz Turhan, ikinci defa 1943'de İngiltere'ye Cambirdge Üniversitesine doktora yapmak için gittiğinde refikası Mevhibe hanımı da beraberinde götürmek istese'de, bu sıralarda II. Dünya Savaşı özellikle Avrupa'da bütün şiddetiyle devam etmektedir ve bu yüzden de gerekli formalitelerde çıkan güçlükler ve vize alamamaları sebebiyle önce yalnız gitmek mecburiyetinde kalır, ve bir müddet sonra 1944'de Mevhibe hanımı'da İngiltere'ye yanına alabilir.

2. Mevhibe hanımın annesi ve babası hayatta olup ağabeylerinden büyüğü olan dış tabibi doktor Reşit bey ise 1959'da vefat etmiştir. Diğer ağabeyi yüksek Mimar Şükrü Ögel ise halen Ankara'ya yerleşmiştir.

İngiltere’de ikibuçuk sene kadar birlikte kalırlar ve bu arada ikinci doktorası olan Sosyal Psikoloji doktorasını burada verir.

Büyük kızları Nesrin’in doğumu (1946) üzerlne Mevhibe hanım yurda döner ve bir müddet sonra da Mümtaz Turhan bey kendisi Türkiye’ye gelerek üniversitedeki vazifesine başlar.

1949 - 1951 yılları arasında Birleşmiş Milletler Sosyal Komisyonunda Türkiye mümessili olarak bulunduğ u sıralarda küçük kızları Fügen (1951) dünyaya gelir ve başka’da çocukları olmamıştır.

Cok içli, üniversitenin felsefe şubesinden mezun, kültürlü, bağlı, metin ve asil bir Türk hanımefendisi olan Mevhibe hanım, aynı zamanda her takdir’in üstünde bu büyük acıya katlanmakta, cesaret ve metanetini muhafaza etmekte büyük bir başarı göstermiş, mümtaz varlığının hatıralarını yaşatmakta devam azminde olduğunu ispat etmiş, şimdi ise büyük kızları Nesrin’in yeni dünyaya gelmiş bebeğine, dedesi Mümtaz Turhan’ın ismini vererek bu hak vergisi yavruyu «torununu» bağrına böylece basmış, İstanbul Göztepe Yeşilbahar Sokaktaki köşkünde yavruları ve aziz hocamızın hatıralarıyla başbaşadır.

Mümtaz hocamızın ebedî istirahatgâhında yattığı müddetçe muhterem refikaları Mevhide hanım efendiye ve evlâtlarına, dostlarına ve kıymetli talebelerine sıhhat, saâdet ve uzun ömürlerle mutluluklar niyaz ediyoruz.

MESLEKÎ ÇEVRESİ ve ÖĞRETİM HAYATI :

Bir ilim ve fikir adamının meslekî çevresinden söz ederken, varsa şâyet öğretim ve eğitim faali-

PROFESÖR MÜMTAZ TURHAN BEY, 1945'LERDE İNGİLTEREDE CAMBRIDGE ÜNİVERSİTESİNDE BULUNDUĞU GÜNLERDE BATININ BİLİM VE TEKİNİĞİNİ MEMLEKETİNE GETİRMEK İÇİN ÇALIŞTIĞI SEPİNÇLİ VE HEYECANLI GÜNLERİNDEN BİRİNDE. SENE 1943... BU TARİHLERDE HENÜZ 35 YAŞLARINDADIR.

yetleri de bu arada belirtilmiş olur. Bu belki herhangi bir kimse ya da bir fikir adamı, bir hoca için düşünülebilir ve mümkündür de;

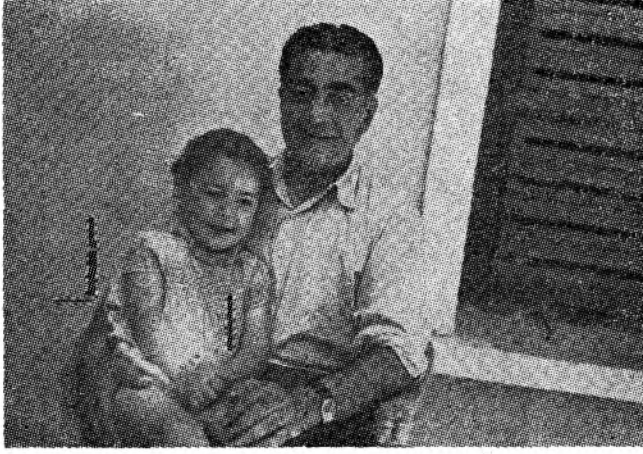
Halbuki Mümtaz Turhan için asla!...

Nasıl ve neye dayanarak bu kadar kesin konuşabiliyoruz. Yoksa meseleyi, olduğundan çok fazla mübalağa edenlerin tutumu içinde büyütüyor muyuz? Hayır, belki de gerçeğin tam kendisidir, ifade etmeğe çalıştığımız husus;

Nitekim Mümtaz Turhan'ı yakından tanıyan ve O'nunla şu kadar senelik, bu kadar senelik dost, ahbap, arkadaşlık, hocalık ve talebelik münâsebetlerinin bulunuşundan söz edenlerin stayışkâr ve hasret dolu ifade ve hatıra kırıntıları bir yana;

Ben kendileriyle müşterek geçen ömrümün beş senelik bölümünün, herhangi bir insanın şu fânî âlemde özleyebileceği en mes'ut ve bahtiyar mutluluk dolu günlerini yad etmek için kullanacağı gramer terimleri ile anlatmağa kalkışacak olursam, O'nun manevî hazzından bir anda yoksun kalacağından endişe duyarım. Gerçi bu anlayış benim kendime aittir. Çünkü benim hayat hikâyem ile rahmetli Mümtaz Hoca'nın hayat hikâyesinde benzer taraflar vardır. Bir riya ya da mukayese için söylemiyorum asla! Fakat çok kereler benim de Kastamonunun bir köyünden, ama binbir mahrumiyet ve meşakkatlerle gelip, kendimi türlü imkânsızlıklar içinde yetiştirebilmek dolayısıyla huzurlarında olabilmek için sarfettiğim azim ve gayreti takdir buyururlar ve «senin de bana benzer tarafların var» diye bazen lâtife ile takılarak beni ihya ederlerdi.

Bence Mümtaz hoca sâde sıradan bir hoca olmayıp, aynı zamanda müstesna bir fikir adamı, toplum problemlerine bakış tarzı ve millî şuur anlayışı

Yukarıdaki resimlerde çok sevdiği iki kızının bebeklik devrelerinde üstte Fügen, altta ise Nesrin'le beraber.

yönünden yirminci yüzyıl Türkiye'sinin yetiştirdiği kendi nev'i şahsına münhasır yani, kısaca, Türkiye'de bir başka benzeri bulunmayan, nazariyattaki milliyetçilik parolasını, kökünü örf, âdet dinî inançlar ve millî gelenek ve göreneklerden olan, sözde ve nazariyatta değil de ruhta ve mânadaki milliyetçiliğin flamasını ilk çeken bir kişi de olmasına rağmen,

Şöyle bir tercih yapılacak olsa, biraz olsun okuduğunu anlayanlarca verilecek puvanlarla, O'nun hocalık yanının daha ağır bastığı, ya da kendi ideolojisinin yerleşip, millet ve memleket yararına verimli olabilmesi için dinamik bir kadronun yetiştirilmesi, bunun için de mutlaka disiplinli bir eğitime ve öğretime ihtiyaç bulunduğu şeklindeki düşüncelerinin, puvanların çoğunu topladığı görülür.

Gerçekten de O'nun bu konudaki ve «**Maarifimizin Ana Dâvaları**» adlı eserindeki fikirleri özetle şöyledir.

Maarifimizin ana dâvâları aynı zamanda Türkiye'nin kalkınması ve ilerlemesinin, bugünkü medeniyet seviyesinde bir millet olmasının da esas dâvâlarıdır. Çünkü bugün medenî okur-yazar bir millet demek sadece yüzde-yüz okur yazarı olan bir millet demek değildir. Hakikatte medenî ve ileri bir millet, her memleketin nüfusuna nazaran bir avuç teşkil eden birinci sınıf ilim ve ihtisas adamı yetiştiren müesseselere sahip olan millettir.

İşte bu temel fikirlerden hareket ederek O, önce kendi lüzum gördüğü ilim ve ihtisas sahibi kadroyu yetiştirmek düşüncesiyle işe başlamış, kendi ruh ve ideal anlayışında vakur, haysiyetli, şuurlu ve kaynağını ilim zihnietinden alan objektiflik ve tarafsızlık pren-

siplerine bağı, kısaca ilim ahlâk fazilet ve kutsal değerlere bağı ve saygılı bir kadro yetiştirmek için çırpınmıştır. Hattâ O sâdece muayyen bir kadronun yetiştirilmesi için değil, bütün Türk gençliğinin de aynı ruh ve ideallerle yetişmesini arzu ediyordu.

Kısaca O, sâdece kendi kristal sarayına çekilmiş şöhretli bir ilim adamı olmakla yetinmemiş, yu-karda da işaret ettiğimiz evsafa ve onbeş sene kadar önce tek başına teslim aldığı Tecrübî Psikoloji Enstitüsân-de de, insan üstü bir gayret ve mucize denilebilecek bir sür'atle her biri ayrı birer kabiliyet ve değer olan kıymetli elemanlar yetiştirmiş, (3) bun-ların meslekî ihtisaslarını Avrupa'da tamamlayabil-meleri için gerekli her türlü imkânları temin etmiş, böylece de Türkiye'de temsil ettiği imanlı, şuurlu ve basiretli milliyetçilik idealizminin yaşama ve gelişme şartlarını garantiye almıştır.

Bu bakımdan O'nun hocalık yanına verilecek puvanların daha çok olacağına işaret etmiştik ki, sa-nırım böyle bir istisnanın ve tercihin gerekçesi daha da iyi açıklanmış oldu.

Bu arada Mümtaz hoca'nın öğretim ve metot hususiyetlerinin ne olduğu da akla gelebilirse de, ben şahsen bu husus üzerinde durmayacağım ve sâdece O'na göre öğretim ve eğitimde başarının sı-rı «Bilgiyi alanla veren arasındaki sevgi, saygı ve karşılıklı anlayışla doğru orantılı» olduğuna işaret

3. Adı geçen bu kıymetli kadro: Prof. Dr. Beğlen Toğ-rol, Prof. Dr. Sabri Özbaydar, Prof. Dr. Belma Özbaydar, Doç. Dr. Erol Güngör, Doç. Dr. Yılmaz Özakpınar, Doç. Dr. Doğan Cüceoğlu, Asistan Dr. İ. Alev Arık ve di-ğerleridir.

ederek, bu hususu daha fazla merak edenlere, fırsat buldukça O'nun varisi olan ve «Tecrübî Psikoloji Kürsüsünde müsâde alarak derslerine girip dinlemek, bir O'nun ebediyete kadar uzanacak olan fikirlerini taşıyan eserlerini okumak olacaktır! Başka ne yapabilirim ki?...

FİKRÎ CEPHESİNE GELİNCE :

Fikrî cephe denince ne söylenebilir? Ne demektir fikir adamı, ya da bir kimsenin fikri cephesi denince ne kastedilir veya ne kastedilmelidir?

Görüldüğü gibi çok karmaşık ve girift bir problem bu. Öyle ya fikir, fikir adamı ne demektir? Esasen herkesin kendi fikir ve düşünceleri, kendisi için mükemmeldir. Ama burada mükemmellik kriteri, üstün fikir olma ölçüdü nedir? İşte asıl mesele buradadır. Mümtaz Turhan işte Türkiye'de önce bu sihirli düğümün çözümlenmesini, neyi, niçin, ne şekilde düşünmenin gereklerinin iyi teşhis edilmesini istemiştir. O'na göre memleket meselelerine çözüm ararken önce probleme iyi ve isabetli teşhislerin konmasını sonra da çözüm yollarını arayan formüllerin tasnifine geçilmeli, bu arada men'şei, gayesi, hedefi ve gerçek hüviyeti objektif olarak belli olmayan ve çoğu kere ithal mahsülü olan rast gele fikir ve formüllere kıymet verilmemeli, itibar edilmemelidir. Aksi halde yanlış konan bir teşhis, bunun neticesi olarak da uygulanmağa girişilecek yanlış ve ters bir tedâvi usulü hiç bir müspet netice veremeyeceği gibi, zaten 150-200 senedir kanamakta olan millî bün-yedeki yaraları daha da derinleştirecek, daha da tahriş edecek, belki de tarihte Türk milleti denen bu çilekeş hastayı dönülmesi imkânsız sonsuzluklara, kısaca ölüme götürecektir.

Mümtaz Turhan'ın fikirleri etrafında bir takım yorumlar da yapılmıştır. Şöyle ki:

1 — Meselâ: Bunlardan bazılarına göre O, muteâssıp bir şarklıdır. Kafasındaki idealleri, fikir ve düşünceler kaynağını hep şarktan, şark kültüründen, şark'ın örf ve âdetlerinden alır. Kısaca tipik bir şarklıdır Mümtaz Turhan. Hattâ O, koyu bir dindar, mistik, tutumcu, muteâssıp bir Osmanlı tipidir. Evet bu tür yorumlayanlara göre Mümtaz bey budur.

2 — Bazıları ise O'na müfrit bir Batılı gözüyle bakarlar. Bu şekilde düşünönlere göre de Mümtaz Turhan tipik bir Batılıdır. Geniş ölçüde Batının müteâssıp, emperyalist düşüncesi tesirinde kalmıştır. Hattâ farkında olmadan Türkiye'yi bu kalıba sokmak ister. Bunlar da böyle derler Mümtaz Turhan için.

3 — Mümtaz Turhan'ın fikirleri ve şahsiyet bütönlüğüne dâir yapılan yorumlardan bir başkası da, O'nun Batılı kafa payısına sahip, hattâ ilk Batılı bir Türk tipi olduğı şeklindedir.

Şimdi, gerek muarızları durumunda bulunanların yorumları, gerekse O'na karşı duyduğı bağıllık ve hattâ hayranlıktan ötürü fikir ve şahsiyet bütönlüğüne daha geniş bir anlam kazandırmaya çalışan ve kısaca O'nun fikri portesini çizmeye çalışanların söz ve yorumları ne olursa olsun; bunlardan her birinin hata ve sevaıları kendilerine aittir.

Biz burada, objektif bir gözle yukarıdaki fikirlerin ve yorumların eleştirilerini yapmak için değil de, Mümtaz Turhan'ın Türk düşünce hayatındaki yerini tayin ve tespit etmek için yaptığımız araştırmalar ve vardığımız sonuç olarak deriz ki,

Mümtaz Turhan hakkında yapılan yorumlarda maalesef büyük isabetsizlikler, hattâ yanlışlıklar mevcuttur.

Nitekim O'nun, daha henüz hayatında iken bile, memleket gerçeklerini bir türlü göremeyip konan yanlış teşhislere karşı yaptığı uyarmaları anlayamayanların, şuursuz ve mânâsız ısrarlarında olduğu ve henüz bir çok fikir yorumcusu aydın geçinenlerin kendisini hayatta iken anlayamadıkları veyahutta O'nu anladık ya da anlıyoruz sanarak, fikirlerinin derinliklerine nüfuz edemedikleri için bir takım ayrı sonuçlara varanların kanaatlerinde olduğu gibi, ölümünden sonraki samimi yorumlarda bile, Mümtaz Turhan'ı iyice ve lâikiyle anlayamamış fakat samimi olan kanaat ifadelerine bile rastlanmaktadır.

Bir kere Mümtaz Turhan sanıldığı gibi şuursuz, basiretsiz, Müslümanlığı sâdece fikir ve idealden yoksun bir takım kuru kalıptan ve şekilcilikten ibaret olarak düşünen bir şarklı tipi değildir. Bununla beraber O;

DİN ANLAYIŞI :

Tam ve hakhiyle, hattâ samimi bir müslümandır, imanlıdır. Hattâ inançların da çok müteâssıptır. Kısaca İslâmın mânâ ve ruhuna uygun bir müslümandır. Ama müslümanlığın ve dinî inançların istismarına karşıdır, buna tahammülü yoktur. Nitekim bu mevzularda kendileriyle saatlerce sohbet etmiş konuyu enine, boyuna defalarca tartışmışımdır. Bunun için bilerek ve inanarak söylüyor ve yazıyorum. Diyebilirim ki, O'nun bu yönünü istismarcılar hiç bir zaman emellerine âlet edemeyeceklerdir. O, gerçek mânâda ve İslâmın ruh ve mânâsına sadık, münevver bir müslümandı. Bunu bu şekliyle söylemek ve açıklamakta bir sakınca görmez, hattâ gurur duyardı.

BATILILAŞMA DÜŞÜNCE ve ANLAYIŞI

Mümtaz Turhan'ın Batıllığı ya da Batılılaşıma yönüne gelince:

O, gerçekten kendisini Batı Üniversitelerinde, Batının ilim ve teknik merkezlerinde yetiştirmiş, okumuş, lisans tezinin üstünde aynı zamanda ayrı, ayrı iki tane— biri tecrübî, diğeri Sosyal Psikoloji alanlarında— Doktora vermiş, tıpkı gerçek bir Türk aydın ve düşünürü olan Mehmet Akif'in de dediği gibi, (4) çağdaş Batı'nın ilim ve teknik düzeyindeki

4. Nitekim büyük şair ve millî mütefekkirimiz Mehmet Akif'in düşünceleri de bundan farksızdı. O'da Batının ilim ve tekniğinden faydalı olanların alınmasından bir sıkınca görmemişti ve bir sözünde de hattâ şöyle demişti: Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...

(Süleymaniye kürsüsünde Sa: 170)

Alınız ilmini garbın alınız san'atını

(Süleymaniye kürsüsünde Sa: 186)

Sâde garbın yalnız ilmine dönsün yüzünüz

Âsım Sa: 442)

Garbın almışsa herif ilmini almış yalnız

(Süleymaniye Kür. 197)

Heriflerin ilimlerini fenlerini almalı.

(Sebilürreşad, C. XVIII, Sa. 464, Nasrullah kürsüsünde Sayfa 250)

Lâkin bu heriflere karşı olan buğzumuzu hiç bir vakit onların ilimlerine, fenlerine, san'atlarına sıçratmamalıyız.

(Sebilürreşad, C: XVIII, Sa: 464, Nasrullah kürsüsünde, Say. 252)

yerini görmüş ve O'nun faydalı yanlarını objektif bir gözle incelemiş, tarafsız bir tutum içinde hakkı teslim etmiş, Batının lüzumlu ve faydalı olan bilim ve teknik hazinelerinden kendi imkânları ölçüsünde alabildiği kadarını almış ve işi bitince de sür'atle yurduna, memleketine dönmüştür.

Gerçekten diyebiliriz ki Mümtaz Tuhan, Batıda-ki işleri bitince orada, ana vatanından uzakta bir gün bile kalmak istememiş, kalmamış, hattâ son nefesini bile vatanının temiz ve kutsal havasını teneffüs ederek vermeği dilemiş, nitekim bu dileği yüce Allah tarafından mahza kabul olunmuş bir Türk münevveridir.

Böylece en azından 150-200 yıldır sinsice sürdürülmekte olan iç ve dış ihanetler yüzünden gerçekten ele alınabilir tarafı kalmamış olan Türk Maarif sisteminde, zaten metod ve teknik adına bir şey de bırakılmamıştır ki, Mümtaz Turhan işte bu noktayı da özellikle dikkatten uzak tutmuyordu. Hattâ O, bir sohbet sırasında bana şöyle söylemişti:

«Sen biraz meraklısın ve Osmanlıca'yı da biliyorsun, bu yüzden bir avantajın da var demektir, çünkü söyleyeceklerimi değerlendirebilirsin. Şunu ifade etmek isterim ki, bizim medreselerimiz dejenere edilmeden önceleri dünyanın en ileri bilim teknik ve metodlarına sahiptiler. Nitekim Kütüphanelerimiz o devirlere ait ilmî eserlerle doludur, ama ne yazık ki bugünkü gençlik bunları okuyamıyor ve bu yüzden de anlayamıyor tabîî olarak. İşte Osmanlı medreselerindeki bu ilmî âhenk ve düzen maalesef ki, tanzimat denen şuursuz taklitçilikle birden ve hem de öylesine bozulmuştur ki, bu tarihten sonra da artık ilim adamı yetiştiren birer fabrika olan medreselerimiz artık birer tembelhane, medreselerdeki ve tale-

belir ise, vatan hizmetlerinden meselâ askerlikten muaf tutulma gibi bir de sakat formül icat edilmişti ki, —bu da tamamen harici düşmanlarımızın ve akıl hocalarımızın soktuğu bir usuldür!— böylece medreselerde ilimden eser kalmadığı gibi medrese mensuplarında da vatan sevgisi ve millî mefkûre diye bir şey bırakılmamıştır.» İşte böyle konuşmuştu Mümtaz hoca. Hattâ bana bu mesele üzerine bir de, kütüphanelerdeki özellikle el yazması eserlerden ruhiyat (Psikoloji) ile ilgili olanların bir tespitini yaparsan büyük bir hizmet etmiş olursun demişti ki, maalesef buna henüz ne ben fırsat bulabilmiştim, ne de rahmetli hocam. İleride bu işi ele almayı düşünüyorduk ki bunu göremediler. Ya nasip bakalım Allah bize fırsat ve imkân verir, nasıp de ederse bu vasiyetlerini de yerine getirmeğe gayret ederim.

Halbuki Batılı bize yapacağı ihaneti bu şekilde yaptıktan sonra kendisi bilim ve teknikte alabildiğine ilerliyordu. Mümtaz Turhan işte bu iki gerçeği de görme kabiliyet, basiret ve imkânına sahipti.

O'na göre ilim ve teknik nerede bulunursa alınmalı idi. Nitekim İslâm'ın peygamberi de öyle buyurmamış mı idi: «İlim Çinde de olsa arayın!...»

O halde Batının ilim ve tekniği alınıp, kendi millî bünyemize adapte edilebilir ve böylece de pekâlâ Türk toplumu da muassır ilim ve tekniğin imkânlarından yararlandırılabilirdi.

Şu kadar ki bunu yaparken bir takım ön şartlar ve tedbirlere ihtiyaç vardı ki, bunların başında batıyı çok iyi tanımak gerekiyordu. İyi tanımak deyince, bir coğrafyacının anladığı mânâda yani haritadaki yeri ve mevkiini kasdetmeyip, —bilâkis batının kendi-

ne has mefkûresini siyasî ve politik gayelerini, tarihin ötesinden devam edegelen bir takım emellerini kısaca bütünüyle Batı iyi tanınmalıydı.

Mümtaz Turhan'a göre Türk maarif sisteminde geçici islahatlar meseleye bir çözüm getirmeyecektir. Bu bakımdan O'nu yeni baştan ele alıp mutlaka millî yapıya uygun bir biçimde tanzim etmelidir. Bunun için de alınacak âcil tedbirlerden bir tanesi batılı ilim ve teknik kaynaklarını iyi tetkik edebilecek kalitede elemanlar yetiştirilmeli, hattâ önce millî kültürle eğitilmiş yağrulmuş gençler, üniversiteyi bitirdikten ve millî rüşde erişip olgunlaştıktan sonra Avrupa'ya gönderilmeli ve Batı'yı iyi tanıyıp, tetkik edebilecek hale getirilmelidirler. (5) Türk maarifinde, bilhassa Üniversitelerin bünyesinde yabancı dil eğitime ciddi bir şekilde yön verilmelidir. Yoksa bugünkü şekliyle Üniversitelerde okunan yabancı dil, bu haliyle maksadı karşılamaktan uzak olup, o şimdilik sadece bir fantaziden ibaret kalmaktadır.

Mümtaz Turhan'a göre, yabancı dil eğitim ve öğretimi denince, bunun Batıya karşı duyulan şursuz bir hayranlığın gereği olarak anlaşılmaması icap eder. Keza O'na göre, Osmanlıca, Arapça ve Farsça da aynı derecede önemli ve mutlaka iyi öğretilmelidir. Çünkü Türk milletinin mazisi, tarih ve kültürü ancak istikbâlin teminatı olan gençlere bu sâyede intikal ettirilebilecektir.

5. Burada bir noktaya işaret etmek gerekir: Şöyle ki, Mümtaz Turhan daha bu neviden bir takım yan tedbirler de ileri sürmüştü ki, bu türden tedbirlere O, geçici bir zaman için, âcil ve ilk tedbirler olarak lüzum görmüştür. Yoksa millî kültüre dayalı, kuvvetli bir millet olabilmemiz için durmadan çarpınan bir mütefekkirin, mutlak bir Batı kültürünü tavsiye etmesi gibi tenakuza düştüğü sanılmamalıdır.

Nitekim diğ er milletler kendi kültürlerini ve millî değerlerini çok iyi ve m kemm l bir Şekilde intikalettirmektedirler. Esasen kendi millî değer ve kendi kültürünü bir tarafa atarak baŐkalarını taklit yoluyla Şimdiye kadar kalkınmış bir tek millet görülmediği gibi, Türkiye'de olduğu gibi Şuursuzca taklide özenen bir başka millet de mevcut değildir. Çağımızda aşağı yukarı her millet, benim dinim, benim tarihim, benim millî kültürüm, örf ve  detlerim, benim millî geleneklerim, benim mânevî miraslarım Şeklinde, hep kendine ait olan değerleriyle övünür.

Hattâ milletinin yükselme, ilerleme ve kuvvetlenme yolundaki çabalarında ortaklaŐa bir takım parolaları da vardır ki bunlar, her milletin kendine ait olan ve yukarda işaret edilen değerlerdir. Bu değerler her milletin kendi millî yapısına, tarih sahnesindeki görünüŐüne örf ve  detlerine inançlarına ve her türlü mânevî değerlerine göre değişik Őekiller alır. Kısaca her millet kendi öz değerlerine sahip olabildiği müddetçe vardır veya yoktur. Milletlerin varlığı ya da var olabilmelerinin yegâne teminatıdır bu mânevî değerler. Bunlar ortadan kalktımı o millet de tarihten silindi, kendi öz benliğini yitirdi, melezleŐti, kısaca yok olup gitti demektir!...

Mümtaz Turhan'ın hayata ya da Türk toplumunun sosyal toplum yapısına bakış tarzı her ne kadar müstesna bir özelliğe sahip idiys  de, O'ndaki genel ve sosyo-psikolojik eğilimlerle Ziya Gökâlp arasında bazı yönlerden benzerlikler de var sayılabilir.

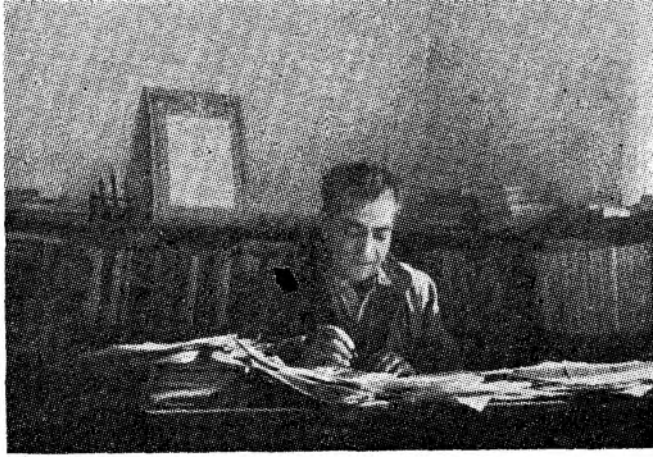
ZİYA GÖKÂLP'LA BENZER ve AYRILAN YANLARI :

Nitekim Mümtaz Turhan'da Türklerin örf ve âdetlerini, Ziya Gökâlp'te olduğu gibi bütün milletlerin örf ve âdetlerinden üstün görüyordu. Mümtaz Turhan bu konuda Ziya Gökâlp'ten daha da ileri bir anlayışa ya da güvene sahipti ki, O'da Türk örf ve âdetlerinde ve millî geleneklerinde en kuvvetli yanın, özünü insan sevgisi, saygısı, müsamaha, dostluk ve misafirperverlik duygularının çok kuvvetli oluşu teşkil ediyordu. Nitekim O'na göre bu beşerî meziyetler Türk köylüsünde ve Anado'lu halkında bilâ istisna, apaçık görülebiliyordu.

Mümtaz Turhan çoğunlukla şu fikri savunur ve sık sık tekrarlardı. «Türkiye'de bozuk olan halk değil, bilâkis aydın tabakadır.» Hattâ O, bu hükmünü çoğu kere aydın takabanın da üstünde mütâlâa ederek «Çağdaş ilim anlayışımız» diye tefsir ederdi. Yani Mümtaz Turhan'a göre, Türkiye'de aydın geçinen fakat, meselenin detaylarına inememiş kişi veya çevreleri de aşmış, çok daha ciddî bir tavır almış bulunan zihniyet vardı ki, bu sakat zihniyet çağdaş, şuursuz, methodsuz ve taklitçilikten öteye geçemeyen ilim anlayışımızdı!...» Geri kalmamızın yegâne sebebi'de bu sakat anlayışta Mümtaz Turhan beye göre.

Daha bazı hususlarda da,

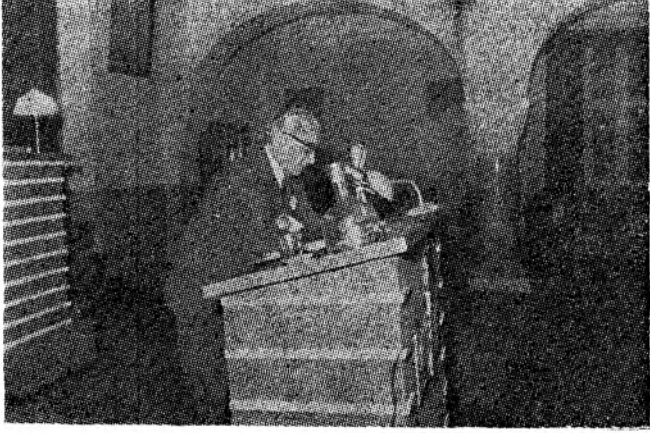
Ziya Gökâlp'le benzer ve ayrılan yanları vardır. Nitekim, Mümtaz Turhan bir çok hususlarda, büyük Türk düşünür ve sosyoloğu Ziya Gökâlp'ı tasvip ederdi. Ama O'ndan ayrıldığı taraflar da vardı. Meselâ: Mümtaz Turhan'da Ziya Gökâlp'ın «Türkçüyüz, İslâmcıyız, Garplıyız» yani kendi orjinal ifadesiyle «Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Batı me-

Yukarıdaki birinci resimde Fakültedeki çalışma odasında, yapılacak bir akademik imtihanın jüri üyesi bulunduğu günlerde akademik kıyafetiyle imtihan evrakını tetkik ederken görülmektedir. Yapacağı her işi, hattâ vereceği her dersi son bir defa daha gözden geçirmek O'nun mutadı idi.

Aşağıda ise, bu defa evindeki köşesinde kendine has ciddi, titiz ve içli tavrı içerisinde önemli bir problemin çözümünüyle meşgul olurken görülmektedir.

(*Ekseriyetle böyle ayakta konuşurdu.*)

Mümtaz Turhan zaman zaman üniversitedeki derslerinin dışında vâki olan dâvetlere de memnuniyetle iştirâk eder ve memleketin millî meseleleri üzerinde konferanslar vermek, sohbetler yapmak suretiyle çevresini uyarmağa çalışırdı. Yukarıdaki resimde O'nu konferanslarından birini verirken görüyoruz.

deniyetindenim.» şeklindeki üçlü prensibi Mümtaz Turhan'da, Gökâlp'i de aşan ve tâbir câizse daha da müteassıp bir milliyetçilik anlayışı tarzında görüyoruz. O'nun bu konudaki tutum ve meziyetleri, sâdece milliyetçilik cephesi olarak ele alınıp ancak böylece derinliğine bir etüdü yapılabilir belki. Halbuki biz burada Mümtaz Turhan'ı bütün cepheleriyle ele aldığımız ve yeni kuşaklara O'nu fikirlerinin ana çizgileriyle tanıtmaya çalıştığımız için, belirli bir ölçünün ötesine inemiyor isekte, şu kadarını söyleyebilir ki;

Mümtaz Turhan, Türk milliyetçiliğinde gerçekten Ziya Gökâlp'i de aşan bir ideolojinin sembolü oldu. Nitekim O'na göre Türkiye'nin millî bir devlet olabilme vasfına kavuşabilmesi, ileri bir cemiyet haline gelebilmesi, bu neticelerin de ancak ilim sayesinde gerçekleşebileceğine mutlak surette inanılmasını ister, yoksa «mümkün mertebe veya mümkün olduğu kadar» şeklinde diye bir cüzîyat ya da ihtimale en küçük bir yer vermezdi. İşleri Mümtaz Turan'da milliyetçilik anlayışının ana çizgileri budur.

Kısaca, bu temel prensibin dışında bir de, özellikle Türkiye'de sembolleştirilmeğe çalışılan: Hümanizm, İslâmcılık, Enternasyonalizm, Sosyalizm vb. gibi bir takım sloganlar daha mevcuttur ki, bu tür sloganları Türkiye'yi millî bir devlet olabilme, ya da millî bir kültüre sahip vakur ve haysiyetli bir devlet olabilme imkânlarından mahrum bırakmak için ortaya atılmış, faydasız, mânâsız, lüzumsuz, hattâ çok zararlı kavramlar olduğunun da mutlaka iyi değerlendirilmesi icap ettiğini ortaya attı ve bunu bütün muarızlarını susuturma pahasına ispat da etti.

Mümtaz Turhan'a göre bir takım «izm»ler vardır ki, bunlar aslında Türkiye'yi bir savaş meydanı haline getirmek için kaldırılmış flâmalardır. Nitekim

bunlar, sözde fikir adamı geçinen yarı münevverlerin yakalarında rengi, şekli ve biçimi belli olmayan uydurma birer rozet gibi şuursuzca taşınıyorlardı da! Halbu ki Türk aydını için taşınacak, ya da taşınmaya lâyık tek rozet vardı ki O'da ruhunu mânevî değerlerden inançlar örf ve âdetler kısaca kendi öz kıymetlerimizden alan imânî ve mukaddes duygulara saygılı ve namuslu bir «Türk Milliyetçiliği» rozeti idi!...

MÜMTAZ TURHAN'DA DİL MESELESİ :

Mümtaz Turhan dil meselesinde Ziya Gökâlp ile aynı temel görüşte idiyse de, bir milletin dili ile rast gele oynamanın, akli erenin de ermeyenin de bu meseleye burnunu sokmanın çok büyük zararlara ve Türk milletine ağır kayıplara mâl olduğundan ve daha da olacağından ciddi bir endişe duyuyor ve zaman zaman bunun zararlarını psikolojik metodlarla da anlatıyordu. (6)

Ziya Gökâlp da bilindiği gibi millete mâl olmuş, milletin hançere yapısına uygun, teleffuzu kolay, düşündüğünü daha rahat ifade edebildiği kelimelere musallat olunmamalı, kısaca Türk halkı kendine uygun ve kolay gelen dili kullanmalı görüşünde idi. (7)

6. Mümtaz Turhan'a göre zihindeki düşünceler, fikir ve kavramlar birer terim veya önerme halindedirler ki, bunlar ancak ifade edilebildikleri taktirde bir değer ve mânâ kazanırlar. Bu ifade edilişte ise, zihindeki fikirlere, kavram veya önermelere kelimelerden yapılmış birer kılıf (yandaki şekillerde görüldüğü gibi) geçirmek icap

eder. Başka türlü çare yoktur! İşte Türk milletinin diliyle uğraşanların farkına varmadan veya maksatlı olarak yaptıkları en büyük ihanet, düşünen kafalarındaki fikirlerin ifade edilmesine nâni olmalarıdır. İfade edilemeyen fikir ve düşünceler ise, mürekkep şişesinin dibindeki kurumuş mürekkep gibi kaybolup bir işe

a) Zihinde görünüşü halinde fikir

b) Daha sonra
İnsan düşünce sinin ham maddeleri durumunda bulunan fikirler, düşüncelere dönüştürüp sözlerden yapılmış kalıplara dökülerek ağızdan çıkarlar!.. ve hüküm haline gelirler.

yaramaz hale gelirler! İşte bugün Türk münevverinin rahat ve kolay düşünüp konuşamaması, düşündüğünü rahatça ifade edecek kelime bulamayışından ileri gelmektedir. Yoksa ısmarlama, uydurma kelimelerle düşünceleri ifade etmeğe zorlamak kadar bir cür'et ve hattâ millete hiyanettir!... (1966 yılı tecrübi psikoloji-öğrenme psikolojisi-ders notlarından Dr. Hasan Küçük)

7. Ziya Gökalp'ın bu konudaki düşünceleri ise çeşitli yazılarında yer almaktadır. Nitekim 1918'de yayımlanan «Türkleşmek İslâmlaşmak, Musırlaşmak» adlı eserin lisan bölümünde meseleyi bu üçlü kriter bakımından ele alır. 1923'de çıkan «Türkçülüğün Esasları» adlı eserde ise, konu bütün feterrüatiyle ve toplu olarak ele alınır. O'na göre dilimizi mânâ itibariyle musırlaştırmak istilâh cihetiyle islâmlaştırmak lâzım olduğu gibi, sarf-nahiv ve imlâ hususlarında da Türkçeleştirmek yerinde olur. Şöyle ki: Türkçede istilâhların gayrı bütün kelimeler mümkünse Türkçe olmalı. Ama bununla beraber Türkçeleştirilmesi mümkün olmadığı hallerde, istilâhlarımızın Fransızca yahut Rusça olacağına, Arapça ve Acemce ol-

ması daha hayırlıdır. Her halde —Lügatler gibi— ıstı-
lâhlar da müşterek olması, yani bütün Türklerin müşte-
rek bir edebiyat ve ilim lisanına sahip ve malik olması el-
zemdir. O halde lisanımızı Türkçeleştirirken tedricen
bütün soydaşlarımızın anlayacağı umumi bir Türkçeye
doğru gitmek lâzım geldiğini de unutmamalıyız Ziya
Gökalp bu konudaki sözlerini şöyle bitirir: Şimdi fikri-
mizi hülâsa edelim: Yeni mefhumlar asr'ın, ıstılâhlar
ümmetin, lügatlar milletin natıkasıdır.

Ziya Gökalp 1918'de yayınlanan «Yeni Hayat» adlı
kitabında bulunan «LİSAN» başlıklı şiirinde de konuyu
şöyle terennüm eder :

*Güzel dil Türkçe bize
Başka dil gece bize
İstanbul konuşması
En saf, en ince bize*

.....
*Lisanda sayılır öz
Herkesin bildiği söz
Türkçeleşmiş Türkçedir
Lügata atmadan göz*

.....
*Uydurma söz yapmayız
Yapma yola sapmayız
Türkçeleşmiş Türkçedir
Eski köke tapmayız*

.....
*Yeni sözlerf gerekse
Bunda da uy herkese
Halk'ın söz yaratmak
Yollarını benimse*

.....
*Yap yaşayan Türkçeden
Türkçeyi incitmeden
İstanbulun Türkçesi
Zevkinin olsun yeden*

.....

MÜMTAZ TURHAN'IN SİYASET ANLAYIŞI :

Mümtaz Turhan çağdaş siyaset anlayışını dâima itiyadla karşıladı. Siyaset, ya da siyaset adamının fonksiyonunu kabul ederdi ama, siyasetin kendi esas gâyesinin dışında herhangi bir istismar vesilesi haline getirilmesine şiddet ve nefretle karşı koyardı.

Mümtaz Turhan siyasî nüfuzu kaba kuvvet halinde kullanmak isteyenlere hiç bir zaman değer ve hattâ metelik vermezdi. Ki, bunu hayatında iken siyasî çevrelerden gelen bir takım işbirliği tekliflerine verdiği kesin ve red cevabıyla defalarca ıspatlamıştır. Kısaca O, siyasetçilerin kendisini, kendi saflarına çekmek için giriştikleri teşebbüslere hiç bir zaman kıymet vermemiş ve dâima objektif ve tarafsız kalmayı bilmıştır.

İLERİCİLİK GERİCİLİK MESELESİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ :

Mümtaz Turhan'a göre bütün toplumlar için geçerli olan, dünyada ilericilik, ya da ileri bir toplum olma istek ve eğiliminin bir tek kıstas'ı vardır ki o da «ilim»dir. İşte Türkiye'de ilericilik ve gericilik diye bir takım kısır çekişmelerle milletin âcil çözüm bekleyen

*Turan'ın eli var
Ve yalnız bir dili var
«Başka dil var» diyenin
Başka bir emeli var*

.....
*Türklüğün vicdânı bir
Dini bir vatan bir
Fakat hepsi ayrılır
Olmaz lisanı bir*

Mümtaz Turhan'ın ilmi şöhreti yurt sınırlarını çoktan aşmış, hattâ dış dünyada özellikle Avrupa da O'nun şöhreti daha da çok yayılmıştı. Nitekim zaman zaman Avrupa ülkelerinden özel surette kendisine dâvetler gelir, O'da mümkün olan her fırsatta bu dâvetlere uyarak yirminci yüzyıl insanlığının mutluluğu için hiç fedakârlıktan kaçınmazdı. Yukarıdaki fotoğraf O'nun Belçikaya —bir konferans için— dâvet olunduğu günlerde Belçika kralı ile bir mülâkatını göstermektedir.

bir çok meselesi durup dururken, bunları bir kenara itip, ilerici ve gerici diye geçinen veya bu şekilde vasıtlandırılanların bir tarif ve tasnif yapılacak olursa (yukarıda da söylemiştik) denilebilir ki: Bugün Türkiye’de «İlme karşı olanlar ilerici, ilmi müdâfaa edenlerse gerici» sayılıyor!

İşte buydu Mümtaz Turhan’ın, Türkiye’de ilerici-gericilik diye ortaya atılmış bulunan boş sloganların yorumuna dair tek cümlecik sözü. O, bu mesele’nin tamamen sun’î ve maksatlı olarak ortaya atılmış bulunduğu kanaatindeydi.

KİN, İHTİRAS ve SEVGİ TARAFI :

Mümtaz Turhan beyi ilk görenler, sert, ciddî, vakur, hattâ biraz da soğuk jestlerini görünce bir anda ürker, kendisiyle konuşma cesaretini bile bulamazlardı. Oysa şahsiyet bütünlüğü yönünden Mümtaz Turhan bey, hiç de öyle görüldüğü gibi değildi. Şu kadar ki, gülmek, ya da gülümsemek, O’nun için her çarşının piyasasına elverişli tedâvül değeri düşmüş bozuk para gibi ucuza ve kolayca değiştirilebilecek türden bir meta değildi!

Gülmek, eğlenmek, şakalaşmak gibi psikolojik ve insan’ın tabîî hakkı olan ihtiyaçları kabul ederdi hattâ bunu özel sohbetlerinde etrafındakilere bol, bol anlattığı güldürücü ve eğlendirici fıkralarla da tatlıtırdı. Şu kadar ki, meseleler üzerinde düşünmek gerektiği anlarda, ilmi faaliyetlerin mutlaka ciddî bir disiplin istediğine inanmıştı ki, bunu her fırsatta tekrarlar ve talebelerinden de isterdi. Bu da O’nun, memleket, millet hattâ insanlığın müşterek meselelerine şahsî meselelerden çok daha fazla önem verdi-

ğini göstermektedir. Kısaca Mümtaz bey'e göre, memleket ve millet meseleleri, neticede beşerî meseleler, dâima şahsî meseleleri aşmış olarak düşünülmeli idi. Çünkü fert ölür, yok olur giderdi ama cemiyet ve insanlık baki kalırdı. (8)

Kısaca Mümtaz Turhan Bey'in tek bir ihtirası vardı ki, O'da «Vatan ve Millet sevgisiyle, hakikat aşkı» idi. Bunun dışında herhangi bir ihtirası olmadığı gibi, bir takım kompleksleri de yoktu. Sevdiğini hak ve hakikat için sever, nefret ettiğinden de bu sebeple nefret ederdi ve şahsî ihtiraslarından ve kaprislerinden dolayı hiç bir zaman kimseyi itham ettiği söylenemeyeceği gibi, en nefret ettiği şeylerden biri de kendini teşhir etmek isteyen sahte gösteriş ve riyâkârlıktı.

8. O'nun bu konudaki fikirlerini daha geniş şekliyle anlayabilmek ve görebilmek için, ölümünden sonra çıkan «Cemiyet içinde fert» isimli müstesnâ eseri okunmalıdır.

Mümtaz Turhan yorucu çalışmalarından sonra bulduğu fırsatlardan da istifade ederek etrafındakileri neşelendirmegi ve zaman zaman aile sohbetlerinde bulunmayı da severdi.

O hemen her zaman böyle düşünceliydi!, hattâ açık hava gezintilerinde bile. İşte yukarıdaki resimde Mümtaz hocayı spor kıyafetiyle bir kır gezintisi sırasında kafasına takılan bir problem üzerinde dikkatle düşünürken görüyoruz.

Altta ise, yine yaz tatillerinden birinde kendini tamamen sadeliğin kucağına atmış, tatlı tebensmleriyle yanındakilere neşe ziyafeti çekerken... Sağındaki, köyün bekçisi, solundaki ise kıymetli talebesi ve Asistanı şimdiki (Prof. Dr.) Sabri zbaydar'dır.

TÜRK MAARİF SİSTEMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ :

Türk Maarifinin Esas Meseleleri :

İçinde bulunduğu şart ve imkânlarla, yeni hamleler yapmak için davrandıkça ve kıpırdadıkça her defasında biraz daha kötüye giden Türk Maarifi'nin beklenen düzeye ulaşabilmesi için de, Mümtaz Turhan bey, bir takım teşhisler koymuş ve tedâvi yollarını da göstermiştir.

Hattâ O, bu meseleye o derece önem vermişti ki, kendi ifadesine göre belki de Türkiye'yi kurtaracak ve onun muasır medeniyet seviyesine ulaşmasını temin edebilecek yegâne sistem «Maarif Sistemi» idi. Nitekim «Maarifimizin Ana Dâvaları» adlı önemli eserini başlı başına bu konuya hasretmiş ve ezcümle şöyle demişti : (1)

1. Bu bölümdeki ifadeler, Mümtaz Turhan'ın «Maarifimizin Ana Dâvaları 1954 İstanbul» adlı eserinin konu ile ilgili, lüzum hissedilen bölüm ve paragraflarından kendine ait orjinal ifadeler olarak ve fakat kısaltılarak alınmıştır. Şu kadar ki, çeşitli vesilelerle de işaret edildiği gibi, biz Mümtaz Turhan'ın şu veya bu şekildeki meziyetlerinden tek bir yönü değil de, O'nun Mümtaz şahsiyetinin bütün çizgilerini ana hatlarıyla tanıtmaya çalışıyoruz. Bu yüzden de her ayrı konuda detaylara inemiyoruz. Türk Maarifi hakkındaki görüşlerinin teferruatını merak edenlere de yukarıdaki eserini tavsiye edeceğiz.

Maarifimizin ana dâvaları aynı zamanda Türkiye'nin kalkınmasının, ilerlemesinin, bugünkü medeniyet seviyesinde bir millet olmasının da esas dâvalarıdır. Çünkü bugün medenî, kalkınmış bir millet demek, sadece yüzde yüz okur yazarı olan bir millet demek değildir. Hakikatte medenî ve ileri bir millet, her memleketin nüfusuna nazaran bir avuç teşkil eden birinci sınıf ilim ve ihtisas adamı yetiştiren birinci sınıf müesseselere sahip olan millettir. Yani, herşeyden evvel medenî bir cemiyet, ancak ilmi esaslara dayanan modern bir teşkilât, bunun için de çalışacak ilmi zihniyet ve bilgi ile yetişmiş mütehasşıs insanlarla mümkündür. Bunsuz garplılaşmak, bugünkü dünya içinde müstakil olarak yaşamak imkânsızdır. Bunu tahakkuk ettirmeden, memlekette ilim zihniyetini, hür tefekkürü tesis etmeden hiç bir inkılâbın pâyidâr olamayacağını, aksi taktirde her şeyin sözde, satıhta ve şekilde kalmağa mahkûm olduğunu itiraf etmek gerekir. Gerçekte de, hakiki garplılaşma, ilim, ihtisas, yüksek bir fikir seviyesi, kesif ve devamlı bir çalışma, intizam, vakıalar arasında münâsebeti görüp izah edebilme, ona göre tedbir alma, yani hâdiseler tarafından sürüklenmeyip onlar üzerinde hakimiyet tesis etmektir. Kısaca bir memlekette ilim sahasında ne kadar ileri gidilirse, o nisbette garplı olunmuş demektir.

Türk Marifinin Halihazır Durumu :

Mümtaz Turhan, genel mânâda maarifin, özel mânâda da Türkiye'de maarife düşen görevlerin neler olduğuna ve bu arada özellikle ilmin önemine de işaret ettikten sonra, Türk aydını için sembolik bir

parola haline gelmiş bulunan «Hayatta en hakiki mürşid ilimdir» vecibesinin, sâdece kitâbeler üzerinde kaldığı müddetçe hiç bir değer ve anlam ifade etmeyeceğini, bunun mutlaka şuurlu ve kararlı bir maarif sistemiyle, insan unsuru'nun eğitilerek yükseltilmesi için çalışılan maarif kubbesinin harcı içirisine katılması gerektiğine işaretle, konuyu Türkiye açısından değerlendirenken özetle şöyle der :

Maarif görünüşte hiç bir istihsal faaliyetinde bulunmamasına rağmen, onun en mühim vasıtası olan ve cemiyette her sahanın, her teşkilâtın, her müessesenin temelini teşkil eden insan unsurunu yetiştirmektedir. Maarif insan unsurunu yetiştirmesi dolayısıyla, bütün memleket kalkınmasının manivelası, mesnet noktası olarak seçilmiş bulunuyor.

...Halbuki bizim maarifimiz âhenk ve tecânüs-ten, gaye ve hedeften mahrum bulunmakta ve bir sistemsizlik ve buhran içinde devam edegelmektedir. (2) Garplılaşma'nın neticesi olarak maarifte yapılan değişikliklerin gelişigüze, yine garplılaşmaya tesir etmekte ve garba sırf şekli benzemenin dışında meydana bir şey koyamamaktadır. Fakat herhangi bir gaye ve hedeften mahrum, memleketin hakiki ihtiyaçlarından uzak bir maarif teşkilâtı, gittikçe ve mütemadiyyen genişleyen bir çığ gibi kendiliğinden büyüyen tesisleriyle boş dönen ve yalnız gürültü çı-

2. Mümtaz Turhan'ın bu önemli uyarılarını değerlendirebilmek ve Türkiye'de Maarif sisteminde reform! yapıyoruz diye, baş roldeki aktörler tarafından ve fakat senaryösüyle Resijör'ünün yüzlerindeki maskeden hakiki hüviyetleri bir türlü seyredilemeyen bu dramın mahiyetini biraz olsun takip edebilmek için, maarifle biraz alâkadar olmak icap eder. İçinde bulunanlar bile bir şey anlamıyorlar ya zaten. Biz o kanaatteyiz ki, her geçen gün Mümtaz Turhan'ı daha da haklı çıkacak doğrultudadır!...

karan bir çark halinde, memleketin kesesinden çektiği muazzam paralarla sırf onun sırtından geçinen insanlar ortaya atmaktadır.

...Umumî ve yüksek tahsile yarayan müesseselerimiz, nasıl memurdan ve bir iki serbest meslek mensubundan başka bir tip insan yetiştirmiyorsa, teknik öğretim teşkilâtı da nazarî teknik memur veya memlekette şimdilik ihtiyaç olmayan, müstakil çalışma kabiliyetinden ve teşebbüs fikrinden mahrum sözde teknik sanatkâr yani işsiz yetiştirmektedir. Şüphesiz bu hal terbiye ve tahsil müesseselerini memleketin hakikî ihtiyaçlarına, onun iş sahalarının imkânlarına göre ayarlayacak yerde, mücerret veya şuradan, buradan kopya edilmiş nazarî bir şemmaya uyarak hareket edildiği ve bu müesseseler ilmî ve amelî ihtisastan mahrum insanların elinde kaldığı müddetçe devam edip gidecektir!... (3)

TÜRK MAARİFİNDE ASIL HEDEFİN YANLIŞ TEŞHİSİ :

Mümtaz Turhan bey Türkiye'deki maarif sisteminin umumî manzarasını da böylece eleştirdikten sonra sözü özellikle eğitimin ıslâhında takip edilen politikaya getirerek bu konudaki görüşlerini de şöyle izah eder :

3. Bir memleket ki, sokaklarının kanalizasyonlarına varıncaya kadar, eğitim plân ve programları da dahil, sipariş ve yabancı atölyelerden çıkmadık. O halde ne hayır umulur böyle gece'nin seherinden? Türk maarifi mi en kısa adıyla bugün için yaz-boz tahtası denilebilir. Yabancı uzmanlarımızdan biri yapar, diğer bir ithal malı uzman gelir bozar, bir yenisi gelir yapar, bir başkası bozar!... Kısaca kültürümüz de böyledir, tecrügemiz de. Mümtaz Turhan bey'in aziz ruhu kim bilir gerekli ikazını yapmış olmanın gururu içerisinde manzarayı seyrediyordur.

Maarif sisteminde doğru bir hedef tespit edilmeyince, çare olarak ilk tahsil mecburiyeti esas hedefi teşkil etmiştir. Halbuki bu dâvanın güttüğü hedefe varabilmek için her şeyden evvel yüzbinlerce öğretmene, onbinlerce ilk ve orta mektebe, yüzlerce liseye ve en aşağı 20 üniversiteye ihtiyaç vardır. Gerçekte ise **memleketin bugünkü asıl derdi okuma yazma bilmeyenlerin azlığında değil, münevverlerin iyi yetişmemiş olmasındadır!..** Bugün duyulan hakikî sıkıntı, en küçük teknik ihtisastan, en yüksek ilmi ihtisasa varıncaya kadar memlekette kâfi derecede mütehasıs'ın bulunmamasından ileri gelmektedir. (4)

Esasen mühim olan bir şöförün, bir ziraat amelesinin, hattâ bir ustabaşı ve makinist'in okuma yazma bilmesi değildir, mühim olan bir memleketin, idâre ve işbaşında bulunanların emrine verilmesi lâzım gelen birinci sınıf ilim ve ihtisas adamına sahip olup olmamasıdır. Çünkü bugünkü medeniyet seviyesi bakımından değil okur yazar, yerine göre lise ve üniversite mezunu olmanın bile büyük bir ehemmiyeti yoktur. Zira ümmî bir şöför, makinist veya çiftçi kendilerine düşen işleri pekâlâ başarabildikleri halde, derin bilgi ve ihtisas isteyen bir vazife karşısında üniversite mezunu hocalar, bu yüzden memleket milyonlar kaybeder. Artık O'nun bir üniversite veya

4. Bu görüşleriyle Mümtaz Turhan belki de malûm çevrelerin en çok tarızlerine hedef olmuştur. Ama gün geçtikçe ilk öğretim seferberliği diye girilen hesapsız tutumun ortaya çıkardığı lise ve özellikle üniversite seviyesindeki yığılma ve türlü problemler ortadadır. Halbuki O, şuursuz ve kalitesiz bir yığın değil, bilkis, kaliteli eleman yetiştirilmesini tavsiye etmişti, yoksa muarızlarının dedikleri gibi okuma yazma öğretme faaliyetlerinin hiç bir zaman karşısında değildi.

lise mezunu olmasının bir ehemmiyeti var mıdır? (5)
İlk öğretim seferberliğinin cehâletin ortadan kaldırılması için olduğu ifade edilmektedir. Gerçi memleketin ana dâvalarından birinin de cehaletle mücâdele olduğu muhakkaktır. Fakat cehâletin yalnız okuma yazma bilmeyenler tarafından temsil edildiğini düşünmek hiç şüphesiz doğru değildir. Türkiye'deki cehâletin hakikî mümessilinin bugünkü münevver olduğunu unutmamak lâzımdır.

...Türk köylüsünün işine yarayacak hakikî bilgileri bugünkü münevverlerimiz temin edemezler. **Bu yarı münevverlerin ve sözde mütehassısların memleket hesabına yaptıkları en büyük fenalık, şüphesiz daha iyi bir neslin yetişmesine ister istemez mâni olmuş bulunmalıdır!...**

TÜRK MAARİFİNDEKİ İSTİKRARSIZLIĞIN ASIL SEBEBLERİ :

Prof. Mümtaz Turhan'a göre Türk maarifinin, içinde bulunduğu tereddüt, istikrarsızlık, hattâ huzursuzluğu görmezden gelmek imkânsızdır. Gerçekte ise bu huzur ve istikrarsızlığı kökünden halledecek ve tamamen ortadan kaldıracak ilmî ve ciddî tedbirlerin alınmasında görülen lâûbâlilik ve umursamazlık ise cidden huzûn vericidir.

Türk maarifindeki istikrarsızlık, bu methodsuz ve ilmî ciddiyetten uzak, «bir de böyle olsun bakalım ne olacak, nasıl bir netice alınacak?» gibi şuursuz, basiretsiz ve kör bir taklitçilikten öte geçmeyen sat-hî tecrübeler devam ettiği müddetçe böylece sürüp gideceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

5. Bu konudaki fikirleri için «Üniversite Problemi» adlı eser okunmalıdır.

Nitekim Türk maarifi tarihini bilenler, onu tanzimattan bu yana, bir kaç küçük istisna hariç tutulacak olursa, yapılan faaliyetlerin bu tür sathî tercübeden başka olmadığını kabul ve teslim edeceklerdir. Gerçekten hiç bir zaman uzun vâdeli, kâklü bilgi ve ihtisasa dayanan tedbirlerin maalesef düşünülmediği görülmektedir. Buna mukabil ferakat isteyen, sessiz ve devamlı bir çalışma neticesi derhal rakamlar ve grafiklerle gösterilmeyen bir tedbir, vakit kaybettirir diye reddedilebiliyor. Buna mukabil kökleri gaflet ve cehaletle beslenen mugalata ve safsata elverişli herkes tarafından kolayca benimsenebilen göz alıcı tedbirler yegâne kaçınılmaz bir çare olarak gösterilmektedir.

Mümtaz Turhan'a göre Türk maarifindeki istikrarsızlığa, siyasî sahadaki istikrarsızlık ve süreksizlik de azamî derecede etki de bulunmaktadır. Çünkü en uzun vadeli iktidâr süresi dört seneden fazla olmayan siyasî iktidarlar, esasen uzun vadeli ve köklü tedbirler alamamakta, bu arada siyasî iktidar, diğer sahalarda olduğu gibi, milletin kaderinde en önemli sayılması gereken maarif meselelerinde bile kendi siyasî ve politik çıkarlarını hesaba katarak hareket edebiliyor, kararlar alabiliyor. Halbuki maarif meseleleri iktidar ve hükûmet icraatı gibi görünmekle beraber, siyasî iktidarların da üstünde ciddî, kararlı ve şuurlu bir devlet politikası olmalıydı. Ancak bu sayededir ki, Türk millîtinin tarihi, dinî, içtimai örf ve âdetleri de dikkate alınarak, muasır ve teknik bilim çağının icaplarına göre, isabetli ve kararlı bir maarif politikası benimsemelidir ve bu politika gücünü mutlaka bilimden ve milletin mânevî değerlerinden, tarih ve kültüründen almalıdır.

MİLLÎ ve İŞTİMÂÎ TERBİYE ANLAYIŞI :

Mümtaz Turhan'a göre maarifimizin esas gâye-
lerinden biri de millî ve içtımâî bir terbiye vermek-
tir. O'na göre içtımâî ve millî bir terbiyeden mak-
sat, bir toplumun istiklâlini, hayatını idâme ettirdi-
ğine inandığı idealleri, büyük ihtilaflara meydan ver-
meden sulh ve sükûn içinde yaşamasını temin eden,
topluluk hayatını nizama koyan kıymetleri, kıymet
ölçülerini ve sistemlerini genç nesillere aşılması, be-
nimsetmesi ve bütün bunları tahakkuk ettirip ken-
dilerinde yaşatma azim ve iradesini uyandıracak bir
tarzda onları yetiştirmesi demektir.

Terbiye, sisteminin, şimdiye kadar cemiyetin be-
kasını temin etmiş olan hakikî kıymetleri, canlı an'-
ane ve talebelerini içine alan bir tertip olması ve
onlara zıt bulunmaması lâzımdır. Bu prensibe sa-
dık kalınmak üzere, yeni sistemin genel ve kilit taş-
larını, eski ve yeni nesilleri de aynı şekilde ve aynı
şiddetle benimseyebilecekleri kıymetlerden seçmek
zarureti vardır.

Terbiyenin şekil ve lüzumuna dair kanaat ve
düşüncelerini böylece belirttikten ve izah ettikten
sonra, O'nun içtımâî ve millî terbiyenin tahakkuku
için lüzumlu gördüğü şartları da şöylece özetleye-
lim:

Mümtaz Turhan'a göre millî terbiyenin tahak-
kuku için lüzumlu olan başlıca şartlar şunlardır.

1 — Bir cemiyette fertlerin çoğuna şâmil, ol-
dukça sabit bir kıymetler sisteminin, yani köklü,
umumî ve mütecânis bir kültürün olması;

2 — Cemiyetin bu nevi bir terbiyenin lüzumu-
na kani olup, ona ehemmiyet vererek maarif siste-
mini buna göre ayarlaması;

3 — Talebenin yaradılışı hususî istidat ve kabiliyetleri, mizaç ve şahsiyeti hakkında sarîh bir bilgiye ve objektif bir görüşe sahip olması;

4 — Yeni dimağlar üzerinde işleyebilecek, onları istenilen şekilde yetiştirecek onlara numune olabilecek hakikî mürebbilerin birinci sınıf müallimlerin bulunmasıdır.

Terbiyenin şartlarını da böylece açıkladıktan sonra Mümtaz Turhan bir de terbiyenin esas gâyesini ele alarak şöyle der:

Terbiyenin Gâyesi :

İctimaî terbiyenin bizim için iki gâyesi vardır. Evvelâ bugünkü medeniyet şartlarına uygun, kendi öz ve hakikî kıymetlerimizin yardımıyla yeni bir nizam, yeni bir kıymet ölçüsü ve kıymetler sistemiyle bize has bir kültür ve medeniyet meydana getirmek, sonra bunu, yeni ve eski nesillere benimsetmeye, maletmeye çalışmak.

Görülüyor ki bu mânada içtimaî veya millî terbiye cemiyetin bütün fertlerine aşılınması güç tek bir ideal, tek bir fikir veya his, topluluğun menfaatlarıyla şahıslarinkini aynı derecede koruyan ve tahakkuk ettiği takdirde her ikisini aynı nispette tatmin eden bir kıymetler şuuru, bir kıymetler sistemi meydana getirmek demektir.

İctimaî ve millî terbiyenin bir yönü de ahlâkî terbiyedir. Ahlâkî terbiyenin küçük yaşlarda verilen bir din terbiyesiyle, maharet ve zevkle aşılınmış çok kuvvetli iki yardımcısı bulunacağına işaret etmek isterim. Ahlâk hakikî kıymetlerin şuurunu duyma, bunları yaşama, iyi ve güzele karşı hassasiyet ifade ettiğine göre, gençleri hu hususta hazırlama bakımından ciddî, saf ve hür bir din terbiyesiyle ince, işlenmiş, ve olgun bir estetik terbiyeye muhtaçtır. Çünkü,

ciddî bir din terbiyesiyle genç, büyük, ulvî ve iyi iş-leri yaşamaya, mânevî kıymetlerin şuurunu duymayı, estetik terbiye de bunlarla birlikte güzel olan şey-lere karşı hayranlık ve hassasiyet kazanmağa alış-tırılmış, hazırlanmış olacaktır. Ancak bu nevi bir terbiyenin hududunu ve tarzını iyi tayin edebilmek, için din hakkında sarîh ve objektif bir fikrimizin ol-ması ve bu hususta verilmiş, cezrî, sakat, sübjektif ve peşin hükümlerden kurtulmuş bulunmamız şart-tır.

MAARİFİMİZİN İSLÂHİ YOLUNDAKİ GENEL TAVSİYELERİ :

Türk maarif sisteminin geçmişteki ve halihazır durumunu bir çok yönleriyle inceledikten, maarif po-litikasındaki doğru ve yanlış gösterdikten sonra, ge-rek maarifimizin islâhı, gerekse maarif bünyesindeki istikrarsızlığın giderilmesi, kısaca maarifin kendi-sinden beklenen hizmet düzeyine erişebilmesi için-de yine Mümtaz Türhan bey bir takım köklü islâh tedbirleri tavsiye etmiştir ki, gerçekten objektif bi-rer tedâvi reçetesi mahiyet ve değerindeki bu tav-siyeleri de şöylece özetleyebiliriz. (1)

1. Mümtaz Turhan, bu konudaki tavsiyelerini ifade ederken mevcut sistem içinde maarifi islâh maksadıyla alınmakta olan tedbirlerdeki hatalara da bir bir işaret etmekte bilhassa tedbir yerine ve marifi islâh edecek yerde bütbütün çıkmaza sokan bu yanlış tutumları da her fırsatta dikkati çekmektedir. O'nun bu ifadelerin bir çoğu, ehven-i şer kabilindedir. Çünkü Türk maarifi sis-temi cumhuriyet döneminde yanlış ve asıl temellerin dı-şında köksüz ve gelişigüzel oturtulmuştur.

i — Avrupa'ya Talebe Gönderme İşi :

Mümtaz Turhan'a göre maarifimizin islâhının ilk şartı Batı'nın bilim ve tekniğine hakkiyle vakıf talebeler yetiştirmektir. Bunun için'de şimdilik en kısa yol Avrupa'ya talebe göndermektir. Fakat Avrupaya külliyetli miktarda gönderilecek olan bu talebenin önce çok iyi seçilmiş olması şarttır.

Bilindiği gibi büyük ölçüde şiddetle ihtiyacımız olan ilim adamlarını, mütehasısları mevcut müessesese ve maarifimiz iyi yetiştirememektedir, ne vakit yetiştireceği de belli değildir. Avrupa'ya talebe göndermek âcîl tedbir olarak bu yüzden şarttır. Fakat bu tedbir 150 seneden beri uygulanmakta ama bir netice alınamamaktadır. Halbuki bu netice almayı-şın bir takım sebepleri vardır: Şöyleki;

a) Garb'ın ne olduğunu, oraya gönderilen talebelerin bize ne getirmeleri icap ettiğini bilmeyişimiz, bu teşebbüsün gâye ve hedefini doğru tayin etmemize mâni olmuştur. Çünkü Avrupa'ya talebe gönderme hedefi belli değil, O'nun için de gâyesiz ve plânsız olmuştur. (2)

b) Gönderilen talebe ciddî bir disiplin ve kontrole tâbi tutulmalıdır. Halbuki Avrupa'ya talebe gönderme işi nasıl gâyesiz, plânsız ve programsız ise, talebenin oradaki tahsil hayatı da öyle nizamsız, ilgisiz ve kontrolsüzdür. Maalesef ki ne hükûmet, ne bu işle alâkadar olan daire ve ne de talebe nasıl hareket edeceğini hangi ilim müessesesine gidip

2. Nitekim bunlardan birçokları Avrupa'ya gittikleri, yani gönderdikleri gayenin tamamen dışında başka meşgul oluşlar ve yurda döndükleri vakit de böyle dönmüşlerdir. Meselâ Şinasi gibi maliye tahsili için gidip tiyatrocu olarak dönenler ve buna benzerleri!...

ne tahsil edeceğini, ne öğreneceğini bilmiyor. Esasen talebeler Avrupa'daki tahsil müesseselerine devam edebilecek ve tedrisatı takip edebilecek şekilde yetiştirilmiş ve ona göre seçilmiş değillerdir. Bu bakımdan şimdiye kadar pek az talebe tahsil yapmağa veya ihtisas yapmağa muvaffak olabilmıştır. Yarım yetişmiş olanlara da dönüşlerinde gereken kıymet, ehemmiyet verilmemiş, kendilerini burada olgunlaştırma imkânları da temin edilmiş, pek çok değerler böylece heder olup gitmiştir.

c) İşte bu benzeri hata ve sebepler yüzünden yarım bir şekilde de olsa Avrupa'dan dönen talebeler, hiç bir zaman memlekette bir fikir hareketi, devamlı ilmî bir faaliyet meydana getirmek ilmî ve muayyen bir kesafeti bulamamışlardır.

Halbuki ileri bir millet olmanın en esaslı şartı olan hakikî ilmi memlekete getirme ve yetiştirmenin en uygun vasıtası bulunan Avrupa ve Amerika'ya talebe göndermenin zaruretine işaret ederken, şu hususlara da dikkat edilmesi mutlaka lâzımdır. Şöyleki;

a) Talebenin ilmî bir şekilde ve çok iyi seçilmiş olması şarttır.

b) Gönderilecek talebenin miktarı memleketin ihtiyacına göre azamî seviyede olmalıdır.

c) Avrupa'da herhangi bir ilim şubesinde, milletlerarası bir kıymet oluncaya ve bilhassa tahsil yaptıkları memleketleri meslekdaşlarının seviyesine çıkıncaya kadar bırakılmalı.

d) Kendilerine rehberlik ve icabında onları kontrol ve teftiş edecek muhtelif ilim sahalarına ait mütehassıslardan ,aynı memlekette evvelce tahsil

yapmış ilim adamlarından mürekkep heyetlerin teşkil edilmesi. (3)

e) Bu şekilde yetişmiş olan talebelere, yurda dönüşlerinde çalışabilmeleri, araştırmalarda bulunabilmeleri, daha fazla inkişaf edip körlenmemeleri, bu suretle ilmî idâme ettirebilmeleri için müsait bir zemin hazırlaması, bu maksatla açılacak araştırma enstitülerinde istihdam edilmeleri şarttır. (4)

f) Bu konuda en önemli görülen bir husus derhal hatıra gelmektedir; Şöyleki: Bu iş için lüzumlu olan para nereden temin edilecektir? yerinde bir suâl olmasına rağmen bu iş için sarfedilmesi gereken para hiç bir zaman bir devlet için korkulacak bir miktar olmayacaktır. Yeterki iş iyi plânlansın ve mahallinde kullanılsın.

3. Yalnız Avrupa'ya gönderilen talebeleri kontrol için vazifelendirecek teftiş heyetindeki yetkili şahısların da bilhassa çok iyi seçilmeleri icap eder. Onlar her şeyden önce millî ve manevî değerlere bağlı inanmış ve samimi kişiler olmalıdır. Esasen ilmî yeniliklerle manevî değerlere saygı duygusunu bir birleriyle karıştırmamalıdır. Nitekim sanayi ve teknikte en ileri bir millet haline gelmiş olan Japonlar kendi manevî değerlerinden zerre kadar sapmamışlar, taviz vermişlerdir, ama ilim ve teknikte en ileri seviyeye yükselebimışlerdir. İşte Avrupa'daki talebelerin yetişme ve kontrolünde bu husus asla dikkatten uzak tutulmamalıdır.

4. Mümtaz Turhan beye göre araştırma enstitüleri kurmak şarttır. Çünkü bu Enstitülerin gayesi ilmî ve düşünce faaliyetini meydana getirmek için muhtaç olunan elemanlarla bunların çalışabileceği muhiti temin etmek ve hazırlamak olmalıdır. Esasen böyle bir müesseseye ihtiyaç vardır. Çünkü ilim her ne kadar ferdi gayretlerle çalışma ve kabiliyetle elde ediliyorsa da o, netice sosyal seviyenin bir mahsûlüdür. Bu bakımdan ferdi bilgi, maharet kabiliyetler esasen sosyal bir muhit içinde inkişaf eder, dolayısıyla verimli ve faydalı olurlar.

Esasen hiç bir millet kendi istikbali bahis mevzuu olduğu zaman bu gibi meselelerde bir takım fedakârlıklardan kaçmayacaktır. Halbuki hâlâ yaşamak veya yok olmak mücadelesini yapmakta olan Türkiye azamî 20-30 milyon liralık böyle bir yatırım hususunda en küçük bir tereddüt göstermemelidir. Nerede kaldı ki Türkiye bu uğurda değil 20-30, yüz milyonlar hattâ milyarlar sarfetmektedir. Bu paranın büyük bir kısmı, bugün boşuna işleyen bir çark gibi sadece para yiyen bazı maarif müesseselerini muvakkat bir zaman için kapatmakla elde edileceği gibi, doğrudan doğruya umumî bütçeden de temin etmek mümkündür.

Bu konuda son sözünü söylerken Mümtaz Turhan bey şöyle der: «Medeni, ileri, müstakil bir millet olmanın esas şartını teşkil eden bir tedbir için para mazeret olarak ileri sürülemez!» Zaten mühim olan şu veya bu güçlüğün kendi değil, O'nu yenmek arzusunun cidden bulunup bulunmamasıdır. (5)

5. Nitekim bu amaçla, «Türk Bilimler Akademisi» adıyla bir akademi kurulması fikrini ortaya atıp, bu konuda T.B.M.M.'ne yaptığı kanun teklifinde, Cumhuriyet Senatosu üyesi, Samsun Senatörü Dr. Fethi Tevetoğlu, bu akademinin kuruluşu için tavsiye ettiği hal çareleri arasında, gerekli finansman kaynaklarını da göstermiştir. Adı geçen kanun teklifinin tam metni: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü dergisinin Mayıs — 1968 sayı: 67 nüshasında (sayfa 503-427) mevcuttur. Bu arada Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Enstitüsü adıyla faaliyette bulunan kurumun başarılarının kritiği için henüz vakit erkendir. Ümid ederiz ki inşaallah bu kurum beklenen hizmet gayesini gerçekleştirir de, merhum Mümtaz bey'de ruhu müsterih olarak ebedî istirahatgâhında uykusuna devam eder.

Mümtaz bey, Türk maarifiinin özelliklerini, niteliklerini, tatbik edilen metodları ve ana dâvalarının neler olduğunu veya neler olması gerektiğini kısaca bütün teferrüatiyle eleştirdikten ve bilhassa maarif sistemindeki sakat usûl, tutulan ve uygulanan şuur-suz ve taklitçi metodların da neler olduğunu ve bu yanlış gidişin milletin kaderinde oynadığı menfî, hattâ çok tehlikeli rollere de işaret ettikten sonra;

Hiç değilse Türk maarifinin yeniden kurulması bir an için çok zor ve hattâ mevcut şartlar altında imkânsız olduğu kanaat iddiasında bulunanlara ise, hiç eğilse bâri onun ıslâhı cihetine gidilmesi için on bir çağrıda bulunur. Mümtaz beyin bu ıslâh çağırısı içinde maarif sisteminin ilk okuldan üniversiteye kadar olan bütün kademeleri yer alır ki, şimdi O'nun bu tavsiyelerini de ana hatlarıyla görelim: (6) O, ıslâhata ilk öğretimden başlaması inancındadır.

II — İlk Öğretimin Islâhı :

Mümtaz Turhan beye göre Türkiye'deki ilk öğretim politikası son derece yanlış, hattâ tehlikeli bir tutum içindedir. Bu itibarla maarif sistemindeki ıslâhata ilk öğretimden, yani ilk okullardan başlanmalıdır. O, bu konuda özetle şöyle der:

6. Ümid ederiz ki, Türk maarifinde en azından yarım asra yakın bir zamandanberi tatbik edilmek istenen, fakat alınmış tek müsbet ve Türk toplumunun millî gerçekleri için elverişli netice bulunmayan bu lâübalilikten vazgeçilir ve Mümtaz Turhan'ın bu önemli uyarılarına kulak verilirse, Türk milleti de artık en önemli bir varlık unsuru olan eğitimi sayesinde muhtaç olduğu güç ve itibarına bir an önce kavuşma imkânı bulur.

Maarif sisteminde yapılması gereken ıslâhhata, önce ilk okulların genişleme temposunun, orta öğretimin bugünkü istiaab haddine göre ayarlanıp, ayarlanamayacağı hususunda kat'i bir karara varmak gerekir. Eğer bu ayarlanamayacaksa maarif sisteminde herhangi bir ıslâhhata girişmekten vaz geçilmelidir! Ayrıca maarif sisteminin hakikî ihtiyaçlarına göre memleketin kalkınması için zarurî olan istikamette gelişmesine mâni olan mahzurlar bertaraf edilerek, ıslâha gidildiğinde ilk okulların şu sebeple, dolayısıyla 6 sınıfa çıkarılması gerekmektedir.

Evvelâ liselileri kuvvetlendirmek, bunları milletlerarası bir seviyeye yükseltmek, böylece yüksek öğretimi bilhassa üniversiteleri geliştirmek, sonra ilk okullardan mezun olanların orta teknik öğretimden faydalanmalarını temin etmek. Bir de hiç bir okula gidemedikleri taktirde tekrar eski hallerine dönmelerine mâni olmak, öğrendiklerini muhafaza edebilmelerini sağlamak, fakat bu esnada müfredâtı da câri bir şekilde değiştirmek. (7)

7. Gerçekten Mümtaz Turhan'ın bu konuda yıllarca önceleri ortaya attığı fikir ve eğitimde ıslâh formüllerinden bazıları meselâ şimdilik ilk öğretim meselesi dikkate alınmış ve bir yaz-boz tahtası olmaktan öte geçmeyen maarif şuralarının son kararlarından birinde —bakalım aslı çıkarsa— ilk öğretimde köklü bir değişiklik yapılması prensip olarak kabul edilmiş ve fakat bu defa da ilk okulla orta okul birleştirilerek ilk öğretim süresi neticede sekiz seneye çıkarılmıştır. Şimdilik düşüncelerin kuluçka devrini yaşadığı bu karar bakalım ne netice verecek? Kanaatimizce bir ileriki şurada yeniden bozulmazsa bari şimdikinden daha faydalı olur! En uygun çare şimdilik zamanı beklemek gözüküyor! Ümid ederiz Mümtaz bey de memnun kalır, da ruhu müsterih uyur kabrinde.

III — Orta Öğretimin Islâhı :

Mümtaz Turhan bey maarifte ıslâh yönünden orta öğretime çok büyük işler düştüğü, hattâ orta öğretim gerektiği gibi düzenlendiği taktirde yüksek öğretim, özellikle üniversite problemlerinin de kendiliğinden hiç değilse kolayca halledilebileceği görüşündeydi.

Nitekim O'nun orta öğretimin ıslâhı için lüzum gördüğü ve ileri sürdüğü ıslâhat tekliflerini de bu kısımda özetle görelim:

Orta öğretim maarif sisteminin en karışık ve kalabalık, en kalitesiz, seviyesiz ve düzensiz olduğu bir kısımdır. Bütün maarif sistemini meflûç, hantâ, hattâ verimsiz hale getiren aksaklıklar hep burada toplanmıştır. O'nun için eğer Türk marifi kurtarılacak isteniyorsa evvelâ buradan başlamak gerekecektir. Fakat orta öğretimde yapılacak ıslâhatın verimli ve tesirli olabilmesi için liseler merkez olmak üzere bütün teknik ve meslek okullarının bir bütün halinde ele alınması şarttır.

Zira memleketin kalkınmasında birinci derecede rol oynayacak olan teknik ve meslek okullarını gerek keyfiyet bakımından kendilerinden beklenen fonksiyonları icra edebilecek bir seviyeye getirmedikçe ne liseleri, ne üniversiteleri kurtarmak mümkündür. Çünkü yaratılışları veya kabiliyetleri itibariyle teknik veya meslek okullarına girmeleri icap eden gençler, bu müesseseleri veya buralarda beklediklerini bulamayınca liselere hücum edeceklerdir. O'nun için teknik okulların sayılarını ve seviyelerini yükseltmek bunları câzip bir hale getirmek şarttır.

Mümtaz Turhan, orta öğretimde yapılmasını tavsiye ettiği ıslâhat'ın hedeflerini de şöylece tespit eder:

- a) Şekil, sene veya sınıf bakımından bütün müesseseleri bir istikrara kavuşturmak.
- b) Bunların aralarındaki müâdeleti objektif bir şekilde tayin etmek.
- c) Öğretim müesseselerinin fonksiyonlarını ve öğretim metodlarını asr'ın icabına uydurmak.
- d) İmtihan ve seçim mekanizmasını tesirli bir hale getirmek.
- e) Bütün öğretim müesseselerinden mezun olacakların askerlikle münâsebetlerini kesmek. (8)

IV — Liselerin Islâhı :

Mümtaz Turhan'a göre gerçek mânâda bir üniversiteye sahip olabilmek için liseyi mutlaka milletlerarası bir seviyeye çıkarmak lâzımdır. Bunun için de yapılacak işleri o şöyle sıralar:

1 — Kâfi miktarda kaliteli öğretmen, modern öğretme metodları ve müfredât. Ancak bu'nun neticesinin alınabilmesi için de ilk okuldan itibaren lise sınıfları 12 veya 13 seneye çıkarılmalıdır.

2 — İyi bir maarif sisteminin en mühiim vasıtalarından birisi de muhtelif bölümler arasındaki mad-

8. Nitekim son yılların aktüalitik meselelerinden birisi de orta öğretimde teknik ve meslekî öğretim problemidir. İleri sürülen fikir çoğunluğu Mümtaz Turhan'ın senelerce önce gösterdiği çarelere kulak verir mahiyette ve memnuniyet vericidir. Orta öğretim çağındaki gençler meslekî ve teknik okullara kaydırılmak suretiyle, liselerin, dolayısıyla üniversitelerin yükü hafifletilmiş olmakla beraber, asıl maksat teknik ve maharet sahibi gençler yetiştirilmiş olacaktır. Şu husus çok önemlidir ki, bu konuyu sadece üniversitelerin yükünü hafifletmek şeklinde mütâlâa etmemelidir...

delerin objektif esaslara dayanması, böylece de kabiliyetli gençlerin bir kısımdan diğerine geçebilmesini temin etmesidir. Bu yüzden de bütün orta dereceli meslek okullarının lise seviyesine çıkarılmasının çok faydalı olacağı derhal anlaşılacaktır.

Bunun sayısız faydalarından bir tanesi herkese kendi kabiliyet, istidât ve arzusuna uygun tahsil görme imkânını verecek, sonra da kabiliyetli köy çocuklarını ömürlerinin sonuna kadar öğretmen olarak köyde kalmaktan kurtaracaktır. Bunlardan bilhassa üstün kabiliyetli olanlara, cemiyette her sahada faaliyet göstermelerine, her mevki ve mertebeye ulaşmalarına imkân verilmelidir.

3 — Kaliteli öğretmen ihtiyacını karşılamak için eğitim fakülteleri veya eğitim enstitüleri derhal açılmalıdır.

4 — Modern bir hayatın son derece farklılaşmış faaliyetlerinin icaplarına uygun nesiller yetiştirmek için kabiliyet ve istidâtların esas tutan bir seçim mekanizmasının bulunması ve bunun ilk okuldan sonra üniversiteye kadar faaliyet göstermesi şarttır. (9)

5 — Tahsili bitirmiş gençlerin askerlik işlerine gelince, bunlar maalesef henüz ne orduyu, ne de maarifi tatmin edecek bir hal tarzına kavuşabilmiştir. Bunun sonucu olarak da bazı bölümlerde izdiham yaratacak durumlara yol açmakta, maarif sisteminin faaliyeti üzerinde menfî bir rol oynamaktadırlar.

9. Mümtaz beyin bu konudaki, yani çocukların potansiyel zekâ, kabiliyet ve istidâtlarına göre ilk okuldan itibaren seçilmesi meselesi bütün dünyada uygulanan ve yüzde yüze yakın müspet neticeler alınan bir husustur. Bu fikrin Türkiye'de de bir an önce yerleşmesi en halis temennimizdir.

Binaenaleyh askerlik faktörünün maarif sistemi üzerindeki bu yönetici tesirini ordudaki hizmetlere zarar vermeden bertaraf etmek zarureti vardır.

V — Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmen Okulları:

Mümtaz Turhan bey, maarif sisteminde köklü bir ıslâhın yapılabilmesi için muhtelif vesilelerle kaliteli öğretmenlere olan ihtiyacı belirttikten sonra, Türkiye’de halihazır öğretmen yetiştiren okulları eleştirirken de şu görüşlere yer verir:

Kaliteli öğretmen ancak, öğretmen yetiştirecek müesseselere girecek gençlerin kabiliyetli, zekî, çalışkan olması ile yetişebilir. Halbuki memleketimizde aksi olmaktadır. Bunun sebebi ise öğretmenlik mesleğinin câzibesizliğidir. Bunun başlıca sebebi de, hiç şüphesiz büyük mes’uliyetine, ağır yüküne, yıpratıcı mesaisine rağmen, bu mesleğe devletin lâayk olduğu ehemmiyeti vermemesi, muallimleri diğer meslek mensupları kadar, hattâ onlardan daha fazla terfih edip bu memleketin an’anesine uygun bir şekilde şeref ve itibarlarını arttırmamasıdır. (10)

10. Hey gidi rahmetli Prof. Mümtaz bey! acaba 1977 Türkiye’sinde bir lise öğretmenin 15 lira saat ücreti ile çalışmaya mecbur tutulup resmi tatil günlerine rastlayan ders ücreti olan meşhur 15 liranın da verilmediği günleri ve şu fıkranın doğruluğunun ispatlanışını görseydi bilmem neler söylerdi? daha!...

Fıkra : Zengin, küstah esasında cahil bir müteahhit büyük ve konforlu bir apartman yapar. Lüks daireleri zengin müşterilere gezdirirken, zeminin altında bodrumda kalan bir boşluğa da bir tuvaletle bir mutfak sıkıştırarak «Şurasını da bir öğretmeen falan alır beelki diye söyle benzetiverdim!...» der. Evet Türkiye’de bugün na-

İkincisi ise, köy veya şehirlerdeki ilk mekteplere müallim olacakları meslekî bakımdan yetiştiren «Pedagojik Enstitüler»dir.

Şimdi ilk ve orta tahsile müallim yetiştiren bütün müesseseleri iki tipe icra edip hocalar arasında menş'e, seviye birliği ve böylece tecânüs temin etmenin meslekî bakımdan bazı faydaları vardır. Bunlardan biri gerek teklif edilen bu yeni müesseselerde müallim namzedi, gerek meslekî yetiştirme bakımından daha iyi bir durumda olacaktır.

Diğeri ise, tahsil müddetlerinin artması, tabiatıyla maaş ve terfi üzerinde tesir edeceğinden müallim, maddî bakımdan mevcut mevzuata göre daha iyi bir duruma girmiş olacaktır ki, bu da müallimlik mesleğini daha câzip kılmak suretiyle istidâtli gençlerin intisabını temin etmiş bulunacaktır.

Bu sayede müallimlik müessesesi kuvvetlenecek, dolayısıyla mesleğin şeref ve itibarı artacaktır. Bundan başka ilk mektep hocalarında —istedikleri taktirde— üniversiteye girmek imkânını kazanmış olacaklardır. (11)

muslu çalışıyorsa bundan iyisini ebediyyen almayacaktır! sonra da o öğretmenden hizmet beklemek bir de «öğretmen milletin efendisidir» vecizesi vardırıya! bu meşhur vecize ile sahneye çıkan her yetkili, öğretmenin gözünü boyamağa çalışır! Vecizenin sahibi Mustafa Kemal'in de, öğretmenin hakır görülüşünde memleket ve millet adına teessür ve ızdırap duyan büyük milliyetçi, mütefekkir Prof. Mümtaz Turhan'ın da ruhları bilmem bu manzardan haberdar mıdır? Bakalım Tarih, yukardaki vecize ile Mustafa Kemal'in anladığı şekilde Türkiye'de bir öğretmen bulunduğunu ne zaman kaydedecek?

11. Esasen Türk marifini bugünkü çıkmaza, seviye ve kalite itibarıyla bir cümle ile perişan hale getiren «İlk öğretim seferberliği!» adıyla ortaya çıkarılan ve buna dayalı olarak robotlaştırılan tersanelerden bir ta-

VI — Üniversitelerin İslâhı :

Türk maarif sisteminin kökten ıslâhı yolundaki tavsiyelerinin gerçekte biri diğerine tercih edilmeyecek kadar önemli olan Prof. Mümtaz Turhan'ın, bu konudaki içli, teessürlü ve fakat aklı selim'in galip geldiği taktirde, zaman zaman istikbâlden ümitli görüldüğü fikir, düşünce ve tavsiyelerinin en yoğun ve heyecanlı bölümünü «Üniversitelerin ıslâhı» hakkındaki feryadları teşkil etmektedir.

Öyle ya; üniversite artık, bir milletin yarınının teminatı olan gençlerin yetişeceği yerdir! Onları vatan ve millet hizmetine burası hazırlayacak. Tarih ve milletlerin hattâ bütün insanlığın kendilerinden beklediği ruh, imân, bilgi, maharet, insanlık idealleri, ahlâk, fazilet duyguları, kısaca münevver ve kültürlü kimse denince, bu konudaki en ideal insan tipiinde aranacak güzel vasıflar nelerse gerek çevreden, gerekse daha aşağı kademelerdeki eğitim ve öğretim sistemlerinden edinilmiş iyi olmayan alışkanlıklar ve davranışlar artık üniversite'de bırakılacak, bunların yerine iyi ve faydalı olanlar yine buradan alınacaktır.

nesi de, Köy Enstitüleri efsanesidir. İşte Prof. Dr. Mümtaz Turhan bey öğretmen okulları ile ilgili bu ciddi teklifiyle, Köy Enstitüleri masahını, Anadolu'nun en mahrem damarını huylandırmış bu kızıl yuvarların mensuplarını ebediyyen tarihten siliniyordu. Nitekim Köy Enstitüsü hayranları kızılıarın Prof. Tyrhan'a olan kızgınlıkları esasen biraz da buradan ileri gelmektedir. Onlar Prof. Turhan'ı okuma-yazma seferberliğine karşı gelmekle itham ederler. Halbu ki O, okuma-yazmaya değil, yarım ilim adamı, yarım öğretmen ve yarım aydın yetiştirme politikasına karşıydı! Nitekim zaten hayatında iken muarızları gereken cevabı almışlar ve dillerini yutmuş gibi seslerini bir daha çıkaramaz olmuşlardı.

Kısaca üniversite yataylığına, kalitesiz, basit, dar görüşlü, sathî bir bilim adamı değil de, bilâkis dikeyliğine, kaliteli meselelerin derin ve ilmîliğine vakıf ve âşinâ, müdrik, ağırbaşlı, olgun, düşünce ve fikirleriyle davranışları arasında uygunluk bulunan, mâkul, kısaca milletlerin istikbâli için faydalı ve hat-tâ lüzumlu insanlar buradan yetişecektir. O halde bir memleketin bünyesinde üniversitenin çok önemli yeri vardır. Bu, Mümtaz bey için olduğu kadar herkes için de aşağı yukarı aynıdır. Okuduğunu anlayabilen veyahutta zekâ seviyesi normalin civarında olan her vatandaş bunu böyle kabul eder. Bu problem esasen şu veya bu millet için değil, bütün dünya milletleri için de aynıdır. Nitekim her millet kendi bekâsının teminatı olarak kendi üniversitesine sarılır, oradan yetişen gençlerine güvenir.

Şimdi bütün bu müşterek hakikatlerin ışığı altında, merhum hocam Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın Türkiye'de üniversitenin halihazır durumu fonksiyonu, ilmî seviyesi, kısaca milletimizin istikbâli için neler vadettiğini veya neler vadetmesi gerektiğini bu arada bütün maarif sisteminde olduğu gibi üniversitelerimizde de tespit ettiği aksaklıklarla, tedâvi ve ıslâh yolunda tavsiye ettiği çare ve metodları görelim. (12)

12. Prof. Mümtaz Turhan'ın bu konudaki fikirlerini teşhis ve tavsiyelerinin teferrüatını merak edenlere ise, Maarifimizin Ana Dâvaları İst. 1954 ve bilhassa üniversite problemi Yağmur Yayınevi İst. 1976 adlı eserleri okumalarını tavsiye ederiz. Şu kadar ki, 1969-1972 Türkiye'deki dramları çok öncesinden tahmin etmiş olan Mümtaz bey, ömrü kâfî gelmediği için maalesef göremedi. Görseydi kim bilir daha neler söyleyecekti anlayan kafalara, gören gözlere ve işiten kulaklara!...

Üniversitelerimizin Halihazır Durumu :

Bizim için Türkiye’de üniversite hâlâ evlâtlarımızın ekmek paralarını kazanmalarına yarayan bir meslek mektebinden başka bir mânâ ifade etmemektedir.

Gerçekte ise bir üniversitenin fonksiyonu şöylece belirtilebilir:

1 — İlim adamı, ilmî araştırmacı yetiştirmek ve ilmî araştırmalarda bulunmak;

2 — Üniversite de dâhil olmak üzere bütün eğitim kademeleri için öğretmen yetiştirmek;

3 — Kaliteli idâre ve iş adamı yetiştirmek.

Bütün gelişme halinde bulunan memleketlerde olduğu gibi, Türkiye’de de gençler teknik ve fen dallarından ziyade kelâmî, lâfzî ilimlere rağbet etmektedir. Bu yüzden Hukuk, Siyasal Bilgiler ve İktisat fakültelerindeki talebe sayısı haddinden fazla kabarmakta, izdiham olmaktadır.

Bu hâl yalnız üniversitelerin fonksiyonlarına mânî olacak derecede bünyesini sarsmakla kalmıyor, aynı zamanda cemiyetin yapısında sarsıntılar, aksaklıklar meydana getiriyor, iktisadî ve içtimâî gelişmeye engel oluyor.

Üniversitelerin Islâh Çâreleri :

Bugün üniversitelerimize girişteki seçiş isabetli değildir. Bu sebeple de bugün üniversitelerimizde bulunan talebelerin yüzde sekseninin üniversitede olması lâzım gelen bir kalabalığın meydana getireceği izdiham bir yana, bu nevi bir toplulukta bir sınıfta tesirli bir akademiik faaliyette bulunulamayacağı çşi-

kârdır. Bunun doğurduğu terbiye ve tahsile ait çatlaklar yanında, iktisadî, içtimai ve kültürel mahzurları da vardır.

O, bu mahzurları da şöyle özetler:

Evvvelâ iktisadî bakımdan mahzur, şu veya bu şekilde müstahsil olması icap eden bir ferdin sunî bir şekilde âdetâ zorla müstehlik bir vaziyete getirilmesi! Bu hâl ise beyhude yere ferdin zaman, emek ve enerji kaybına, ailenin iktisadî durumunu sarsan maddî fedakârlıklarına, cemiyette her nevi faaliyet ve işlerin tesirsiz, hattâ gelişmeyi köstekleyici bir şekilde yapılmasına sebep olmaktadır. Bu hâl aynı zamanda kültür seviyesinin yükselmesine, ilim, fikir ve san'at faaliyetlerinin artmasına ve gelişmesine de mâni olmaktadır.

Binaenaleyh bu tarz harekete devam edildiği taktirde memur olmaktan başka hiç bir işe yaramayan, onu da lâıkiyle yapamayacak olan işsiz büyük bir yarım münevver kitlesi ortaya çıkacaktır. Bunun da memleketin başına nasıl felaket getireceğinin ilk işaretleri belirtilmiştir!... (13)

13. Aşırı solla birlikte zaman, zaman aşırı sağdan da dem vuran ve ikisini aynı paralelde gören dâhiler! münevver ve üniversiteli geçinen bu zalim, hain ve anarşistlerin milli bünyede açtıkları maddî ve manevî yaralara karşılık, sağcı ya da câhil dedikleri orta tabakadan tek bir eylem ve hadise kaydedilmişler midir şimdiye kadar? İşte Mümtaz Turhan'ın endişesi hep bu okuma-yazmayı öğrenmeden diploma alacağım, yönetime katılarak kendim gibi düşünenlerin, avizelerin kristallerinden kolye yapıp, Rektörlerin koltuklarında oturak âlemleri tertipleyip, dekanların masaları üzerinde dans yapanların haklarını savunacağım!... diyenlerin hep üniversitede barınma imkânı bulmalarından ileri geliyordu!... Anarşistlerin eylemleri hakkında resmî belgelere dayanan bilgiler için Bk. İst. Ünc.'sinin belgelere dayanan açıklaması 1969 İstanbul Sermet Matbası.

Üniversiteye girişte iyi bir seçim müessesesi tesis edilmesi için her şeyden evvel cemiyette bunun lüzumuna ve maarifi müesseselerinin de derin bir ilmi ihtisasa ihtiyaç hissettiğine ve maarifçilerin ona göre yetiştirilimesi icap ettiğine inanan bir zihniyetin teşekkül etmiş olması zarureti vardır.

Saniyen yetişmekte olan gençlere memleketin her yerinde aynı imkânın verilmiş olması, üçüncü şart da ebevyinin, ailelerin cemiyette her meslek veya hizmetin lâıkiyle yapıldığı taktirde aynı şekilde faydalı ve şerefli olduğuna inanarak eleme imtihanlarının sonuçlarını anlayışla kabul etmesi, bunu temin için de memleketin her tarafında yapılan eleme imtihanlarında aynı objektif ölçüleri tatbik eden tesirli bir teşkilâtın kurulması gerekir.

İlim Adamı Yetiştirilimesi :

Üniversitelerde bir genişleme beklenebilmesi için ihtiyaçtan daha fazla ilim adamı yetiştirmek gerekir. Aksi halde yeni açılacak üniversitelere hoca bulunamaz. Fakat üniversitede görülen bu mahzurların ortadan kaldırılması için çıkarılan kanunların yeteceğini sanmak şüphesiz abestir. Bunun için maarif sistemi önce öğretimdeki gâyesini ve zihniyetini değiştirmelidir. Modern marif sisteminin gâyesi tek kelime ile cemiyeti istikbâle en uygun tarzda değiştirmektir. Halihazırî kötü şekilde devam ettirmek değil. Böyle olduğu içindir ki, maarif modernleşmenin ve kalkınmanın en tesirli vasıtasıdır.

Aynı şekilde bir çok fonksiyonlarını tek kelime ile ifade etmek istenildiği taktirde maarifin esas va-

zifesinin de öğretmek değil anlatmak olduğu söylenebilir.

Halbuki bizim maarifte esas olan öğretmek ezberletmek şeklinde anlaşılmaktadır ki, bu usul ortaçağa ait bir metoddur. Meselâ Brezilya'daki herhangi bir harbin tarihini ezberleyip bilmekle, bir matematik, bir fizik veya kimya problemini veya dusturunu bilmek arasında fonksiyon bakımından bir fark gözetilmez! Böyle bütün tahsili boyunca ezberleme işkencesine tâbi tutulan genç, onu bitap bir şekilde bitirince artık öğrenmekten de, tahsilden de, okumaktan da nefret eder. Önce bu zihniyet değiştirilmelidir.

Ayrıca araştırma enstitülerinde üniversitelerde hocalık edebilecek olan unsurlar kâfi derecede yetişmiş olacak ve boşalan yerleri her zaman doldurmak ve böylece dâima mütecânis ve müessir bir kadroyu idâme ettirmek kabil olacaktır,

Kısaca Prof. Dr. Mümtaz Turhan'a göre üniversite probleminin halli için alınacak tedbirler şöylece özetlenebilir:

1 — Önce üniversitenin üzerine düşen hizmetleri ve fonksiyonunu yapabilmesi ve yüksek bir seviyede tutup bunu muhafaza edebilmesi için çok sayıda ve kaliteli ilim adamı yetiştirmekle işe başlamalıdır. Bu problem halledilmedikçe ne mevcudun ıslâhı, ne de yeni üniversiteler açmak ve ne de üniversitelerin fonksiyonunu üstün seviyede tutmak mümkündür. Bunun için de yeni elemanlar ve ilim adamları yetiştirmek için üniversitelerde bilhassa fen ve edebiyat fakültelerinde bütün asistan ve doçent kadrolarının asgarî beş misline çıkarılması ve asistan maaşlarının arttırılması şarttır. Ancak bu sayede memlekette ilim adamı yokluğu yüzünden açılmış

bulunan korkunç boşluk doldurulabilir. Kısaca asistanlığı câzip bir hale getirmek çok yerinde bir hareket olur.

2 — Memlekette böyle kâfi miktarda yüksek kaliteli ilim adamı yetiştirdikten sonra ancak diğer tedbirlere, üniversite bünyesinde aksaklıklar doğuran şartların ıslâhına gidilebilir. Bu sahada yapılacak ıslâhatın başında ise fakülteler arası muvazenenin tesiri gelir. Tıp, hukuk, iktisat gibi daha çok ameli(tatbiki mahiyetinin icabı göze çarpan ve talebeleri çok olan fakültelerin, üniversite camiası içinde hakim bir duruma geçmelerine, diğer fakültelerin gelişmelerini köstekleyecek şekilde onları baskı altında bulundurmalarına şiddetle mâni olunmalıdır.

Diğer taraftan üniversitede fakülteler arasındaki muvazene gibi, tek bir fakülte içindeki bölümler ve ilim dalları arasında da gelişme imkânları bakımından dengenin muhafazasına çok dikkat etmelidir. Bundan sonra da üniversitedeki aksaklıkların en mühim kaynaklarından birisi olan maarif sisteminin cezri bir şekilde ıslâhı gelirken; bu da önce yapılacak ıslâhtın başında bir kontrol mekanizmasının kurulmasıyla olur. Çünkü böyle bir teşekkül doğrudan doğruya üniversitenin varlığıyla ilgilidir. Ona esas hüviyetini verir, onu cemiyetteki bütün müesseselerin ön safına yükselterek rehberlik vazife ve mes'uliyetlerini yükler. Üniversiteyi bütün bu vazife ve mes'uliyetlerini ifaya muktedir bir seviyede tutabilen ancak bu nevi bir teşekküldür ki, o da mevcut teşekküllerin üstünde, kat'i ve mutlak bir mevkiye sahip olmalıdır. Bu teşekkülün vazifelerinin başında ise öğretim üyelerinin seçimi yer almaktadır. (14)

14. Gerçekten ayrı ayrı kanunlarla idare edilen ay-

3 — Türkiye’de üniversite problemlerinden biri de yardımcı kitap eksikliğidir. Geri kalmış veya gelişmekte olan bir memleket üniversite tahsilinin sadece ders kitaplarına dayanan alt seviyede kalmakta, tesirli bir üniversite tahsili verebilmek için bazı hususî gayretler sarfetmek mecburiyetindedir. Zira tedrisatını ders notlarına veya kitaplarına inhisar ettiren bir üniversite, başka üniversitelerin tam başladığı noktada tahsile son veriyor demektir. Bunun için de şu iki tedbirden birine, hattâ ikisine birden başvurmak gerekir:

a) Yardımcı kaynaklardan bol miktarda bir yabancı dili üniversite tahsili için esas veya yardımcı olarak almak;

b) Yahut bu yabancı eseri kendi dilimize aktarmak üzere geniş bir tercüme teşkilâtı kurmak. (15)

rı ayrı ve birbirleriyle mantıkî ilişkileri, imtihan yönetmelileri, çeşitli mevzuatları farklı, kısaca birbirlerini tanımayacak kadar yekdiğerine yabancı üniversite mensupları çağımızda ancak Türkiye için söz konusudur. Halbuki dünyanın hiç bir medenî memleketinde farklı kanun ve mevzuata göre böylesine birbirinden habersiz idare edilen farklı üniversiteler yoktur. Üniversitelerdeki gaye millet ve vatanın müşterek ve kutsal menfaatleri olduğuna göre, aynı kanunlarla kurulan ve aynı sosyal haklardan eşit şekilde yararlanan, mensupları ise aynı ruh ve ideali taşıyan kuruluşlardır diğer ülkelerde üniversiteler. İşte Prof. Mümtaz Turhan bunu çok iyi bildiği için Türkiye’de de bu tecânüs ve tesânütü arzu ediyor ve bunu yerleştirmek için çırpınıyordu. Çünkü birlikten kuvvet doğacağına inanmıştı O!...

15. Bu konuda yardımcı kaynak eksikliğini kabul etmek ve özellikle ikinci maddede belirtilen tercüme teşkilâtının kurulmasında da fayda mülâhza etmekle beraber, biz yabancı bir dilin üniversite tahsili için şart tutulmasının neticeye müspet yönde bir fayda sağlayacağına inanmıyoruz. Şu kadar ki, halen üniversite yabancı

4 — Üniversitenin halledilmesi gereken bir diğer dâvası da talebelerle ilgili yurt ve benzeri dâvalardır. Bu hususta en uygun olan hal tarzı Anglo-sakson memleketlerinde tatbik edilen kolejler tarzında yurtlar açmaktır. Gerek bünyemize, gerek tarihî geleneklerimize en uygun düşen bu tarzın esası: Üniversite talebelerinin devamlı bir şekilde öğretim üyelerinin veya o seviyede ilim adamlarının kontrolü altında bulundurarak yetiştirmektir. Bunun için bir veya iki talebenin yatıp kalkacağı odalardan teşekkül eden yurtlarla, bekâr öğretim üyelerinin, yardımcıların hulusî bir şekilde talebelerle meşgul olacak diğer ilim adamlarının, idâre âmirlerinin kalacağı lojmanlar tesis etmek lâzımdır. Tabîi bu yurtlarda talebenin diğer ihtiyaçların, bilhassa spor faaliyetlerini, sağlığa ait taleplerini karşılayacak sahalardan ve tesisler bulunacaktır.

diller okulu vasıtasıyla yürütölmekte olan yabancı dil eğitiminin daha ciddi bir şekilde yapılması faydalı olabilir. Bu konuda rahmetli hocamızla istişareler yaptık ve o bize, şimdilik yardımcı kaynakların maalesef yabancı dillerde çok bulunduğunu kabul etmek, bunun için de onlarda bulunan faydalı malumatları almak gayesiyle bu dilleri bilmenin gerektiğini bildirir ve mutabık kalırdık. O'nun bu fikirlerini mutlak bir Batı hayranlığı olarak yorumlamak yanlış ve hattâ insafsızlık olur. Üstelik bütün ömrü boyunca milliyetçi ve imânlı bir kültüre dayanan Türkiye idealini terennüm eden kişi için!...

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİNİN DURUMU HAKKINDAKİ DÜŞÜCELERİ

DİN EĞİTİMİ VEREN İLÂHİYAT LİSELERİ :

Profesör Mümtaz Turhan, Türk milletinin içine sürüklendiği manevî buhranı çok iyi teşhis etmiş, bu manevî buhranın doğuracağı elim ve büyük felâketleri de çok iyi ve yerinde değerlendirecek, maarif bünyesinde, manevî ve din eğitimi veren müesseselere de lüzumlu yeri vermiş ve göstermiştir.

Halbuki cumhuriyetin kuruluşunu müteâkip uzun bir süre bu husus ihmal edilmiş, eğitim faaliyetleri arasında din eğitiminin yeri belirlenmemiş, tutturulmuş şuursuz ve mânâsız bir lâiklik, bunun neticesi olarak da tâbiatıyla yüzde yüzü Müslüman olan Türk halkı kendi başının çaresine bakmağa mecbur edilmişti!... Bunun tabîî sonucu olarak da bir takım yarım ve cahil din adamları yetişmiş, halk bunlarla manevî gıdâsını temin etmek zorunda kalmış azamî derecede faydalanma imkânını bulmuş, başına bir sarık, sırtına da bir cübbe geçiren herkes rastgele Türkiye’de «Din Adamıyım» diye sahneye çıkmıştır!...

İnsanoğlunun doğuştan ihtiyacı olan manevî tatmin olma arzusu Türkiye’de başıboş ve sahipsiz bırakılmış, rastgelen fetvalar vermeğe başlamış, dinin

esaları bir kenara itilmiş, Müslüman Türk milleti müâllâkta bırakılmıştı. Bu hâzin durum ancak ölüleri dinî geleneklere göre defnedecek bir din adamı bulunamadığından, günlerce ölüler meydanda kaldıktan sonra halktan gelen ısrarlı tepkiler sonucu 1948-1949'lar da, Cumhuriyet döneminde ilk defa «İmam-Hatip Kursları» adıyla geçici ve âcil tedbirler düşüncesiyle Türkiye'de bir kaç vilâyette kurslar açılmış, bir müddet sonra adı geçen kurslar kapatılarak din eğitiminin devlet eliyle sağlanması gerektiği düşüncesi gafil politikaya üstün gelmiş, kısaca sağduyu, normal ve yerinde bir kararla «İmam-Hatip Okullarının» açılmasını gerçekleştirmiştir. (1951)

İşte bütün bunları çok daha önceden bilen ve gereklerini ilmî hakikatlerle ve insan oğlunun yaratılışındaki psikolojik temayüllere'de uygun bir şekilde tavsiye eden Prof. Mümtaz Turhan beyin, din eğitimi hususundaki düşünce ve tavsiyeleri de şöyledir:

İlâhiyat liseleri açılmalı: Zira köyün, dolayısıyla memleketin manevî kalkınmasında büyük bir rol oynayacağı muhakkak olan müessir bir tedbir ilâhiyat liselerinin açılmasıdır. Diğerleriyle aynı seviye de olup fazla olarak dinî bilgileri ihtiva eden bu liselerin gâyesi, köye hem öğretmen, hem de din adamı yetiştirmektir. Bu mekteplerden mezun olanlar tıpkı «Öğretmen Liseslerinden» çıkanlar gibi bir veya iki senelik bir meslekî pedagojik formasyona tâbi tutulduktan sonra köye ya başöğretmen, veya sadece öğretmen olarak gönderilecek, fakat bunlar, aynı zamanda, din adamlarının vazifesini de yapacaklardır. Böylece öğretmen-hoca ikiliği ortadan kalkacağı gibi Anadolu halkı köyünde benimseyeceği, seveceği, itimad edip inanacağı bir münevvere kavuşmuş olacaktır. Bunun faydaları akıllı selim sahibi bir in-

sanın kabul edebileceği gibi saymakla bitirilemez. Çünkü bununla hakikatte sadece öğretmen-hoca ihtilâfı bertaraf edilmiş olmuyor, aynı zamanda asırlardanberi devam eden münevver-köylü ikiliği, onun münevvere olan itimatsızlığı, hattâ düşmanlığı da ortadan kaldırılmış oluyor. Bu arada köyü kalkındırmaya memur mütehassıs heyetin tavsiyelerinin kabul edilmesinde, yapılacak ıslâhtın temin edeceği faydaların anlaşılmasında, siyasî ve iktisadî ahval hakkında bilgi verilmesinde erişkinlerin yetiştirilmesinde, ilk tahsilin rağbet görmesinde, dinin lâıykıyla kavranılmasında, tehlikeli dış propagandalara mukavemet etmekte bu hoca-öğretmenin büyük rolü olmaktadır.

Ancak her tedbir gibi, bunun da muvaffakiyetle tatbik edilmesi bazı şartlara bağlıdır. Bunların başında bu hoca-öğretmenle diğer arkadaşları arasında tam bir âhengin bulunması şartı gelir. Bunlardan biri aşırı olmayan bir dindarlık zihniyetiyle yetişirken, diğerleri, hem tek taraflı, hem de bu maksatla her iki öğretmen grubunun da, aynı programla, aynı seviyedeki hocalar tarafından liselerde yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

İlâhiyat liseleri ile öğretmen liselerinde fevkalâde bir kabiliyet gösterenler, üniversite'ye veya Avrupa'ya gönderilirken geri kalanları, köylerde öğretmen, hoca-öğretmen olmak ve meslekî formasyona tâbi tutulmak üzere, bir veya iki sene için, eğitim enstitülerine gönderilir. Böylece memleket maarifi için bir felâket olan ve onun seviyesinin düşmesinde büyük rol oynayan bu hüviyeti belirsiz müesseselere de, faydalı bir fonksiyoner kazandırılmış olacaktır. Bu suretle Türk maarif sistemi tam bir vahdet i-

çinde, büyük bir tenevvü göstermesine rağmen, seviye bakımından tecânüsü muhafaza ederek yalnız ehliyetlerin bir kademedan diğerine geçmesine yarayacaktır. Bu sistemin içerisinde hiç bir vakit ilmî bilgi ve kabiliyetin yerini, sadece meslekî tecrübe tutmayacaktır. Yani meslekî tercübe, ilim ve kabiliyetin yerine geçemeyecek, ancak onlarla birlikte olduğu zaman bir kıymet kazanacaktır.

İkinci mühim nokta da, Türk münevverleri artık memleket gerçeklerini kabul edip ona göre tedbir almakla mükellef olduklarını duyabilmelidirler. Bu zarurete uymadıkça, Türk gerçeklerini inkâr edip onun dışında tedbirler aradıkça bu memleketin hiç bir meselesinin halledilemeyeceğini bilmelidirler. Bu prensiplerin dışında alınacak tedbirlerin, ancak zarar vereceğini son otuz senelik tecrübeler bile göstermeğe kâfidir. İşte bu gerçeklerden biri de Türk halkının Müslüman olması ve böylece de kalmak arzusudur. Bir imparatorluk pahasına elde edilen bu tecânüsün bozulması Lübnan'daki gibi ancak bir facia yaratabilir. Kızıl kundakçı ile ona kanan gafil bir avuç münevverin, biz Müslüman kaldıkça Avrupa'nın husumetinin üzerimizden eksik olamayacağı, dinî terakkiye mâni olduğu hurafelerle dolu bulunduğu, dine bağlılığın veya dinî terbiyenin aramızdaki mezhep farkları dolayısıyla zarar vereceği şeklinde iddiaları, birer safsatadan ibarettir. Zira sosyoloji bize dinsiz hiç bir cemiyetin bulunmadığını, dinin, insanın en aslî ihtiyaçlarından birini tatmin ettiğini, ilmin onun yerine geçemeyeceğini, binaenaleyh bu kültürde cemiyetin aslî ihtiyaçlarını tatmin eden her müessese gibi dine de dokunulmaması icap ettiğini, askî taktirde komünistlerin başlangıçta dini kaldırmak için giriştikleri mücadelede Rus köylüle-

rini putperest yapmaları gibi bir neticenin elde edileceğini gâyet sarîh bir şekilde öğretmektedir. Bugün en medenî milletlerin aynı zamanda en dindar milletler olduğuna dikkat etmek gerekir!

Mezhep farklarına gelince, bunların geçmişteki kadar mühim olabileceğini zannetmiyoruz. Bunlardan bir çoğunun cehâlet eseri olduğu muhakkaktır. Zamanla ortadan kalkacaktır. Bununla beraber her köy ve cemaate, kendi mensuplarından bir hoca-öğretmen göndermekle bu mahzur bertaraf edilmiş olur. Diğer taraftan Türkiye’de gayr-i müslim, diğer bütün cemaatler, serbest bir şekilde dinî terbiye alırken, büyük ekseriyeti bu nevi sudan bahanelerle bundan mahrum etmenin mânâsı anlaşılamamaktadır!...

Maamafih, başta kızıl kundakçılar olmak üzere bu iddiaları ortaya atanların çoğu bunlara inanmamakta, bunların bir safsatadan ibaret olduğunu bilmektedir. Ancak bunların bildikleri diğer çok mühim bir nokta da, bugün Türkiye’nin ayakta durması, memlekete şâmil umumî, müşterek bir kültüre dayanan millî bir şuura kavuşmadan bizi bir millet halinde birleştiren ve birlikte yaşamayı temin eden böyle bir bağı koparmamız doğru olmayacaktır. İşte kızıl kundakçı ve yobaz inkılâp ve lâiklik perdesine sığarak bunu bildiğinden harekete geçmektedir!... (16)

16. Rahmetli hocamın bu isabetli teşhisleri üzerinden en az çeyrek yüzyıl geçmiştir. Heyhat, hayatta olmaydı da görmeliydi hâdiselerin kendisini ne derece haklı çıkardığını!... Günümüz yarı aydınları ne olur bir nebze olsun hadâselerden ders alabilseler.

FİKRÎ CEPHESİ ve ŞAHSİYET BÜTÜNLÜĞÜNÜN GENEL TASVİRİ

Bir gün gelir okuduğunu anlayan bir kimse çıkar da, Türk milletinin ilim ve fikir hayatını merak eder, araştırır ve orada ya bilerek veyahutta bilme-yerek, tesadüfen Mümtaz Turhan namında bir kim-seye rastlarsa ve bu kişi biraz da pedagojik formas-yona sahip bir kimse ise, gayri-ihiyari bir irkilecek!, şöyle bir duraklayacak ve ciddî bir teaccüple kendi kendine şöyle bir soru sormadan geçemeyecektir:

Mümtaz Turhan kimdir? hangi devirde ve hangi kültür çevresi ve cereyanı içerisinde, hangi fikir ortamında, hangi sosyo-ekonomik atmosfer içerisinde, hangi ilim ve aile çevresinde yetişmiş, hangi gâye-ye hizmet etmiş ve ne maksatla nereden başlayıp dâvasını nereye kadar sürdürebilmiş, hangi son ve ciddî sebepten dolayı nerede bırakmış, gâye ve ide-allerinin kaçta kaçını gerçekleştirebilmiş, hizmet ettiğî gâyede tahakkuk ettirebildikleriyle ettiremedikleri arasındaki orantı miktarı nedir? vs...

Hülâsa bu meraklı kişi, bu ve daha hatırlaya-bildiğî kadariyle kendi kendine bir çok sorular soracak ve sonra tabîî bunlara cevaplar arayacak, tatmin olmak için bir takım kaynaklara müracaat etmek isteyecek, kısaca bir takım çarelere başvuracaktır, hani bu durumda bulunan herkesin yaptığî gibi!...

Bu işi çok yakın gelecekte yapmak isteyen böyle meraklı bir kişi çıkacak olursa belki bir takım güçlükler çekecek, hattâ türlü imkânsızlıklarla da karşılaşıp, hayretten hayrete düşebilecektir!, hele bir de Türkiye'deki Biyograficilik alışkanlığının yokluğundan haberdâr değilse!...

Ama artık cihan bilim ve fikir tarihine mâl olmuş kişiler arasında yer almış bulunan bu büyük, şuurlu ve gerçek anlamda milliyetçi «Türk düşünürü» hakkında merak duyanlar, çok yakın gelecekte O'nu Türk ve dünya ilim adamları literatüründe kolayca bulma imkânına kavuşmuş olacaklardır. İşte bu araştırmanın tek amacı bu hizmet anlayışındaki samimiyete bağlıdır.

Şimdi, bu büyük Türk ilim ve fikir adamı için baştan itibaren ciddî bir titizlikle ve fakat kişisel gücümüzün çok üstündeki samimiyete dayanan bir cür'etle, bu arada tamamen belgelere dayanarak söylediklerimizi ve yazdıklarımızı bir daha özetleyecek olursak diyebiliriz ki:

Profesör Mümtaz Turhan Bey, Türkiye'de şu veya bu akımın devamacısı, şu veya bu yöndeki bir cereyanın sözcüsü veya propagandacısı, şu veya bu kutba yaranma ve onun nimetlerinden istifade etme kaygusu içinde bulunan aczine ve midesine esir bir kişi, şu veya bunun hatırı için inanç ve ideallerinden bir takım tâvizler vererek vaziyeti idareye çalışan bir vazallı, şu veya bu devrin politik cereyanlarına, gerçek mânada vatan-millet, mükaddesat, ahlâk, fazilet ve kısaca insanlık sevgisini siyasî yatırım vasıtası olarak anlayan samimiysiz politikacıya «eyvallah» diyen bir dalkavuk!, şu veya bu şekilde yine şahsi menfaat mülâhazasıyla çevresindekilerle imtizaç edemeyen bir egoist, şu veya bu

şekilde makam, mevki, şöhret elde etme kaygusunda bulunan ciddiyetsiz bir oportunist, (zamana uy-
ma siyaseti içinde bulunan kişi) veyahutta aynı iğ-
renç gâye için çevresindekilerin hak ve hukukunu
gözetmeyen, ömür boyu arzuladığı şöhretin hırsiyle
yanıp kavrulan ve kadrinin musallada olsun bilinme-
siyle tatmin olunmak isteyen bir muhteris, şu veya
bu şekilde gününü gün edip, memleketinin, milletinin,
hattâ tüm insanlığın yarınını düşünemeyecek kadar
şuursuz bir eyyamcı, hayatın ve en güzel surette in-
san olarak yaratılmış olmanın ilâhî gâye ve mânası-
nı idrâk edemeyecek kadar inanç ve manevî duygu-
lardan yoksun, bir nevi insan oluşu gâyesiz bir ro-
bot gibi telekki eden inançsız, idesiz ve beyinsizler
gürûhunun süfli bir uzvu da değildi O!...

Bil'akis, O büyük, faziletli ve gerçek mânâda
insan olmanın gerektirdiği bütün vasıflara (ilâhî bir
lutuf olarak) sahip bulunan kişi, şu işaret edilen-
lerin hiç birinden değildi, bila'kis ve bil'akis bütün
bunlardan nefret eden, iğrenen ve bu gibilerin hal-
lerine içten gelen teessürlü bir duygu ile acıyan ve
sızlanan, üzülen, bunları böyle gördükçe bunca ha-
disattan ibret alamayacak kadar şuur ve basiretten
yoksun zavallı kimselere gerçek insanlığın, gerçek
vatanseverliğin, gerçek ahlâk, fazilet ve gerçek milli-
yetçiliğin ne demek olduğunu anlatmanın ilim ve fi-
kir adamının görevi olduğunu kendi iç âleminde du-
yup bu görevi hakkıyla ifa edip edemeyişinin muha-
sebesini vicdanında yaptıkça hergün bir şeyler da-
ha yapabilmenin arzu ve gayretiyle çırpınan, yavru-
larının üzerine kanat açıp ağzında getirdiği yiyecek-
leri onlara eşit şekilde dağıtmak için çırpınan bir
kuştı O!...

Nitekim sözlerindeki heyecanlı ifadeler bir yana, özellikle konferanslarında ve bilhassa derslerinde hiç oturmaz, dâima ayakta durur ve söylediklerinin mutlaka iyi anlaşılmasını istercesine ellerini ve kollarını açarak tatmin olunmak ister, kısaca bir şeyler verebilmek için çırpınırdı.

Ne var ki, ilâhî nizamın ve kaderin değişmez cilvesi O'nu da geldi buldu ve aldı. Hem de nasıl ve ne zaman? Tam, ama tam mümtaz ideallerine göre kurduğu ve kendi eliyle düzenlediği ilim müesseselerinde Türk milletine ve Türk kültürüne, Türk milliyetçiliği, Türk örf, âdet, gelenek ve göreneklerine, millî değerlere saygılı, gerçek mânâda onlara hizmet edecek ve koruyacak milliyetçi mükaddesatçı gençlerin düzineler halinde yetiştiklerini görmeyi son-
suz hazzını tadacağı bir zamanda. İşte böyle bir zamanda ilâhî dâvet gelmiş ve O'nu da almış götürmüştür.

Sadece Türk milletinin hayalinde ve ıstılâhında değil, cihan insanlık ailesinin özlediği iyi, mümtaz ve faziletli insan, ilim adamı tasavvurundaki bütün fizyolojik ve ruhî meziyetleri kendi şahsında meczetmiş, bu meziyetleriyle kendisine alışılmış ve hiç bir yerde yadırganmaz hale gelmişti O.

Kibir, gurur, ukalâlık, egoistlik, ihtiras, lâubalilik, sefalet düşkünlüğü ve daha insanlık şeref ve haysiyetiyle bağdaşmayan davranışlardan bu derece tenzih edilmiş bu büyük ilim adamının ölüm haberini radyo mutad üzere günün ilk saatlerinde verdiği zaman, sanki ufuktan doğması beklenen ve kâinatı yeniden hayata kavuşturacak olan güneşin yerini, süratle genişleyen bir kabus, kara bir bulut kaplamıştı. Herkes, bilhassa heyecanlı, şuurlu ve kararlı milliyetçi Türk gençliği vakur ve fakat biraz da şaş-

kınlık içinde, titrek ve ürkek seslerle, dolayısıyla herkes de aynı şekilde bu büyük kayıptan duydukları üzüntüyü birbirlerine aktararak teselli bulmağa, birşeyler yapmağa çalışıyorlardı.

Defalarca söyledik, itiraf ettik, bir daha ve gene de söylüyoruz: Profesör Mümtaz Turhan gibi, Türkiye’de başlı başına inançlı, şuurlu ve kararlı milliyetçi bir akımın çağırını açmış, Türk milleti ve Türk devleti cihan tarihindeki yerini muhafaza ettiği müddetçe imanlı, şuurlu ve milliyetçi Türk gençliğinin hafıza, dimağ ve imanında bir meş’ale olarak elden ele, kuşaktan kuşağa devrolunacak ve yaşayacak olan bu müstesna ilim ve fikir adamını anlatmak, elbette çok daha büyük güçlerin işi idi, gene de öyle olacaktır. Benim şimdilik yaptığım ise, sadece mânevî huzurunda saygı ile şükran borcumun kabulü için mübarek ruhundan maruzatta bulunmaktan ibarettir.

Biz O’nu yüce Mevlâ’nın sonsuz rahmetine şu mısralarla emanet ediyoruz:

*Yâdında mı doğduğun zamanlar?
Sen ağlarken gülerdi âlem,
Öyle bir ömür yaşa ki, olsun
Mevtin, sana hendâ halka mâtem.*

Evet, O’nun fânî vücudunun eebdiyyata göç edişi, vazifesini yapmış olmanın gururu içerisinde kendisi için seviniçti, ama geride bıraktığı Türk milleti ve ilim âlemi için mâtem olmuştu.

Nitekim İslâmın yüce peygamberi Hz. Muhammed (S.A.) de: «Bir âlimin ölümü, bir ölemin ölümü gibidir» buyurmuştur. İşte Mümtaz Turhan yüce peygamberimizin bu takdîrine lâıyık ve O’nun yerini İslâmın peygamberi tayin etmişti.

«Ruhu şâd olsun»

ESERLERİNE AİT GENEL ETÜD ve KRONOLOJİK BİLGİLER

Eserlerin Türleri :

Bu bölümde Profesör Dr. Mümtaz Turhan Bey'in muhtelif vesilelerle ve muhtelif zamanlarda ve yine muhtelif özelliklerde çıkan eserlerinin genel bir tanıtması yapılmaktadır.

Profesör Mümtaz Turhan'ın eserleri:

- 1 — Kitap halinde yayımlanmış, bir kısmı te'lif, bir kısmı tercüme halinde bulunan eserleri vardır.
- 2 — Muhtelif mecmualarda ve muhtelif zamanlarda yayımlanmış olup, her birisi uzun araştırmalar mahsulü olan eserleri. (1)
- 3 — Ayrıca Tecrübî Psikoloji Araştırmalarında çıkan ve bu arada Tecrübî Psikoloji Çalışmaları dergisinden ayrı basım halinde çıkan eserleri.
- 4 — Muhtelif vesilelerle ve muhtelif zamanlarda günlük gazetelerde çıkan yazıları.

1. Prof. Mümtaz Turhan günlük fıkra ve mizah yazarlarında olduğu gibi ,eyyamcı ve aktüalitik yazılardan çok, ilmi değer ve mahiyeti olan ve daha uzun ömürlü olabilecek mecmualarda yazmayı ve fikirlerinin topluma yerleşmesini arzu eden bir fikir adamıydı.

5 — Derslerinde özellikle talebelerine ders verirken not almayı önemle isteyen ve böylece biz talebeleri tarafından tamamen kendi ifadeleri olarak meydana getirilen ders notları halindeki eserleri. (2)

İşte bunlardan her birisi ayrı, ayrı bölümlerde, mümkün olduğu nisbette kronolojik sıraya konmak suretiyle toplanmış, bütün kaynaklar Cild, Sayı ve varsa yayım tarihi açık olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Bütün itinalara rağmen dikkatten kaçmış olanlar da varsa sayın okuyucularımdan özür dileyerek, eksikliklerinin şahsi imkânlarıma havale edilmesini rica ederim. Esasen gayemiz O büyük mütefekkeri hakkiyle anlatmak değil, sadece bir başlangıçtır. Yardım allah'tandır. Biz O'na lâyık, daha geniş imkânli araştırmaların yapılmasını görmekle sevineceğimiz mutlu yarınları bekliyoruz!...

2. Derslerinde, özellikle (son senelerde okuttuğu sosyal psikoloji derslerinde) not tutturmayı çok ister ve böylece ilmi değeri çok büyük olan sözlerinin kaybolmasını isterdi ki, şahsen benim tuttuğum defterimin bu bakımdan maddi değerle ölçülemeyecek kıymeti vardır, iftiharla söyleyebilirim. Daha bir çok arkadaşım gibi!...

KİTAP HALİNDE NEŞREDİLMİŞ ESERLERİ

- 1 — (Aydınlık gradyanlarının derinlik-idrâki üzerindeki tesirleri.) Über Raumliche Mirkungen von Heligkeits Gefallen, Psychologische Forschung, 1936, 21.
- 2 — E. Kretschmer konstitüsyon tiplerinin münevver bir Türk kütlesi arasındaki yayılışı. (Pedegogi Enstitüsü Çalışmaları, C. 1. Türkiye Matbaası, İst. 1940)
- 3 — Yüz ifadelerinin tesiri hakkında Tecrübi bir tetkik. (İstanbul Rıza Koşkun Matbaası, 1941)
- 4 — Beden Yapısı ve Karakter. (Kretschmer'den tercüme olup, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaast 1942'de basılmıştır.)
- 5 — İrk Psikolojisi İstanbul 1944 (Prof. M. Peters'ten tercüme)
- 6 — Ergenlik ve Delikanlılık çağı İstanbul Rıza Koşkun Matbaası (Petersten tercüme) 1944.
- 7 — A Study of Cultural Change, Mith Special Reference to Turkey. (Thesis for the Degree of Ph. D. April 1948, Cambridge Üni.)
- 8 — Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Tetkik (Edebiyat Fakültesi yayınlarından, 1951)

- 9 — Maarifimizin Ana Dâvaları, İstanbul 1594
10 — Garplılaşıma'nın neresindeyiz? (1959, İst.)
1967'de 4'cü baskısı yapılmış olup, aynı za-
manda İngilizceye de çevrilmiştir. (1)

1. Bu eser bilhassa Prof. Mümtaz Turhan'ın ilim ve milliyetçilik anlayışını ruh ve mânadaki bütün özellikleriyle ihtiva etmektedir. Nitekim kitabın üçüncü bas-kısındaki ilk önsöz, kitabın ruhunu, dolayısıyla kendi ilim ve milliyetçilik anlayışını ve hususiyetlerini kendi ifade-siyle dile getirdiğinden, hatırasına binaen buraya ay-nen alıyorum:

Bir çok teknikler ve bir çok tekliflerle ortaya çıkan bu kitap, evvelâ nesredilmiş olan «Kültür Değişmeleri» ve «Maarifimizin Ana Dâvaları» adlı tetkiklerde ele alın-mış olan meselelere hâl çâresi aramaktadır. Binaenaleyh fikirlerin iyi anlaşılması ve teklif edilen tedbirlerin lâ-yıkiyle kıymetlendirilmesi bakımından her üçünün bir-likte mütâlaa edilmesi faydalı olacaktır. Bu kitap da ötekiler gibi ihtisas sahamız olan ilim dallarında yirmi seneyi aşan araştırma neticeleriyle yarım asırdanberi diğer memleketlerde yapılmış olan tatbikat ve incele-melerden elde edilmiş olan tecrübelerin mükayesesine dayanmaktadır. Burada ele alınan her meselenin büyük bir titizlikle, mümkün mertebe objektif olarak işlen-me-sine gayret edilmiştir. Kanaatimize göre bizim için ha-yatlı bir ehemmiyeti olan dâvalarımız gibi teferruata ait meseleleri de ancak ilmi ve obpektif bir tarzda hareket etmekle çözümleriz. Onun için şimdiye kadar olduğu gibi bu mevzular etrafında önceden edinilmiş kanaatlerin, peşin hükümleri, hissi davranış tarzlarını bir tarafa bı-rakmak zamanı gelmiştir. Arzulara ve itiyatlara göre düşünmekle, daha doğrusu düşünmeden hissi bir şekilde hareket etmekle peşin hükümlerle kanaatlerimizi ger-çeklere uygun bir fikir sanarak teferrüata ait noktalarda amansız bir inkılâpçı kesilip, asıl cezri bir şekilde de-ğerlendirilmesi icap eden mesele ve sahalarda herşeyi gidişine ve oluruna bırakmanın kendimizi hayatımız pahasına aldatmaktan başka bir şeye yaramayacağını da nihayet kabul etmeliyiz. Büyük Türkiye, tarihinin en

- 11 — The Factors in group relation With special reference to Turkey (In Congress Report for Human Relations, 1954).
- 12 — Die Bedeutung einiger Faktoren für den Kurturvandel. In Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. 1956 Heft 2.
- 13 — Über Die Deutung des Gesichtsausdrucks. in psychologische Beiträge. Band V, Heft 3, 1960
- 14 — Atatürk İlkeleri ve Kalkınma. 1956 İstanbul
- 15 — Further considerations concerning theories and experiments on the recognition of facial expressions (İstanbul Studies in Experimental Psychology, 5, 1966).
- 16 — Üniversite problemi. Yağmur Yayınevi İstanbul. 1967
- 17 — Cemiyet içinde fert. Milli Eğitim Basımevi 1970 İstanbul. (2) Terc.)

buhranlı devirlerinden birini yaşamaktadır. Son garpla aramızda mesafe tatbikatı neticesinde artmıştır. İçtimai hayatımızda yıkılan bir çok şeylere mükabil pek az şeyin yapılabilmesi derin bir kültür buhranı yaratmıştır.... Korkunç bir içtimai istiklâl savaşı içinde olduğumuzu unutmamalıyız! Ferdin olduğu gibi garplılaşma tarihimiz gayet sarıh bir şekilde ortadadır. İşte bu kitap. Bu endişe ve düşüncelerle çıkarılmış bulunmaktadır!...» diyerek sözlerini bitirir.

2. Sosyal İlimler Komisyonu Yayınları No: 1 hüviyetiyle, ölümünden sonra iki cild halinde çıkan bu kıymetli eser; Krech-Crutchfield-Ballachey'den tercümedir. Eserin ilmi hüviyeti ve çıkışı hakkında Prof. Beğlân Toğrol hanım tarafından yazılan bir önsöz'ü merhum hocamızın hatırasını yad etmek gayesiyle alıyorum:

«Cemiyet İçinde Fert» kitabının tercümesi Prof. Mümtaz Turhan'ın 1969 senesinin ilk saatlerinde aramızda edebiyen ayrılışından 15 gün öncesine kadar âdetâ

günlerinin sayılı olduğunu bilirmişçesine durmadan çalışarak hazırladığı son eseridir. İst. Ed. Fak. Tec. Psk. Kürsüsünün başında hayatının en verimli senelerini sosyal ilimleri, bu arada psikolojiyi ilmi metod sözünün esasları üzerine yerleştirmek ve geliştirmek üzere harcamış olan bu değerli ilim adamımızın son iki senesinde üzerinde en fazla çalıştığı husus, Türk ilim camiasına Batı'nın mühim ilmi eserlerinin nakledilmelerini sağlamak ve böylece üniversite öğrencilerine ve ilim adamlarına, ilmi değeri yüksek bir kütüphane kazandırmaktır.

Gerek 1000 temel eseri hazırlama komisyonu üyesi, gerekse sosyal ilimler komisyonu başkanı olarak aylarca tercüme edilmesi gerekli eserlerin listelerini hazırlayarak mütercimlerini arayarak durmadan didinmişti. Bu tercümesini başında bulunduğu Tecrübi Psikoloji kürsüsünde ihdas etmiş olduğu ve derslerini büyük bir şevkle bizzat verdiği sosyal psikoloji derslerine devam eden talebelerini düşünerek, özenerek hazırlamaktaydı. Bu eser muhtemelen bütün üniversitelerimiz de sosyal ilimler sahasında ihtisas yapan talebe ve ilim adamları için mühim bir müracaat kitabı olacaktır.

.....
.....

Mümtaz Turhan, sahasındaki ilmi muvaffakiyeti yanında memleket meselelerine de çok yakından ilgi duyan büyük bir idealistti. İlmî kudretini ve bilgisini bilhassa maarif meseleleri üzerinde yoğunlaştırmış ve bu mevzu da bir çok önemli eserler vermiştir. Bir sosyal ilim kitabı olan «Cemiyet İçinde Fert» Türk ilim camiasına Mümtaz Turhan'ın arzuladığı gibi faydalı olacağını ümid ediyorum.»

Değerli hocam Beğlan hanımın bu içli ifadelerinden sonra, rahmetli hocam M. Turhan bey, notlarını eski yazı ile tutarlardı. Bu bakımdan eserin daktilo edilmiş baştan-sona fakirin (Osmanlıca bildiğim için) göz nurum nasıp olmuştur. Mubarek ruhunu taziz için işaret ediyor ve helâl ediyorum: Ruhu şad olsun.

H. K.

ÇEŞİTLİ MECMÜALARDA ÇIKAN İLMÎ YAZILARI

İ. Ü. Tercrübî PSİKOLOJİ ÇALIŞMALAINDAKİ YAZILARI

- 1 — Kültürde değişen ve değişmeye mukavemet eden unsurlar. I. Ü. Tec. Psk. Çalışmaları C. 1. İst. 1956 Baha Matbaası
- 2 — Mustafa Şekip Tunç C. 2 İst. 1958 (Prof. Mustafa Şekip Tunç'un iimî kişiliği hakkında satayışkâr bir yazıdır)
- 3 — Teknik değişmelerin sosyal tesirleri C. 2. (Aynı sayı)
- 4 — An Experimental Study on the Interpretations of facial Aexpression. C. 3 Ed. Fak. Basımevi İst. 1961
- 5 — Sir Frederic Bartlett'in 80'inci yaşını idrârâki için yazdığı bir önsöz'dür. C. 4 Baha Matbaası İst. 1966
- 6 — Further Considerations Concerning Theorissand Experimants on the Recognition of Facial Expressions (Yüz ifadelerinin tefsirine ait teoriler ve tercübelere dâir düşünceler) C. V. İst. 1966 Baha Matbaası
- 7 — Aydınlık gradyanlarının mekânî tesirleri C. 8 Edebiyat Fakültesi Matbaası 1970'den ayrı olarak da basılmıştır.

SOSYOLOJİ DERGİSİNDE ÇIKAN YAZILAR (1)

- 1) Analysis of the cultural changes Dr. MÜMTAZ TURHAN Asistan - Professor in Istanbul University (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Sosyoloji Dergisi Sayı: 6 Pulhan Mat. İstanbul — 1950)
- 2) Köy tetkiklerinde kullanılacak metodlar hakkında bazı düşünceler. Mümtaz Turhan (İst. Üniv. Ed. Fak. Sos. Dergisi Sayı: 12, Fakülteler Matbaası 1958 — İstanbul)
- 3) Die Faktoren, die Gruppenbeziehungen beeinflussen (Unter besonderer Berücksichtigung der Türkei) Mümtaz Turhan. (İst. Üniv. Ed. Fak. Sosyoloji Dergisi Sayı: 13-14 İstanbul Matbaası 1959 — İstanbul)
- 4) İctimaî gruplar arasındaki münâsebetlere tesir eden faktörler (Bilhassa Türkiye'deki vaziyet gözönünde tutulmuştur (2) Mümtaz Turhan (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Sosyoloji Dergisi Sayı: 13-14 İstanbul Matbaası, 1959 — İstanbul)

TÜRK YURDUNDA ÇIKAN YAZILAR

1 — Türk Kültürünün kaynaklarına inmek ne

1. Prof. Mümtaz Turhan'ın Sosyoloji Dergisindeki yazıları pek az ve mahdut miktardadır. Şu kadar ki herbirisi başlıbaşına birer araştırma mahsulü olan eserlerdir bunlar.

2. Bu yazı, 1956 tarihinde Hollanda'da toplanan insanlar arası münâsebetlere ait Milletlerarası Kongresinin umumî toplantılarının birinde okunan tebliğin kısa bir tercümesidir.

- demektir? Sayı: 239 İstanbul 1954 (Bu yazıda Türk kültürünün kaynakları incelenir)
- 2 — Türk Kültürünün kaynaklarına inmek ne demektir? (II. yazı) Sayı: 240 1955 (Aynı konunun izahıdır)
- 3 — Osmanlı Medeniyeti neden durakladı? Sa: 241 Mart — 1955
- 4 — Hakikî kıymetlere doğru Sayı: 246, Temmuz — 1955
- 5 — Cemiyetlerde Üniversite'nin rolü Sa: 253, Şubat — 1956
- 6 — Üniversite'nin vazifeleri. Sayı: 254, Mart — 1956 (I. yazı)
- 7 — Üniversite'nin vazifeleri. Sayı 255, Nisan — 1956 (II. yazı)
- 8 — Türk Ocağının 45'ci yıldönümü münâsebetiyle yaptığı konuşma'nın tam metni'dir. Sayı: 255, Nisan — 1956 (3)
- 9 — Türk talebeleri üzerinde müşahedeler Sayı: 258, Temmuz — 1956 (Prof. Peters'in konuşmasının tercümesidir I.)
- 10 — Türk talebeleri üzerinde müşahedeler Sayı: 259, Ağustos — 1956 (Prof. Peters'in tercümesi II.)

3. İstanbul Türk Ocağı reisi olarak 25 — Mart — 1969 Ocak Bayramını açış nutku olarak yaptığı bu konuşmada, Türk Ocağının tarihî gaye ve ehemmiyetini anlatır. Hatırasını yâdetmek için çok önemli olan konuşmanın tam metnini aynen alıyoruz:

Muhterem misafirlerimiz ,azız ocaklı arkadaşlar:

45'inci yıldönümünü kutladığımız bugünün iki büyük tarihi mânâsı vardır. Birisi asırlar süren İmparatorluğu, son çöküşünü durdurmak maksadiyle giriştiği mücâdele- nin başlangıç safhası sayılabilmesi, Ötekisi de bu mücâdelede milletin mânevi gücünü arttırmak, onu her ba-

kımdan yetiştirmek için bir nevi tâlimgâh rolünü oynayan ve ileri de yapılacak yeniliklere zemin hazırlayan «Türk Ocağı»nın kuruluş ve faaliyete geçişinin tarihi olusudur. İçinizde o günleri yaşayanlar ve bu ölüm kalım mücadelesine iştirâk edenler için bu unutulmaz aziz bir hatıradır. O günlere yetişmeyenler içinse bugün efsâneleşen bir tarihtir. Bugün genç nesiller için de ocak, sadece tarihi, mukaddes bir emanet değil, hâlâ bir kuvvet ve itimat kaynağıdır. Hakikatte Çanakkale zaferinde, kuruluş mücadelesinde, inkılâpların mühim bir kısmının tahakkukunda ocağın büyük bir hissesi olduğunu söylemek asadece kadirşınashk olur. Aslında Türk Ordusu gibi Türk Ocağı da milletin maddî, manevî kudretinin mümessili olmakla şeref, yine büyük milletimize aittir. Ancak geçmişe ait hayati, milli tehlikeleri bertaraf etmek gâyesiyle kurulan ocağın, bu tehlikelerin geçmesiyle vazifesinin bitmiş olduğunu zannederek, büyük bir hata ve gaflete düşmüş oluruz. Bugün çeşitli belirtilerine uzağı görebilen herkesin derin bir endişe ile baktığı ahlâkî, ruhi sarsıntı ve kültür buhranı karşısında Türk Ocağı mensupları tekrar hizmete çağırıldıkları kanaatindedirler. Bu yeni faaliyet devresinde hedefimiz, tam demokratik bir fikir hürriyeti içinde ilmin rehberliği ve ışığı altında her vakit en sağlam mesnedimiz, hakikî kuvvet kaynağımız olan köy ve halk kültürüyle birleşmektir. Gayemiz bütün Türkiye'ye, köylü ve şehirliye her tabakadan ve münevvere şâmil, umumî, müşterek köklü bir kültüre kavuşmaktır.

Muhterem müsafirlerimiz ve aziz arkadaşlar: Milletimizin tarihi mirâsı olan manevî kıymetlerimizin kordunduğu müddetçe yenilemeyecek hiç bir güçlük olmadığını biliyoruz. Bu hususta dünyayı daima hayrete düşüren parlak misallerin bir hakikat olduğuna göre, bu kıymetlerin zedelenmesi, hırpalanması, hattâ yok olması karşısında hareketsiz durmak, mânevî intihardan başka bir şey ifade etmez! Bugün bütün hür dünyayı tehdit eden tehlike karşısında manevî bakımdan mücehhez olmaya gâyetin ve bu uğurda girilen mücadeleye lâkayd kalacak vatansever hiç bir Türk tasavvur edemeyiz. Bu itibarla ocağımızın kuruluş yıldönümü törenine katıldı-

- 11 — Türk talebeleri üzerinde müşahedeler Sayı: 260, Eylül — 1956 (Prof. Peters'ten tercümedir)
- 12 — Pedagojik ve Psikolojik testler. Sayı: 263, Aralık — 1956 (Prof. Peters'in tercümesidir)
- 13 — Garplılaşmanın mânâsı (Sosyolojik bir tetkik) Sayı: 272, Nisan — 1959
- 14 — Köy Enstitüleri Masalı. Sayı: 278, Kasım — 1959 (Bu yazısında Köy Enstitülerinin kuruluşundaki maksatlardan, gâyelerindeki inceliklere kadar bütün detayları ortaya koyarak bu kıvı yuvaları ebediyen tarihin derinliklerine gömen fikirleri yer almaktadır)
- 15 — Medeniyet anlayışımız. Sayı: 280, Ocak — 1960
- 16 — Demokrasi ve inkılâplar. Sayı: 282, Mart — 1960
- 17 — Yunus Emre'den kalan miras. Sayı: 319, Ocak — 1966 (Yunus Emre özel sayısı olup, Yunus'un ölüm yıldönümü münasebetiyle çıkan özel sayıda, çeşitli fikir adamları kendi vaziyelerinden Yunusu anlatmağa daha doğrusu anlamağa çalışırken, büyük mütefekkir Prof. Mümtaz Turhan da bilhassa Yunus'un tasavvufi cephesinin ve iç dünyasının psikolojik tahlillerini

ğınız için sizlere candan teşekkür edip, hürmetlerimizi sunarken, bu yeni faaliyet merhalesinde bizden yardımlarınızı esirgemeyeceğinizi umuyor. Ve bütün Türk münevver ve gençlerini vazifelerini yapmak üzere ocakta toplamağa dâvet ediyoruz.

Prof. M. Turhan

yapmaktadır. Bilindiği gibi Yunus, bütün dünyada yaygın olan şöhretinden başka, özellikle Anadolu'da hâlâ kapalı kalmış bir çok yönleriyle tartışma konusu olmakta devam etmektedir. Nitekim O'na sahip çıkmak için türlü bahaneler yanında, 7-8 yerde mezarının bulunuşu da bir başka husustur. Bizce Yunus üzerindeki tartışmalar ebediyyen sürüp gidecektir, meğer O'nun Mümtaz Turhan gibi psikolojik yönden ruh halini anlayanlar çıkarsa!...

İSTANBUL (Sanat ve Edebiyat) DERGİSİNDE ÇIKAN
Y A Z I L A R I

- 1 — Emin Molu (Milliyetçi bir genç olan Emin Molu'nun ölümü üzerine yazmıştır) Sayı: 5, Mart — 1954
- 2 — Hakikî ve sahte kültür Sayı: 6, Nisan — 1954
- 3 — Remzi Oğuz Arfık Sayı: 7, Mayıs — 1954
- 4 — Bilgi, Kanaat, İman Sayı: 8, Haziran — 1954
- 5 — Fetih münâsebetiyle Sayı: 9, Temmuz — 1954
(İstanbul fethinin mânevî ve psikolojik tahlilini yapan bu yazı mutlaka görülmelidir)
- 6 — Ölü Mesvim Sayı: 10, Ağustos — 1954
- 7 — Akademi meselesi Sayı: 11, Ekim — 1954
- 8 — En büyük dâvamız Sayı: 1, Ocak — 1955 I. yazı
- 9 — En büyük dâvamız Sayı: 2, Şubat — 1955 II. yazı
- 10 — En büyük dâvamız Sayı: 3, Mart — 1955 III. yazı
- 11 — En büyük dâvamız Sayı: 3, Nisan — 1955 IV. yazı

- 12 — Bazı vehimlerimiz ve hürriyet korkusu Sayı: 7, Temmuz — 1955
- 13 — En büyük ihtiyacımız Sayı: 8, Ağustos — 1955
- 14 — Heyecanların Rolü Sayı: 9, Aralık — 1955
- 15 — Türkiye’de yabancı üniversite C. 3. Sayı: 2, Şubat — 1956
- 16 — Remzi Oğuz Arık (Prof. R. O. Arık’ın ilmi şahsiyeti ve hayatını anlatır) C. 3. Sayı: 5, Mayıs — 1956
- 17 — Kitabî ne demektir? (Münevver ve yarı münevverden, dolayısıyla «Kitabîlik» denince ne anlaşılması gerektiğini izah eder) C. 3. Sayı: 7, Temmuz — 1956
- 18 — Geriliğimizin sebepleri (Geriliğimizin sebeplerini araştırırken, onu bir türlü bilmeyişimizden, dolayısıyla geri kalmakta ısrar ettiğimiz sonucuna varır) C. 3. Sayı: 10-11, Ekim -Kasım — 1956

Ö L Ç Ü MECMUASINDA ÇIKAN YAZILARI

- 1 — Ölçü ve kıymet Sayı: 1, Mart — 1957
- 2 — Türkiye’nin Ana Dâvaları Sayı: 2, Nisan — 1957
- 3 — Müesseselerin ıslâhı ve yeniden kurulması Sayı: 3, Mayıs — 1957
- 4 — Ana Dâvalarımız Sayı: 4, Haziran — 1957 (1)

1. Her sayısında muntazamen ve oldukça eştahla yazılmış olmasına rağmen bu mecmua pek kısa ömürlü olup, sadece dört sayı çıkmıştır.

Y O L MESMUASINDA ÇIKAN YAZILARI (2)

- 1 — İlimin içtimaî hayattaki rakipleri Sayı: 2, Haziran — 1962
- 2 — Uç zihniyet (İbtidai zihniyet, Ortaçağ ve ilim zihniyeti) Sayı: 4
- 3 — Garplılaştırmanın neresindeyiz? Sayı: 9
- 4 — İlericilik ve gericilik hakkında Sayı: 10
- 5 — Kalkınma ve sosyalizm Aralık — 1965 Sayı: 1
(Bu yazıda sosyalist düzen olmadan da mükemmel şekilde kalkınmanın mümkün olabileceğini, sosyalizm hayranlarının iddialarını ilmi delillerle çürüterek ispat eder)
- 6 — Sosyalizm ve muhtelif tefsirleri. Sayı: 2, 21 — Aralık — 1965 (Sosyalizmin türlü şekillerde yapılan ve birbirini tutmayan, aslında kuvvetli ve köklü bir ideolojiye dayanmayan yorumlarını ve tefsirlerini eleştirir, çok önemli bir yazıdır)
- 7 — En doğru mücadele. Sayı 3, 28 — Aralık — 1965
- 8 — Neticeyi alacak yol. 25, Ocak — 1966(Türkiye'nin kalkınma imkânı hakikatlarla ilgisi bulunmayan, ilimle bağdaşmayan iddia ve teklifler yüzünden baltalanmakta, sorumlularla yetkililerin bu iddia ve teklifler üzerinde münakaşayı kabul etmeleri ise durumu büsbütün ümitsizleştirmektedir) diyerek, daha önceki yazılarında bu durumu ve oynanan oyunlarla gidilen yanlış yolu ve iddiaları açık bir şekilde ortaya seren Prof. Mümtaz Turhan,

2. Yol, Prof. Mümtaz Bey'in belki de en içten gönül verdiği ve bağlandığı bir mecmua idi ki, O'nun en karakteristik ifadeleri Yol'da bulunabilir.

bu yazısında da netice alacak yolu açıkça göstermektedir. Bu bakımdan yazısına «Neticeyi alacak yol» başlığını koymuştur. Mutlaka görülmeğe değer!...

- 9 — Sosyalizm propagandası ve bazı hakikatler Sayı: 5, 12 — Ocak — 1969 (Bu yazıda da şöyle der: «Bizdeki yarım münevverlerin bilgisizliklerinden faydalanarak sosyalizmi câzip göstermek maksidiyle yapılan propagandalardan biri de sosyalizmin iktisadî tekâmül'ün en son bir merhalesi olması safсатаdır. Şimdiye kadar yapılan propagandalar içinde hakikate belki de en az uyanı budur.» diyerek sosyalizm hayranı yarı münevverlerin ve maksatlı komünistlerin uydurma propagandalarının iç yüzlerini bu yazısında ortaya koyar)
- 10 — Bünyesi, Fonksiyonları ve aksaklıkları ile Üniversite problemi Sayı: 6, 18 — Ocak — 1966 I.
- 11 — Aynı konuda ikinci yazı «Üniversitenin fonksiyonları» Sayı: 7 yazı II
- 12 — Aynı konuda üçüncü yazı «Üniversitenin III. (Sosyal yapıya bağlı aksaklıklar) Sayı: 8, Şubat — 1969
- 13 — Aynı konuda dördüncü yazı IV. (Üniversitede kadro ve kontrol) Sayı: 9, 8 — Şubat — 1969
- 14 — Aynı konuda beşinci yazı V. (Maarif sistemin-den gelen aksaklıklar) Sayı: 10, 15 — Şubat — 1966
- 15 — Aynı konuda (Tesirli bir seçim mekanizmasının yokluğu) VI. yazı Sayı: 11, 22 — Şubat — 1966
- 16 — Aynı konuda (Talebelerle ilgili meseleler) VII. yazı Sayı: 12

- 17 — Aynı konuda (Neciteler ve tedbirler) VIII. yazı Sayı: 13
- 18 — Aynı konuda (Üniversite kitap ve yabancı dil meselesi) IX. yazı Sayı: 14
- 19 — Aynı konuda (Maarif sisteminin ıslâhı) Sayı: 15, X. yazı
- 20 — Sosyal Bilgiler Fakültesine ihtiyac var mı XI. yazı Sayı: 16
- 21 — Liselerin ıslâı dâvası nasıl başladı, nasıl bitiyor? Sayı: 17
- 22 — KÖY ENSTİTÜLERİ I. Sayı: 18, 19 — Nisan — 1966 (Bu yazıda köy enstitüleri efsanesini yeniden hortlatmak maksadiyle 1961 yılını Aralık ayında girilen faaliyetler cümlesinden olarak tertiplenen açık oturuma, Devrim Ocakları Genel eMrkezince Prof. Mümtaz Turhan da aksi tezi savunmak üzere dâvet olunmuştu. İşte Köy Enstitüleri efsanesini tarihe gömen ve aylardır hazırlanan aşırı solculardan 30 kadarını, yarım saat önce haber alıp, hemen hazırlıksız olarak gidip, irticalen yaptığı müdâfaa ile yere seren konuşmasının tam metnidir)
- 23 — Köy Enstitüleri Yazı II. Sayı: 19, Nisan — 1966
- 24 — Köy Enstitüleri Yazı III. Sayı: 20, Mayıs — 1966
- 25 — Terbiyenin gâyesi Sayı: 21, Mayıs — 1966
- 26 — millet ve Milliyetçilik (GİRİŞ) I. Yazı Sayı: 23, 18 — Mayıs — 1969
- 27 — Milliyetçiliğin tarifi II. Yazı Sayı: 24, 24 — Mayıs — 1966
- 28 — Millet ve Milliyetçilik (Milliyetçilik Milliyetçilerin eseridir) Yazı: III. Sayı: 25, 1 — Haziran — 1966

- 29 — Eski çağlarda Milliyetçilik Yazı: IV. Sayı: 26, 8
— Haziran — 1966 (Bu yazıda tarih boyunca milliyetçiliği eleştirir)
- 30 — Milleti izaha çalışan diğer nazariyetler Yazı: V. Sayı: 27
- 31 — Menşe'i coğrafi olan nazariyeler Yazı: VI. Sayı: 28
- 32 — Avrupada Millet ve Milliyetlerin doğuşu (1. yazı) VIII. Sayı: 29
- 33 — Avrupada Millet ve Milliyetlerin doğuşu (2. yazı) VIII. Sayı: 30
- 34 — Garpta Millî Kültürlerin doğuşu IX. yazı Sayı: 31, Temmuz — 1966
- 35 — Garpta Millî Kültürlerin doğuşu X. yazı Sayı: 32
- 36 — Garpta Millî Kültürlerin doğuşu XI. yazı Sayı: 33
- 37 — Garpta Millî Kültürlerin doğuşu XII. yazı Sayı: 34, Ağustos — 1966

**VEFATINDAN SONRAKİ YANKILAR
SÖYLENEN ve YAZILANLAR**

PROFESÖR MÜMTAZ TURHAN (*)
(1908 - 1969)

Profesör Mümtaz Turhan 1908 yılında Erzurum'da doğmuştur. İlk ve Orta Tahsilini Kayseri Sultanisine bağlı ilk ve orta kısımlarda tamamladı. (1924) Liseye önce Bursa, sonra Ankara'da devam etti, ve 1927'de Ankara'da bitirdi. 1928 yılında devlet hesabına Almanya'ya yüksek tahsile gitti. Berlin ve Frankfurt üniversitelerine devam ederek yüksek tahsilini tamamladı. 1935 yılında da yine Frankfurt Üniversitesinde Doktora tahsilini tamamlayarak Felsefe Doktoru ünvanını aldı. Bundan sonra yurda dönen Prof. Dr. Mümtaz Turhan, 1936 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübi Psikoloji Asistanı oldu. 1939 yılında Doçent. 1951 yılında da profesör olan değerli hoca, 1952 yılında Tecrübi Psikoloji Kürsü Başkanlığına seçildi. 1944 yılında İngiltere'de kültür değişimleri ile ilgili çalışmalarda ve tetkiklerde bulundu. 1949 - 1951 yıllarında Birleşmiş Milletler Sosyal Komisyonunda Türkiye Temsilcisi olarak bulundu. Türkiye'de bir çok ilmi ve kifrî cemiyetlere aza olan Prof. Turhan, son senelerinde Türk Psikoloji Cemiyetine de Başkanlık yapmıştı. Türkiye'de milliyetçi istikamette kurulmuş bulunan

*. Bu yazı Tec. Psk. Çalışmaları C. 8 de çıkmıştır.

ilmî fikir ekölünün en değerli temsilcilerinden biri olan değerli Profesör, 1 - Ocak - 1969 Çarşamba günü sabaha karşı çekmekte olduğu karaciğer kanseri hastalığından kurtulamayarak vefat etmiştir.

Değerli ilim adamının kitap halinde basılan araştırmaları ve eserleri şunlardır:

- 1 — Kültür Değişmeleri (1951)
- 2 — Maarifimizin Ana Dâvaları ve Bazı Hal Çareleri (1954)
- 3 — Garplılaştırmanın Neresindeyiz (1958)
- 4 — Toprak Reformu ve Köy Kalkınması (1964)
- 5 — Atatürk İlkeleri ve Kalkınma (1965)
- 6 — Üniversite Problemi (1967)
- 7 — Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübî Bir Tetkik (1941)

Prof. Mümtaz Turhan'ın Batılı ilim adamlarından yaptığı çeviriler şunlardır E. Kretschmer'den Beden Yapısı ve Karakter (1942) V. Peters'den Ergenlik ve Delikanlılık Çağı (1944), Krech ve Cdutchfield'den Cemiyet İçinde Fert (1969)

Merhum hocanın bundan başka sayısız ilmî ve fikrî mecmuada yaptığı araştırmalar yazdığı makaleler ve çeviriler yayımlanmıştır. Kendisine ithaf ettiğimiz bu sayıda hocamızın 1937'de Almanya'da neşredilmiş olan bir ilmî makalesinin Türkçeye çevrilmiş tercümesini vererek aziz ve kıymetli hatırasını rahmetle anıyoruz. (1)

1. Adıgeçen makalenin tamamı için Bk. Tercübî Psikoloji çalışmaları C. 8, Sayfa 25-55.

HOCAMIZ PROFESÖR MÜMTAZ TURHAN (1)

B. TOĞROL

Türk ilim camiası Prof. Mümtaz Turhan'ı kaybedeli bir yıl oluyor. Her geçen, gün içimizdeki acıyı daha fazla arttırmakta, bıraktığı boşluğun doldurulmasının çok güç olduğunu göstermektedir.

Mümtaz Turhan ilmi şöhretini çok genç yaşta, ilki önce Batıda duyurmuş bir Türk'tür. Derinlik idrâki üzerindeki araştırması, devrin otoriteleri olan Vertheimer, Metzger gibi şöhretlerin takdirini kazanmış, Psychologische Forschung gibi dergilerde neşredilmiş, Almanya'da basılmış bir çok kitapta zikredilmiştir. Vertheimer'in daha talebeliğinin ilk günlerinde keşfettiği bu pırl pırl zekâ daha sonraları Cambridge'in Sir Frederic Bartlett gibi otoritesini kendisine hayran bırakmış ve Kültür Değişmeleri isimli araştırması ile Batı'nın bu en meşhur üniversitesinde ikinci ve çok şerefli bir doktora pâyesi kazanmıştır. Mümtaz Turhan'ın ilmi şöhreti Avrupa'yı da aşarak son zamanlarda Amerika'ya ulaşmış bulunuyordu. Princeton Üniversitesi hocalarından Dr. David Garwood'a Rockefeller Foundation tarafından

1. Prof. Dr. Beğlan Toğrol'un Tecrübi Psikoloji Çalışmaları İstanbul Üniversitesi Cilt 8, 1970'deki yazısı aynen alınmıştır.

sırf Mümtaz Turhan üzere burs verilerek Türkiye'ye gönderilmesi ve Dr. Garvord tarafından tercüme edilen bu eserin bir çok Amerikan Üniversitesinde seminer mevzuu olarak ele alınması çok az ilim adamımıza nasip olmuş bir şefertir.

Fakülteye intisap ettiğim yıllarda Kürsü Başkanımız Almanya'lı profesör Vilhem Peters idi. Oldukça yaşlı, fakat çok zeki ve bilgili bir ilim adamı olan Peters hayatta çok görmüş geçirmiş, bir hayli de kırılmış bir insandı. Zaman zaman açılır, çeşitli meslekdaşlarımız hakkında bazan bir hayli menfi kıvamda hikâyeler anlatırdı. Bütün bu konuşmalarda tek bir toz konduramadığı, methetmek için kâfi sıfat bulamadığı bir tek isim bulunurdu; O günlerde İngiltere'de ikinci doktorasını hazırlamakta olan Mümtaz Turhan. Ancak Profesör Peters'i tanıyanlar bunun bir mazhariyet olduğunu takdir edebilirler.

Evet Mümtaz Turhan hocamız, kendisini yakından tanıyan bütün Batı'lıları hayran bırakmış ve onlarla ömür boyu yakınlık ve arkadaşlık kurabilmiş, ilmi ve insanlığı alma takdir edilmiş, kendisi ile iftihar etmemiz gereken bir şahsiyeti. İsmi, ilim tarihimizde hakettiği o en şerefli mertebeye muhakkak ulaşacaktır. Fakat Mümtaz Turhan sadece kendi kristal sarayına çekilmiş şöhretli bir ilim adamı olmakla yetinmemiştir. Mümtaz Turhan'ın asıl önemi, sahasındaki ilmî muvaffakiyeti yanında, memleket meselelerine çok yakından ilgi duyan büyük bir iidealist ve vatanprver oluşuydu. İlmî kudretini ve bilgisini, bilihassa maarif meselelerii üzerinde yoğunlaştırması ve bu mevzuda eser vermesi bunun gerçek bir delilidir. Mümtaz Turhan'ın memleketin kalkınması için öngördüğü husus, batı tekniğine sahip elemanların sayısının çoğalmasını sağlayacak bir

politikanın ve plânın takibi olmuştur. Eminim ki bu husus ileri de Mümtaz Turhan'ın düşündüğü şekilde gerçekleşme yoluna girecektir. Fakat Mümtaz Turhan'ın memleket meselelerindeki idealist tutumuna rağmen pratik bir cephesi de vardı. Onbeş sene önce tek başına teslim aldığı Tecrübî Psikoloji Kürsüsü ve Enstitüsünde mucize denilebilecek bir sür'atle her biri ile ayrı ayrı meşgul olup ihtisaslarını Avrupa'da tamamlattırdığı sayıları yarım düzineyi aşan ilim adamı yetiştirmiştir. Böylece fikirleri sadece sözde kalmayan, örnek bir hoca olduğunu da göstermiştir.

Bir çok eserlerinin son yıllarda kapışılırcasına satıldığını dördüncü, beşinci baskılarını yaptığını biliyoruz. Bu ilim eserlerinin nâdiren alıcı? bulunduğu ülkemizde Mümtaz Turhan'ın kalitesinde bir adamın memleketine ve halkına otoritesinin bütün ağırlığı ile döndüğünün ve onlara âdeta özledikleri sahaya ulaşmanın saâdetini tattırdığının bir delilidir. Vertheimer'in keşfettiği, Peters'in, Bartlett'in hayran olduğu Mümtaz Turhan'ı, hamdolsun, bu vatanın tertemiz evlâtlarının büyük bir çoğunluğu da vaktinde teşhis ve takdir edebilme mazhariyetine ulaşabilmiştir. Eserlerini de kapışan ve dertlerine çare arayan bu asil, millet, böyle mümtaz evlâdını kaybettiği gün âdeta Ordu Caddesinden Zincirlikuyuya uzanan, kaybettiğinin kıymetini müdrik bir keder seli halinde taşımıştır. Hayatında Üniversite Profesörlüğü dışında siyâsî ve idârî vazifesi olmayan bu ilim adamına gösterilen o muhteşem uğurlanış, ancak kendisi için çarpan yüreğin kadrini bilen, takdir eden, vefalı bir millet için mümkündü.

Büyük ilim adamı ve idealist vatanperver Mümtaz Turhan'ın bunlar kadar mühim olan bir diğer

cephesi de insanlığı idi. Son derece vakur, haysiyetli ve gururlu şahsiyetinde derin bir merhamet, sonsuz bir muhabbet ve ince düşünce mahfuzdu. Bunların kaynağını ilim zihniyeti ve onun icabı olan objektiflik ve tarafsızlık teşkil ederdi. Talebeleri ve meslekdaşları olan bizler dâima her derdimizin çâresini ona danışabilir, başımız ne vakit sıkışsa ona koşabilirdik. Onun hiç kimseyi incitmeden, hiç bir kulu diğerine düşürmeden, büyük bir asâletle bütün meseleleri halleden bir kuvvete sahip olduğunu bildirdik. Talebeleri ve meslekdaşlarına yakınlık evine, yavrularına da duyduğu sevgi ve muhabbet, bu büyük ilim adamının insan ve baba tarafının da ne kadar kuvvetli olduğunu gösterirdi. Şurası muhakkak ki, Türk milleti genç denecek bir yaşta, ilim, idealizm ve insanlık bakımından üstün bir varlığını kaybetmenin acısı içindedir. Onun yeri kolay kolay doldurulamaz. (*)

*. Bu seville ile işaret etmek isterim ki, Sayın Prof. Dr. Beğlan Poğrol hanım hakikaten sevgi, saygı ve içten bağlılığın gerçek bir ifadesi olarak, aynı meâlde merhum hocamız hakkında «Prof. Dr. Mümtaz Turhan» başlıklı bir yazı daha yazmışlardır. Her defasında hocasına karşı saygı ve bağlılık ifade ve hisleriyle dolu olan bu Sayın Prof. Dr. Beğlan hanım hocamın adı geçen yazılarının tam metni ise: «Türk Kültürü» dergisi Sayı: 78 Nisan: 1969 tarihli nushadadır.

Aynı mecmua'nın aynı nushasında muhterem Cezmi Bayram'ın da «Mümtaz Turhan ve Maarif Sistemimizin mahiyeti hakkındaki görüşlerini özetleyen bu nefis yazı'da cidden okumağa değer bir hakikatın ve kadirşınashgın ifadesidir.

MÜMTAZ HOCAMIZ

S. ÖZBAYDAR (2)

Dün gibi hatırlıyorum. 1948 yıllarının sonlarındaydık; Fakülteyi bitirmiş, işsiz güçsüz dolaştığım günlerden birindeydi. Fakülte o zaman Fındıklı'da deniz kenarındaki binadaydı. Geniş holde sırtımı Felsefe kitaplığının kapısına dayamış etrafı seyre-di-yordum. Zemin kattan, kırk yaşlarında gösteren, sağlam yapılı, hafif dökülmüş saçlarına kır düşmüş ve sanki biraz önce birine sinirlenmiş de dişlerini gıcırdatmakla yetinmeye karar vermiş gibi bir yüz ifadesi taşıyan biri çıktı. Dümdüz karşıya bakarak, geniş adımlarla üst kat merdivenlerine yöneldi... «Kim bu zat?» dedim. Yanımdaki benden daha yaş-lı arkadaş tanıyormuş: «Doçent Mümtaz Turhan» dedi, «Peters'in doçenti İngilteredeydi ya, yeni dön-müş». O an, Fakülteyi bitirmiş olduğuma birden se-vindim. Gerçi mezun olmak hemen hiç bir işe yara-mıyordu ama, şayet henüz mezun olmamış olsaydım demek bir de Mümtaz Hocadan imtihan geçirecek-tim. Halbuki Mümtaz Hoca'nın yüzü gülmüyordu, şaka yapmak ihtimâli pek az olan bir insana ben-

2. Prof. Dr. Sabri Özbaydar'ın Tec. Psikoloji ça-lışmaları C. 8'deki yazıları aynen alınmıştır. Mümtaz ho-casına bir bağlılık nişanesi olarak.

ziyordu. Bense nedendir bilmem, şaka yapmayan insanları sevemem. İnsan demek, şaka yapan insan demektir. Demek şanslıydık; tam bizim öğrenci olduğumuz yıllarda Mümtaz Turhan ikinci doktorasını vermek üzere Cambirdge'de bulunuyordu, döndüğü zamanda artık biz mezunduk! Bir kaç hafta sonra merak ettim bir de seminerine girdim. Mümtaz Hoca gülmüyor ve şaka yapmaya niyetli görünmüyordu. Konuşması bir bardağın şu veya bu hızda boşalması tarzında değil de, ancak taşması icap ettiğinde dökülen miktar gibiydi. Hemen hiç kimsenin yüzüne bakmamaya bayret eder gibi bir hali vardı. Bu durumda, karşısındakinin de onun yüzüne bakma cesareti kırılabilirdi. Bunun ise kendisinin bazan çocuksu denecek dereceye varan utangaçlığından geldiğini o zaman anlayamazdım; «Aman parlamasın yeter» diye düşündüm ve seminer bitti, ferahladım.

Bu tarihten altı yıl sonra ise Mümtaz Hoca'nın asistanıyım. Ve hemen her gün hemen her konuda bol şaka yapıyorduk karşılıklı. Hattâ, araştırma için gittiğimiz Manyas gölü kenarında, o yüzü gülmez zannedilen hocayla güreş bile edebiliyordum! Asistanlarının yetişmesi için gösterdiği son derece ciddi titizlik buna engel olmuyordu. Hoca'nın asıl dünyası görünüyordu. Kendimce önem verdiğim ve ilk izlenimlerin aldaticılığı içinde onda bulamayacağımı sandığım «şakayı» belki hepimizden fazla seviyordu. Sırasında olayların altında ezilmemek için, sırasında bir hoşgörü olarak, sırasında da bir ifade tarzı olarak şaka yapıyordu.

Kaderine hoş geldin derken de aynı tutum içindeydi. Hoca 1969 yılının ilk saatinde Doğan'ın kucağında öldü. Yeni yıl girerken çalınan vapur düdükle-

rının sesi hastaneyi doldurmuş. «Nedir bu gürültü?» demiş Hoca zorlukla. Cüceloğlu «yeni yıl geliyor hocam, vapurların sesi» demiş. Sonra biraz dalmış, «Hangi seneye giriyoruz?» diye sormuş. Doğan «1969 hocam» demiş. Kısa bir sessizlikten sonra Hoca bütün gücünü toplamış, bakışında belli belirsiz muziplikle, acıya gene biraz şaka katmak için olacak, bu defa İngilizce cevap vermiş: «Happ Nev Year!»

Mümtaz Turhan, Psikoloji alınının ötesinde Türk fikir hayatında yeri olan bir isimdir. Bazı fikirleri günümüzden çok sonra da tartışma konusu olacaktır. Ancak hayatteyken bile hakkında bazı yanlış hükümler verildiği de bir gerçektir. Tıpkı yukarda zikrettiğim görünüşü ile hakikî veçhesindeki fark gibi. Hakında aceleyle verilmiş hükümleri düzeltmeğe kalkmazdı. «Başkalarının anlayışsızlığından ben niye sorumlu olayım?» der, geçerdi. Ve işte böylece, çok kişi kendisini meselâ ırkçı tanımıştır; halbuki ırkçılığın saçma olduğunu anlatırdı. Batı medeniyetine karşı olduğu zannedilmiştir; halkubi prensipçe bir çok noktalardan Batı medeniyetinin bütün dünya için bir hedef olduğunu anlatmıştır. İlk öğretime karşı olduğu zannedilmiştir, o daha fazla anlatmağa lüzum görmemiş, sırasında teklif edilen Millî Eğitim Bakanlığını elinin tersiyle itivermiştir. Bu durumlar geniş ölçüde Hoca'nın mizacıyla, iç dünyasıyla ilgilidir. İleri sürdüğü fikirler üzerinde bu elimizdeki dergiden çok daha kalın bir kitabı dolduracak kadar konuşabilir, tartışabilirim. Ancak bunun yanında, kendisini biraz daha yanından tanımaya yardım edebilecek bir iki hatırayı nakletmenin de aynı yönde hizmet göreceğini düşünüyorum.

Mümtaz Hoca'yı ilk görüşümle ikinci karşılaşmam arasında tam altı yıl geçmişti. Fakülteyi bitir-

dikten sonra bir yıl Anadolu'da öğretmenlik, bir yıl da askerlik yapmış sonra Üniversite'nin başka bir Fakültesinde dört yıl kadar çalışmış fakat bu işimden ayrılmaya karar vermiştim. İşte o günlerde eski Fakültemde Tecrübî Psikoloji Kürsüsünde asistan olmam söz konusu oldu. Mümtaz Hoca çağırmış, tereddüt ederek gittim. Yarım saat kadar görüştük; Psikolojiden, Felsefeden ve öğrencilik yıllarından söz açtı, sonunda ayrıca iimtihana lüzum görmediğini söyledi. Rahat konuşmuştuk, boşuna çekinmişim. Ayrıca hoca sigara da ikram etmişti, bu ise önemli bir şeydi! Çünkü bir çok fakültede, karşılıklı sigara içerek bir konu üzerinde eşit seviyede konuşmak şöyle dursun, profesörün odasına rahatlıkla girip çıkmak dahi pek alışılmış şeyler değildi. Hattâ bazı kürsülerde herhangi bir konuyla ilgili olarak asistana sadece hademeyle haber gönderilmesi bile pek yadırganmıyordu. Halbuki, şimdi başka tip hocayla karşı karşıya idim. Bu Türkiye'de az rastlanan bir hoca tipi idi.

Dahası var. Benden bir yıl sonra, Tıptan mezun bir arkadaş daha (şimdi Amerika'da Missouri Üniversitesi Psikiyatri Enstitüsünde Profesör olan Ali Keskiner) asistan olarak gelmişti. Enstitüde oda sıkıntısı çekiliyordu. Hoca rahat çalışalım diye kendi odasını hemen bize verip, kendisi Fakültenin en küçük odalarından birine geçti ve «asıl odaya ve rahatlığa ihtiyacı olan asistanlardır. Biz ne olumsuz olmuştuk, yetişme şartlarımızı kullanmışız, gençlere imkân vermeli; ben Profesör Miles'in odasında da otururum, sizlerin müstakil odalarınız olsun» demişti. Türkiye'de böyle diyen ve demekle kalmayıp da böyle davranan ikinci bir koca bulmak herhalde kolay değildir. Bütün asistanlarının ileri Batı memle-

ketlerinde yetişmelerini ihtirasla istiyordu; büyük gayret sarfetti ve bunu da başardı. Bir ara beş asistanından beşi de Avrupa ve Amerika'da bulunuyor ve bütün işleri seve seve kendisi yükleniyordu. Gene bir ara, asıl gittiğim yıldan önce, İngiltere'ye gidebilmem için bir imkân yaratmıştı. Ancak maaşımın dışarıya transfer edilmesi gerekiyordu. Bu ise benim için mümkün değildi, çünkü maaşımı eve bırakmağa mecburdum. Zaten çok az olan maaşımın bir kısmını burada bırakıp bir kısmını transfer etmek ise ne burada bir işe yarar, ne de dışarıda beni geçindirirdi. Hoca «ziyanı yok, sen hepsini transfer et, burada lâzım olanı ben üzerime alırım» dedi. Halbuki kendisinin malî durumu da hiç iyi değildi, ucu ucuna idâre edebiliyordu. Kabul etmedim. Ama önemli olan onun davranışydı; kendisini en az üç sene büyük sıkıntıya sokacak bir fedakârlığı göze alıyordu. Daha sonra —yeryüzünde yapayalnız kaldığım günlerde? beni avutmak için elimden tutmuş, Bursa'ya götürmüş ve bir hafta geceli gündüzlü yanımdan Londra'ya inmiş, firmayı bulmuş, üç saat kadar önceydi, bozulan kulaklığımın Türkiye'de bulunmayan küçük bir parçası için o günlerde bulunduğu İngiltere'ye mektup yazmıştım. Hemen Oxford'dan Londra'ya inmiş, firmayı bulmuş, üç saat kadar beklerse yapabileceklerini söylemişler. Oturup âletin parçasını beklemiş, hem de bir taraftan (sonradan öğrendiğimiz) kanser sancıları çekerek. «Bıraksaydınız firma gönderirdi» denildiğinde ise, «Olmaz, o zaman gecikirdi. Kulaklığı olmayınca da çocuk sıkıntı çeker» demiş... Bu naklettiğim küçük örneklerdeki davranışları gösteren ikinci bir insan bulmak pek kolay bir iş değildir.

1954 yılının yaz tatilinde Hoca, iki asistan ve bir öğretmen arkadaş bir ay kalmak üzere Manyas gölü kenarındaki Kazaklar köyüne gitmiştik. Vaktiyle Rusya'dan göç edip bu bölgeye yerleşmiş kazaklarla diğer göçmen köylerindeki kültür değişmelerini inceliyorduk. En ilkel şartlar içinde bile Hoca mutluydu. Köylülerle sohbetlerinde son derece rahattı. Hele dağ köylerinde kendini büsbütün evde hissediyordu. Bazen, meselâ kendi eliyle torba yoğurdu yapıyor, diğer taraftan unutamadığı kendi köyü ile, uzun süre bulunduğu Avrupa'nın en ileri beldeleri arasında köprü kuruyor, kültür ve sosyal psikoloji açısından insan davranışlarını anlatıp açıklığa kavuşturuyordu... Nerede muhafazakâr davranmak, nerede değişme gerektiğinin bilinmesini istiyordu. Bir sosyal kuruluş fonksiyonda bulunuyorsa, faydalı ise, sırf değişiklik hatırı için veya sırf teorik mülâhazalarla değiştirilmemeliydi. Daha faydalısı bulunursa ve işleyecekse o zaman da muhafazakârlığın yeri olmamalıydı. Bir Afrika kabilesine Avukatlığı götürmek, hemen o memleketin hukuk bakımından ilerlemesi demek olmazdı; tersine hukuku da, o memleketteki mevcut adâlet düzenini de, değerleri de, dolayısıyla insanların davranışlarını da bozardı. Kültür kendi kanunları içinde değişecek ve gerektiğinde avukatlık kuruluşu da ortaya çıkacaktı. **İngiltere parlâmentosu her yıl duâ ile açılırdı;** bunun kimseye ziyarı yoktu, insanlara faydası da vardı. Ama aynı İngiltere faydalı bir yenilik ortaya çıkınca muhafazakârlığı hemen bir tarafa itip, yeniliği, değişikliği herkesten önce kabul ederdi. Ama her memleket İngiltere değildi? Şu var ki, aydınların müayyen bir seviyeye ulaşması, ilmî disiplin içinde düşünülebilir şekilde yetişmesi lâzımdı. Bu da herşey-

den önce gerçek ilim adamlarının çok sayıda yetişmesiyle mümkündü. Batıyı Batı yapan ilim idi. ilim adamları idi. Yoksa, Batı'daki az okumuş, câhil halktan birisi ile bizdeki az okumuş veya câhil ilim adamı arasında dağlar kadar fark vardı. Batı'da hemen, hemen herkesin okur-yazar olması, ilme dayanılarak başarılan kalkınma'nın «sonucu» idi, «sebebi» değil. Kırk yıldan beri ilk okulu olan bir köyle okulu olmayan köy arasında bir fark yoktu. Descartes'ların ve memleketlerini olduğu kadar dünya memleketlerini de derin bir şekilde etkileyen diğer ilim adamlarının yetiştiği günlerde Batı'da okur-yazar yüzdesi kaçtı acaba? Bu ve benzeri konuları durup dinlenmeden tartışıyorduk. Mümtaz Hocaya göre, daha iyi bir yaşama düzeni olan Batı medeniyetine giden yol, ancak çok sayıda gerçek ilim adamları ve teknisyenler yetiştirilerek yürünebilirdi. Hükûmetlerin ve özellikle üniversite hocalarının ilk işi bunların yetişmelerini sağlamak olmalıydı.

İşte, yanındakilerin yetişmesi için kendini fedâ edercesine gösterdiği gayret, tavsiye ettiği konuda payını hakkıyla yerine getirme gayreti idi.

Mehtap olduğu geceler Manyas gölünde sandalla geziyor veya göl kenarında yavaş, yavaş yürüyorduk. Gençlik hatıralarından astronomiye kadar her şey konuşma konusuydu. Bir defasında saman yolundan ve astronomik mesafelerden söz ediyorduk. Hatırlıyorum, «Bu kâinat, bu nizam akl'ın alacağı şey değil, şüphesiz Allah var» demişti. Bir başka gece gene göl gezisinden dönmüş, ay ışığında sazlıklar arasından köye doğru yürüyorduk. Ben bir kaç metre arkasıydım, köylüler de vardı aramızda. Birden gülerek geri döndü ve bana «Anlaşıldı, anlaşıldı», dedi, «Bir daha Avrupaya gidişimde bu

beyaz süveterden sana da bir tane getireceğim!»
Şaşırdım kaldım: Sahiden o anda hoca'nın o gün üzerinde olan ve pek hoşuma gittiği halde hiç bir şey söylemediğim beyaz süveteri düşünüyor, ve «bir tane edinmeli ama Türkiye'de bulunmaz ki» bunlardan diyordum içimden. Benim şaşkınlığım devam ederken O sanki hiç bir şey söylememiş gibi yanındaki muhtarla konuşa konuşa yürüyüşüne devam ediyordu. Daha sonra buna benzer durumlarla sık sık karşılaştım. Ancak artık şaşmıyordum. Hoca bu isabetli tahminlerinden hiç bir gösterişe kaçmadan için için zevk alıyor, ben de O'ndeki sezgi gücünü ve bununla, O'nun düşünce dünyasındaki yerini anlamağa çalışıyordum.

İstediği kadar soğuk ilim mantığını bize aşılamağa çalışsın, kendisi kuvvetli bir duygu adamıydı. Gençliğinde hikâyeler de yazmış sonra san'attan vaz geçmişti. «San'atkâr olunca, büyük san'atkâr olmalıdır, yoksa orta boy bir san'atkâr çekilir bir şey değildir. Halbuki ilim için böyle değildir; müayyen bir standarttan sonra her ilmî çalışma makbuldür. Nitekim ilim adamlarının büyük çoğunluğu bu mânâda vasat kimselerdir, çok büyük keşifler çok seyrek olur. Bu da orta tip ilim adamının değerine gölge düşürmez, sıradan ilim adamı da zaten müayyen bir değerden başlamaktadır. Ama san'atkâr büyük olmalı, yahut hiç ortaya çıkmamalıdır» derdi. Bizlerde bu tarz bir hassaslık gördüğünde hemen onu kırmağa, rasyonel kalıba dökmeğe çalışırdı. «Gençliğimde ben de böyleydim» derdi, «Fakat bu tarafımı bastırmak için, meselâ tam on iki sene roman okumadım. San'at ve ilimden biri diğerinden üstün veya aşağı değildir, ikiside değerlidir ama ikisi bir kol-tukta yaşamaz.»

Kendisi böyle diyordu ama yine de şahsiyetini büyük ölçüde duyguları besliyordu. Bir insan başka türlü zaten motive olamaz. Her şeyi akıl şemasına indiren ilim eylemi içinde başlangıçta duygu vardır, ilham vardır, hayal gücü vardır. Duygular olmasaydı belki hiç bir makine yapılmaz, yapılmış olanlar da harekete geçmezdi. Şüphesiz Hoca'nın kastedtiği de bunu inkâr etmek değildi. Öyle olsa kendisinin idealizmini açıklamak da mümkün olmaz. O daha dar mânâda bir lojiği kastediyordu. Kendisi o derin has-saslığı ve sezgi gücüne rağmen bunu başardı mı, ben şüpheliyim. Dar ve geniş her iki mânâdaki has-saslığı sık sık ağır bastığı için sık sık kıvrak rasyo-nalizasyonlar yapmağa mecbur kalıyordu. Bu iise bazen çelişmeğe düşme tehlikesine yol açabilir.

Manyas gezisinden üçbuçuk yıl kadar sonra Hoca beni Bursa'ya götürmüştü, o günlerde kararış olan dünyayı paylaşıyor, çözölmemi önlemeğe çalışıyordu. Sayesinde kendimi daha az yalnız hissediyordum. Beraber geçirdiğimiz bir hafta olduğı gibi gözümün önünde. Hiç yüksünmeden bana tahammöl ediyordu. Hepsi gözümün önünde. Birkaç çizgi nakletsem yeter.

Gidişimizin ikinci günü, karşı kaldırımda yaşlı bir bey gördü. «Haydi kendisiyle konuşalım», dedi, «bu benim Bursa lisesinden jüimnastik hocamdır», otuz senedir görmedim kendisini; epey tokadını yedik ama hocamdır, üstelik tatlı bir Arnavuttur!» Karşı kaldırıma geçtik. Hocasının yanında gene utangaç, gencecik bir öğrenci gibiydi Bazı nirengi noktalarıyla hocası kendisini hatırladı, yaşlı hoca sevinçle kollarını havaya kaldırdı, bastonlu eli bir süre boşlukta kaldı. Seksen yaşındaymış ama dinç görünüyordu. Bir süre konuştular. Sonra hoca beni sordu: «Mah-

dum mu?» —«Evet!»— «Maşallah çok benziyorsunuz zaten!» Tekrar Mümtaz Hocaya döndü: «Ee, şimdi ne iş yapıyorsun bakalım?» Mümtaz Hoca cevap verdi: «Üniversitede çalışıyorum hocam! Yaşlı hoca Üniversite de ne iş yaptığını pek kestiremediğinden biraz sonra sorusunu dolaylı şekilde tekrarladı. Mümtaz Hoca gene yuvarlak tarzda cevap verdi; dikkat ettim, profesörlük kelimesini hiç kullanmadı.

Hocasından ayrıldıktan sonra bir de okul hatırası anlattı Mümtaz Hoca. Lisedeyken, bugünkülerle kıyas edilmeyecek kadar küçük bir öğrenci hareketi olmuş. Şair Behçet Kemal, yanılmıyorsa hikâyeci Sait Faik de harekete dahil ve hoca elebaşları. O zamanların ölçüsüyle büyük bir olay! Lisenin müdürü hocayı sorguya çekiyor, kendilerini dışardan kimin kışkırttığını soruyor. Halbuki böyle bir şey yok. Fakat müdür kararlı; ille dışardan bir kışkırtıcı isimi istiyor, raporunu ona göre tamamlayıp müfettişlere verecek, böylece bir kaç öğrenci kovulacak. Ertesi gün okul müdürü hocayı yeniden sıkıştırıyor: «Muhakkak sizi öğrenci olmayan biri kışkırtıyor, kimdir bu?» «Ben demedim mi, muhakkak biri var diye. Söyle bakalım kim bu? Ben de müfettişe bildireceğim.» «Müfettişlere biz de söyleriz efendim kim olduğunu.» «Olsun önce bana söyle, çabuk söyle kim bu?» Hocanın cevabı: «Sizsiniz efendim!» O andan itibaren müdür bey tahkikat dosyasını kapatmış.

Mümtaz Hoca'nın bu hikâyesi sadece bir okul hatırası değildir. Çok sık, çetrefil görülen bir çok problemi böyle Kristof Kolumb'un yumurtası tarzında çözürdü. Ancak tabii ki Kolomb tarzı çözüm, bu tarzın sakıncalarını da yanında taşır. Tek tek doğru olan vakıaları veya gözlemleri büyük bir sistem içinde zorlamadan eritmek icap edebilir. Aksi tak-

dir de, «Hepsi doğru fakat görüş yok» durumu ortaya çıkarabilir. Meselâ, birinci sınıf ilim adamları yetiştirilmesi lüzumu çok doğru ve önemli bir konudur. Ancak meselenin bunu aşan bir tarafı da vardır. Gene meselâ, Avrupa'da çok iyi yetişip, memlekete dönünce de diyelim tıp fakültesine profesör olmuş bir kişinin, söz gelişi «Narkoz nasıl yapılır» diye bir kitap yazarak narkozun bütün inceliklerini, işin ciddiyetini anlattıktan sonra kendi ameliyatlarında narkozu onbaşılara yaptırması gibi bir durum, üzerinde düşünülmeğe değer bir durumdur. İşte Hoca bu gibi noktalarda kuvvetli rasyonalizasyonlarını kullanıyordu.

Bursa'da uzun uzun ölümden de bahsetmiştik. Konuşmalarımıza bazan bir mutasavvıf olan otel sahibi de katılıyordu. Hoca bir dehşete kapılmadan bahsediyordu ölümden. «Biz fırka kumandanlarının durumundayız» diyordu. «Biz paniğe kapılırsak büyük kiitle ne yapar?» Bir ara Almanca bir şarkının sözlerini tekrarlardı: «Gene müzik olacak, güzel şaraplar, güzel kadınlar olacak? ama ben olmayacağım.» Bunları da gülümseyerek söylüyordu. O ânı Manyas'taki cümleye bağdatırmaya çalıştım, «Bu kâinat, bu nizam alacağı şey değil; şüphesiz Allah var.» Ve soruyu sordum: «Peki ölümden sonra bir şey ümid ediyor musunuz?» «Hayır demeğe üşendiği zamanlar sık sık yaptığı tarzda dudaklarını büzüp çenesini hafifçe öne uzatıp yukarı kaldırdı. «Öyleyse,» dedim, «nedir kavgamız, nedir hayat? Ne için çabalıyoruz?» Artık gülmüyordu: «Taş koymak için» dedi, «İnsanlık binasına küçücük de olsa bir taş ilâve etmek için.» Sabah önünden geçtiğimiz Süleyman Çelebi türbesini imâ ederek «bak adam şu kadar yüz sene önce Mevlud'u yazmış; bugün de

mânâsı var, işte bir taş.» Tasavvufa meraklı otelci biraz ürkmüş gibiydi, ölümden sonra daha fazla bir şeyler ümit ediyordu, Hoca bunu sezip kendisine döndü: «Akli bize Allah mı vermiş?» —«Evet.»— «Vermişse kullanılması için vermiş?» «Onun verdiği akli kullanarak bu neticeye varıyorsak bizim bir suçumuz olabilir mi?» Otelci o zaman «peki dinin yeti ne öyleyse» diye sordu. Hoca cevap verdii: «Yok olmayı düşünebiliyor musun sen» Yok olmak! o ne korkunç şey! İşte insanların bazıları ancak deruni bir olgunluk sonucu korkunun üstüne çıkabilir, kaderini kabul eder. Yok olmayı havsalası almayan büyük kitle ise kurtuluşu ancak dinde bulur. Dinin önemi ve realitesi buradadır.»

Mümtaz Hoca gençliğinde çok iyi yetişmişti, o yıllarda tanıyanların anlattığına göre, Almanya'da Vertheimer'in talebesiyken, sınıf arkadaşları kendisi için «O bizim sınıfın güneşidir.» Derlermiş. Zekâsı İngiltere'de de aynı notu aldı. Problemlerin felsefi köklerine de vâkıf olduğu için, doğrudan doğruya üzerinde uğraşmadığı konularda bile sorduğumuz her şeyin cevabını alır, hiç olmazsa prensipçe aydınlanırdık. Öldüğünde en yakın ilim çevresinde olmak üzere, altı kişi bıraktı, arkasında. Şimdi öyle sorularla karşılaşabiliriz ki onun tek başına cevap verebileceği şeyleri belki de biz ancak hepimiz bir araya gelince çözebiliriz. Mümtaz Hoca olmasaydı, bugün Türkiye'de Psikoloji kurulmuş olamazdı. Bazısı dünya çapında bir düzineye yakın yabancı profesörün vaktiyle Türkiye'de hocalık etmiş olmasına rağmen, rahmetli Şekip Tunç hocaya rağmen kurulmuş olamazdı... Bu şeref herhalde kendisininindir. Çünkü o dersini vermek suretiyle görevini bitiren hoca tipinden apayrı bir idealistti. Gelecek günler

için kendisini adanıştı. O olmasaydı bu kuruluş kimbilir daha kaç kuşak gecikirdii. Bu bakımdan Mümtaz hoca bir taş koymuştur. Çünkü, bu üzerine başka taşlar da koyulabilecek bir taştır. Ve de kimbilir belki gelecek kuşaklardan biri aynı taşa basarak binanın daha büyük cephesine de bir ilâvede bulunabilir.

Mümtaz Hocamız, mümtaz bir hocaydı; daha doğrusu mümtaz bir iinsan. Kendisine teşekkür ediyoruz. (*)

* Evet, bizler’de Mümtaz değerli yâdikârı Prof. Sabri Özbaydarla teselli buluyoruz. Nitekim ’Onu kendi prensiplerine göre yetiştirmiş ve yerine «Hayru’l-Halef» bırakmıştı. Ruhu şad olsun.

İLK GARPLI TÜRK: MÜMTAZ TURHAN

Y. ÖZAKPINAR (3)

Mümtaz Turhan Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. İki asırdır garpılaşmaya çalışan Türkiye'de, garbın ne olduğunu anlamadan garpılaşmanın mümkün olamayacağını Mümtaz Turhan göstermiş ve garplılığın esas vasıflarını teşhis etmiştir. Ona göre garp bir coğrafi muhit olmadığı gibi, garplı da vasıfları ne olursa olsun belli bir muhitte yaşayan insan değildir. Garp bir zihniyettir, garplı o zihniyete sahip insandır. Bu zihniyet ilim zihniyetidir. Ne yer mühimdir, ne de şu veya bu milletten olmak şarttır. Şart olan zihniyeti edinebilecek zekâ seviyesine sahip olmak ve zihniyete göre yetiştirmektir. İlmî, bir zenaati öğrenir gibi öğrenmiş olan bir çok ilim mensuplarının dahi ilim zihniyetinden mahrum olması vakıası bu zihniyete erişmenin basit bir hâdise olmadığını gösterir.

Mümtaz Turhan garp zihniyetini tahsis ve tahlil etmekle kalmamış Türkiye'nin istikbalinin bağlı olduğu yeni bir insan modeli olmuştur. Davranışlarında dostunu da düşmanını da aynı derecede hayran

3. Yılmaz Özakpınar'ın bu samimi ibadelerle dolu yazısı da İ. Ü. Ed. Fak. «Tecrübi Psikoloji Çalışmaları»nda çıkmıştır. (C. 81970 Ed. Fak. Basımevi)

bırakan vasıflardan hangilerinin ilmî zihniyetiinin eser, hangilerinin şahsiyet ve karakterinin icabı olduğunu söylemek zordu. Hakikaten ilmî zihniyet onda, sadece meslekî faaliyet sırasında başvuru olan eğreti bir metod ezberciliği değil, ister lâboratuarda ister cemiyet içerisinde olsun, hâdiselere ve meselelere bakış tarzını tâyin eden bir kafa yapısı idi.

Türk milletine duyduğu tertemiz sevgi Mümtaz Turhan'ı hayatının her veçhesini olduğu gibi ilmî düşünme kudretini de Türk milletinin hayatî ve vadedi meselelerine hasretmeye zorlamıştır. İtimâî bün-yeyi sosyal psikoloji ve sosyal antropoloji ilimlerindeki vukufu ile tahlil etmiş, aksaklıkları tesbit etmiştir. İlim zihniyetiyle mücehhez yüksek seviyeli bir cemiyet olabilmek ve aynı zamanda millî haslet ve kıymetlerini muhafaza eden haysiyetli bir millet olarak yaşayabilmek için hal çareleri göstermişti. Yüksek seviyeli bir cemiyet olabilmek için yüksek seviyeli insanlar yetiştirmek zarureti vardır. Çare son derece basit ve apaçık görünebilir. Fakat içtimâî hayatın çapraşık münasebetleri içerisinde bu hakikatın kavranılmasına ve kabulüne karşı gelen gayet kuvvetli bir mukavemet vardır. Mümtaz Turhan'ın ifadesiyle, kalkınma teşebbüsleri insan unsurunun dışında olmaktadır. Halbuki insan unsurunu kaale almayan her teşebbüs akamete mahkûmdur. Mümtaz Turhan Türkiye'nin kalkınması için ilmî esaslara göre hazırlanmış bir program bırakmıştır. Yapılmakta olan hatalar telâfi edilemeyecek neticeler doğurmadığı takdirde, bu programın tatbiki zaruretinin idrâk edileceği gün muhakkak gelecektir.

Tecrübî Psikolog olarak Mümtaz Turhan'ın kafasındaki problemler dâima büyük, mânâlı ve psikolojiyi yepyeni istikametlere sevk edebilecek ehemmi-

yette idi. Öyle ki onun bu problemleri teşhis etmesi bile birer keşfi mahiyetindedir. Bıraktığı problemlerden ikisi iyi yetişmiş iki ekibi 15-20 sene meşgul edecek çaptadır. Hakikî bir ilim adamının yüksek seviyeli ilim adamlarından müteşekkil ilmi efkâr-ı umumiye ihtiyacı olduğunu hüzünle hissettiği ve ilmin, ne kadar büyük olursa olsun tek tek ilim adamlarının şahsını aşan devamlı bir faaliyet olduğunu bildiği için kendi sahasında bir ilim yetiştirmekte idi. «Üniversite Problemi» adlı tetkikinde şöyle yazmıştı: «Ancak kendine güvenen, kafasında halledilecek ilmî problemleri bulunan, fakat bunların hepsini ele almasına ömrünün kifayet etmeyeceğini bilen ve eserinin kendisinden sonra da yaşamasını isteyen ilim adamı helef yetiştirebilir.»

Mümtaz Turhan'ın temsil ettiği zihniyetin vârisleri vardır. Bu vârislerin de her nesilde halefleri olacaktır. Mümtaz Turhan ebedîdir.

M Ü M T A Z T U R H A N

MEHMET KAPLAN

Ziya Gökalp'tan sonra Türkiye'de milliyetçilik fikri çeşitli safhalardan geçmiştir. Ondan sonra yetişen fikir adamları onun eserlerinden ilham almış olsalar bile, bazılarını öne almak, derinleşmek, hattâ onlara yeni bir mânâ vermek suretiyle değiştirmişlerdir. Bir gün Türkiye'de milliyetçi fikirlerin tarihini yazacak olan bir araştırmacı, mukayeseler yapmak suretiyle, aradaki farkları açık ve seçik şekilde ortaya koyabilir.

Ben, şahsen kendi hayatımda, hepsi de milliyetçi, değerli birçok fikir adamı ve sanatkâr tanıdım: Fuad Köprülü, Yahya Kemal Beyatlı, Abdülhak Şinasi Hisar, Remzi Oğuz Arık, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaettin Fahri, Nurettin Topçu, geçenlerde toprağa verdiğimiz Mümtaz Turhan... Bunların hepsi de hayatta ve cemiyete bakış tarzı bakımından milliyetçi idiler. Fakat aralarında, yetiştikleri çevre, mizaç, kültür, bakımından bazen tezat denilebilecek farklar vardı.

Kalıp halinde doktrin isteyenler meseleleri yenden düşünmekten hoşlanmayanlar, bu farklardan rahatsız olurlar. Bence, din gibi sosyal fikirler de, onları yaşayanların şahsiyetlerine göre değişir, çe-

şitli renkler ve müanslar kazanır. Yaşamının vasıflarından biri değişmektir. Değişmeyen, hayatın şartlarına uymayan fikir ölür. Katı ideolojilerin sakat tarafı, devirlerin, nesillerin ve şahısların yaşama şartlarına uymamasıdır. Muteassıp dindarlar ve katı marksitler tefsirden hoşlanmazlar. Fakat her insan hayatı yeniden yaşar ve dünyayı kendi duygu ve düşüncelerine göre yorumlar.

Türkiye’de milliyetçiliğin canlı olmasının sebebi, onun her nesilde yeni bir şekilde ele alınmasıdır. Bundan korkmamak lâzımdır. Milliyetçiler âdeta Yunus Emre’nin şu mısrasına göre hareket ederler:

Her dem yeni doğruz, bizden kim usanası

Prof. Dr. Mümtaz Turhan’ı üniversiteden mezun olduğum yıllarda, Prof. Remzi Oğuz Arık’ın çevresinde tanıdım. Adana bölgesinin çocuğu olan Remzi Oğuz Arık, ne kadar sıcak, neşeli, cana yakın ise, Erzurum dağlarından gelen Mümtaz Turhan ,o kadar ciddî, ağır balı ve vakurdu. Onun en yakınlarında uyandırdığı his bile, arada mesafe bırakmak isteyen bir saygılıktı. Yakından tanıyanlara soğuk, aksi, kibirli görünebilirdi. Fakat o, eski Türk köylülerine yakışan bir zırhın altında hassas bir kalb, son derece mütevazi bir ruh taşıyordu. O, bu ağırbaşlı tavrı, belki Erzurum dağlarından ve çocukluğunda Ruslar yüzünden çektiği ızdıraplardan almıştı. Neş’esiz değildi. Nükteden anlar ve nükte yapardı; gü-lünce çocuklar gibi, saf ve tertemiz gülerdi. Olgun, derinden gelen bir sesi vardı.

Yirmi sekiz yıl onunla aramızdaki dostluğa en küçük bir leke düşmedi. İnsanların kâğıtlar gibi buruştuğu ve buruşturulduğu bir devirde, bir dostluğun yirmi sekiz yıl devam etmesi az şey değildir. Heykeltraşlar aşk için, kahramanlık için abide dikerler.

Dostluk için de âbideler dikilebilir. Zira insanları ayakta tutan kuvvetlerden biri dostluk değil de nedir?

Dostluk, fakat menfaat beklemeyen, duygu ve düşünce âhengine dayanan, her iki tarafın şahsiyetine saygı gösteren dostluk...

İlim, Mümtaz Turhan'ın esas itibaryle köylü olan şahsiyetinin pırıltısıydı. Onda şu üç şeyi dâima beraber göürdüm: Anadolu topraklarından gelen gizlenmiş ızdırıp, salâbet ve ağırbaşlılık. İçini derinden aydınlatan sevgi ve Batı'nın bir kaç üniversitesinden ve kütüphanelerinden gelen ilim. Bunlar onun şahsiyetinde orjinal bir terkiip vücua getiriyordu.

Mümtaz Turhan hayata bakış tarzı ile Ziya Gökalp'in üç fikrini de benimsiyordu: Türklerin örf ve âdetlerini, bütün milletlerin örf ve âdetlerinden üstün buluyordu. Ona göre örf ve âdetin özü insana saygı, müsamaha ve dostluktu. Bu beşerî meziyetler, Türk köylüsünde açık olarak gözüküyordu. Mümtaz Turhan daima şu fikri tekrarlardı: Türkiye'de bozuk olan halk değil, aydın tabakadır. Gerçek dindarlara saygısı vardı. Fakat dinin bir gösteriş mahiyetini almasından, hele siyâsete âlet edilmesinden hiç hoşlanmazdı. Onun belli bir şekilde, ısrarla tekrar, tekrar ortaya koyduğu ve en çok lüzumuna inandığı şey ilim idi.

Mümtaz Turhan'a göre geri kalmamızın sebebi çağdaş ilim anlayışımızdı. İlerlemenin yegâne âmili de limdi. Yeryüzünde bunun sayısız örneği vardı. Üniversal temellere dayanan ilim her yerde aynı neticeyi veriyordu. Batı'nın Ronenans'tan sonra ileri gitmesi ilim sayesinde olduğu gibi, doğunun ileri giden memleketleri, Rusya ve Japnuya da teknik ve

sosyal sahadaki başarılarını aynı ilme borçlu idiler. Fakat ilim, ancak iyi yetişmiş mütehassıs elemanların elinde neticelerini verebilirdi.

Mümtaz Turhan ilmî formasyona, mücerret olarak ilimden daha büyük bir değer veriyordu. O bu noktada tamamiyle haklı idi. Zira, her şey gibi, ilimin de sahtekârları vardı. Bilhassa Türkiye’de hakikî bir ilmî formasyon almadan kendilerine ilmî ünvanlar ve rütbelere dağıtılmış pek çok kimse vardı. Bunlar Dr., Doç., Prof. ünvanını taşımakla beraber, hakikî ilim adamı değildiler.

Mümtaz Turhan yazılarında ve konuşmalarında gösterişe dayanan müesseselerin boşluğunu ortaya koyduğu için bir hayli düşman kazandı. Meselâ o iyi yetişmemiş köy öğretmenlerinin köye hiç bir yenilik getiremeyeceklerini ortaya koymakla, meşhur köy enstitüleri efsanesini iflâs ettirmişti. Onun tenkitlerinden sonra, bir zamanlar bu dâvaya bel bağlayanlar bile seslerini çıkaramaz oldular. Mümtaz Turhan’a göre, bugünkü maarif sistemi, Türkiye’yi asla ileri götürmeyecek, son derece masraflı bir yükü. İlmî temellere dayanmayan bu müessese, sırf halkı aldatmak için, tehlikeli bir şekilde büyütülmüştü. Buradan çıkan yarı aydınlar sürüsü, hiç bir işe yaramayacakları gibi, memleketin başına belâ olacaklardı. Nitekim olmağa başladılar.

Batı’yı ve çağdaş medeniyeti ilmî şekilde tetkik etmiş olan Mümtaz Turhan, hakikate dayanmayan her şeyin çürük olduğuna ve ergeç yıkılacağına inanırdı. Bundan dolayı Türkiye’de yapılan göz boyacı hareketlere çok kızardı. Onun en çok canını sıkan şey, kendisini bilgili zanneden câhiller kalabalığının, hakikatı söyleyenlerin sesini kısması idi. İlmî formasyon bundan dolayı onun nazarında hayatî bir ehem-

miyeti haizdi. Kendisi Batı Üniversitesinde okumuş ve iki doktora vermiş bu gerçek ilim adamına, sahte ilim-dışı sosyal ve politik hareketler derin bir üzüntü veriyordu. Ben onun hastalığı ile mizaç ve karakteri arasında bir münâsebet buluyorum. Mümtaz Turhan memleket meseleleri karşısında derin bir hassasiyete sahipti. O ilmi hiç biri zaman bir satış metayı hâline getirmemişti.

Karakteri bakımından dâima sağlamı arayan Mümtaz Turhan, Türkiye’de Tecrübî Psikoloji’yi tesis etti. Ondan önce Psikoloji daha ziyade kelimeciliğe dayanan bir spekülasyondan ibaretti. Bugün bazıları Prof., Doç., olan değerli elemanlar yetiştirdi. Üniversitedeki faaliyetlerin dışında o, Türkiye’nin sosyal meselelerini ilmî şekilde halledebilecek yollar aradı. Bu konuda bir çok kitap makale neşretti. Mümtaz Turhan bu makaleleriyle Türkiye’de «ilmî milliyetçilik»e büyük bir hız verdi. Bugün milliyetçi bir genç, kalbini ve muhayyilesini besleyecek eserlerin yanında kafasına şekil verecek eserlere de sahiptir. Mümtaz Turhan’ın eserleri muhakkak ki bunların başında gelir.

Bugün Türkiye’de hakim olan siyasî nesil üzerinde Mümtaz Turhan’ın dışardan fark olunmayan, küçümsenmeyecek bir tesiri vardır. Dikkat edilirse, çoğu Anadolu çocuğu olan bu neslin bariz hususiyetlerinin Anadolu gerçekçiliğiyle ilim ve tekniği ön plânda ehemmiyet vermiş olduöu görülür. Bugün hürriyetin temizleyici rüzgârlarının da tesiriyle, Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü adlı güzel eserinde ince ince alay ettiği sahtelik, bir hayli sarsılmıştır. Fakat yakın maziden kalma bâtil inançlar henüz tamamiyle ortadan kalkmamıştır. Biz ilme

dayandıkça, onların da zamanla değerlerini kaybedeceklerine hiç şüphemiz yoktur. Bugün Türkiye'yi şekillendiren ruh, hürriyet ile beraber millî değerlere imân, ilim ve tekniğin maddî kudretine olan sonsuz inançtır. Eksik olan dikkatli ve itinalı tutumdur. Bilhassa maarif cephesi son derece zayıftır. İyi yetişmemiş öğretmenlerini sokaklara başı-boş bıraktığı gençlik kitlesi, âcil tedbirler alınmadığı takdirde kazanılan herşeyi farkında olmadan yok edebilir.

Mümtaz Turhan Türk maarifine dair tamamiyle ilmi, müsbet teklifler ileri sürmüştür. Ona değer veren siyâset adamları bu fikirleri ciddiye aldıkları takdirde, memlekete büyük hizmette bulunmuş olurlar. (4)

4. Merhum hocam Prof. Mümtaz Turhanla olan yakın dostluk ve arkadaşlıklarına vakıf olduğumuz Sayın Prof. Mehmet Kaplan'ın bu hefis yazıları Hisar (Sayı: 62) da çıkmıştır. Aziz hocamızı canlı hatıraları ile bize her an yeniden yaşatmakta olan bu kadirşınaslıklarından dolayı kendilerine teşekkür ederiz. Dr. H. K.

BİR BÜYÜK ADAMIN ARDINDAN

TARIK BUĞRA

Mümtaz Turhan bey öldü. Biz artık yirmi yılın eskittiği çantayı ve elli dokuz yılın eskitemediği gözleri göremiyeceğiz. Bu koyu kahverengi gözlerde sevgiler, anlayışlar, dikkatler taptaze pırıldardı.

Elden tutan, en çapraşık durumları en basit cümlelerle aydınlatan, ümit ve güç veren bir dost, bir ağbey, bir hoca kaybettik. Büyük, çok büyük acı, ama asıl kaybedenler onu okumayanlardır: Onları ümidin en değerlisini kaybetmiş sayabilirsiniz. Bu ümidin içinde Türkiye'ye yardımcı olabilme şansı vardır. Mümtaz Turhan beyi ne kadar çok okutabilerseniz, Türkiye'ye o kadar insan kazandırmış olacağınızı biliniz. Eserleri ve henüz kitap haline gelmemiş, YOL'daki, ÖLÜÇ'deki araştırmaları, incelemeleri aydınlığa susamış herkesin başucu kitabı olmalıdır: Bunlar insanı, havamızı saran çürütücü, çökertici keşmekeşin üstüne çıkarır, âlet olmaktan, Türkiye'ye ihanetten korur ,iyiniyetleri yurtseverlikleri, haysiyetleri kurtarır, kurtarıcı değere ulaştırır.

HAKİKAT âşıkı idi. İlimden başka ölçü ve yol tanımazdı. Bunun için de dürüsttü, hâdiseleri, tutum ve davranışları, insanları iyi değerlendirirdi. Doktorları bana soracak olurlarsa derim ki; Mümtaz beyi

kanser değil, şarlatanlar, üçkâğıtçılar, demagoglar ve câhililer el birliğiyle öldürdü.

Mümtaz bey bana göre ilim ile ilim adamını ayırmak gerektiğini düşündüren ilk ve tek Türk bilginidir. Biliyorum, büyük dostum, ağbeyim hocam görseydi, yukardaki cümleme öfkelenir, en azından alay ederdi. Ne yapalım ki, biz bilgi küplerini ilim ile karıştırmaya alışmışız. Daha doğrusu, edindikleri bilgiye ihanetten çekinmeyen, bilgileri reddettiği halde evet diyen, daha acısı hayır dedikleri için, zoru görünce «ben eşeğim» demekten çekinmeyen bilgilililerin çağında yetiştik. Mümtaz TURHAN Bey ilme ihanet etmeyen, ilmin sırtından kurban kesmeyen politik endişelere ve sökak politikasına ilmin hakkından zırnık tâviz veremeyen nadir insanlarımızdan biri idi.

Siyasî kuvvet vız gelirdi ona, bunu bütün iktidarlara gösterdi. Bütün iktidarlar onunla işbirliği yapmağa taraftar göründü. Ama hiçbirisi de bu işbirliğini gerçekleştirmedi; çünkü Mümtaz Turhan Bey hakikatları «uygun, uygunsuz» veya «tehlikeli, tehlikesiz» diye ayıramıyor, «oy» ile ilgili yüksek matematiğe akıl erdirmek istemiyordu. Türkiye'yi eğitimin kurtaracağına inanan, eğitimi ve eğitimin asıl kurtarılabileceğinin de en iyi bilen bu adama, bir takım piç kurularının «eğitim düşmanı» diye saldırmaları boşuna değildi, işte bu yüzdendi.

«BÜTÜN düâyada ilericiğin tek obpektif kıstası vardır: «İlim» der ve çaresizlerin, taşlanmaya mahkûm ışık taşıyıcılarını o güzel gülümseyişi ile eklerdi; «Bugün Türkiye'de ilme karşı olanlar ilerici ilmi müdafaa edenler ise gerci sayılıyor.»

Aynı gülümseyişi bu dalâletn tutunmasına sebep olan rozetleri —veya maskeleri— sayarken de gör-
dük: «Atatürkçü'lük, devrimcilik, sosyalizm.»

Bunlar, hattâ sadece bunların iddası ilme karşı olanların «ilerici» geçinmesine yetiyordu. İlimle birlikte Türkiye sevgisi de, sosyal adâlet arzusu da hâpı yutuyordu. Öteki rozetlere —veya maskelere— gelince, onlar bir açık arttırma, bir cerbezeli bir yüzüzlük yarışması konusu idi, bağırarak kazanıyor, onlar kazandıkça da Türkiye kaybediyordu.

Türkiye'yi ilmin,, tekniğin kurtaracağını biliyordu. Bunu bilen başkaları da vardı. Mümtaz TURHAN Bey onlardan —tekrar ediyorum— karakteri ile ayrılıyordu: İlimine ihanet etmeyen, menfaat matematiğini umursamayan, cart curtlara pabuç bırakmayan karakteri ile.

Türkiye ve hakikat sevgisinden başka hiç bir ihtirası yoktu. Kompleksleri de yoktu. Böylece büyüklüğünü düşündürmeyen bir büyük adam oldu, tam bir büyük adam gibi yaşadı. Temiz, dürüst, iyi, çevresiyle ilgili.

Çok çok muhterem ve kültürlü bir hanımefendi olan eşine, pırlanta gibi yetiştirdiği iki kızına bağlılığını, verdiği değeri biliyorum. Evi, pek az erkeğin elde edebildiği bir zaferdi. İnsan olarak kemâlini O'nu natıyanların duyduğu sevgi tamamladı. Benim toz bağlayacak mutluluğum O'nu tanımış olmamdır, bu tanışmamdan duyduğum minnettir, ondan, ancak onun sayesinde kazandıklarımıdır.

Bildiğim kadiriyle söylemeden yapamayacağım: Büyüklüğünün çizgilerinden biri de değerli, çalışkan ve kabiliyetli öğrencilerini, kendisi gibi ilim adamı yapabilmek için harcadığı emek —ve maalesef yaptığı mücadele— idi: Lâyık gördüğünü asisitan yapabilmek için başvurmadık çâre bırakmazdı. Mükemmel bir yetiştirici idi. Gelişmeyen ilmin çökeceğini bilir, bunun içinde kendini geçecek asistanlar arar-

di. Erol Güngör, Yılmaz  zakpınar, Alev Arık O'nun yetiştirdiği ilim adamı adaylarından ve sağlam karakterlerden benim tanıdıklarımıdır.

D r stt , mertti, çalışkandı, iyi bir aile reisi, tam bir ilim adamı idi, hak ve hakikat gönüllüsü bir mütevazi insandı. Bütün bu meziyetlerinden dolayı ve bu meziyetleri sayesinde M LL YET İ idi.

Mümtaz TURHAN bey Türk Milliyetçiliğinin Ziya Gökalp'i aşan ideoloğu oldu. Bunu uzun uzun anlatmak bana düşmez. Bu konuda benim söyleyeceklerim şunlardan ibarettir:

Türkiye'nin millî bir devlete ve millî bir kültüre kavuşması için çalışmak, ileri bir cemiyet hâline gelmesini gâye edinmek, bu neticelerin ancak ilim sayesinde alınabileceğine inanmak. İşte milliyetçiliğinin ana çizgileri. Tamamlayıcı bir nokta: Hümanizm, İşl mcılık ,enternasyonalizm, sosyalizm gibi hareketlerin Türkiye'yi millî bir devlet ve kültürden mahrum bırakmak için ortaya atıldığını, bundan başka bir işe de yaramayacaklarını tesbit ve ispat etti.

Sürekli olan tek öfkesi yarım m nevverlere —sözde aydınlara— karşı idi. Bu «izm»ler ve T rk iye'yi savaş alanına  eviren, asıl meselelerinden uzaklaştıran öbür rozetler, hep bu sözde aydınlara has hastalıklardı. Bunu ne güzel anlamıştı. Anlattı da.

Mümtaz Turhan Beyi Türkiye ergeç, ama mutlaka anlayacak ve benimseyecektir. Buna inanmasaydım çok şeyden  midimi keserdim; çünkü Mümtaz Bey bizim büyük hedefimizin nirengilerinden biridir. O'nun bu imanını paylaşalım.

şimdi Mümtaz Beyi tanımayanlara sesleniyorum: Bu yazı aziz ağabeyim, büyük hocam Profesör Dr. Mümtaz Turhan beyi anlatmak için yazılmamıştır.

Bu iş çok daha büyük güçlerin elbirliğiyle, sizlerin de katılmanız ile yapılacaktır. Çalışmalar başladı bile. Bu yazı bir iç dökmesi, bir minnet borcudur. Ben Mümtaz beyin ölümü ile sizlerden iki defa daha fazla acı çekenlerdenim, sizlerle beraber bir Türk büyüğü, sizden fazla olarak da bir dost, bir ağabey kaybedenlerdenim.

Hazin gurur. Gözyaşlarından utanıyorum. Bir cümlemin bir tek cümlemin olsun borcunu ödeyebilirdim gibi akıyor onlar. (5)

5. Değerli fikir adamı ve aziz hocamın sevdiklerinden biri olarak, kendi veciz usluplarıyla hocamız Mümtaz beye olan bağlılıklarını kuvvetlendiren, içli ve samimiyet ifadeleriyle de O'nu yaşatmağa çalışan Sayın Tarık Buğra'ya (Hisar Sayı: 62 de çıkan) bu yazılarından dolayı, Mümtaz hocamın aziz ruhu ve şahsım adına teşekkür ederim. (Eserin nâciz müellifi H. K.)

K A Y I P L A R

Prof. Dr. Mümtaz Turhan)

1908 — 1 - 1 - 1969

Türk Kültürü Sayı: 75 Ocak — 1969

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübi Psikoloji Kürsüsü Profesörü Mümtaz Turhan, bir süredenberi tedâvi edilmekte olduğu Haseki Hastahanesinde 1-1-1969 Çarşamba günü sabaha karşı 01-25' te karaciğer kanserinden vefat etmiştir. (7)

1908 yılında Erzurum'da doğan Mümtaz Turhan, bir devlet memuru olan Şerif bey ve Cevriye hanımın oğulları idi. İlk tahsilini Kayseri'de, Kayseri Sultani-sine bağlı ilk kısım ve orta kısım (1924) da tamamladı. Liseyi Bursa ve Ankara'da okudu. (1927) Yüksek tahsilini Berlin ve Frankfurt üniversitelerinde yapı-rak 1935'de Frankfurt Üniversitesinden Phil. Mat. ün-vanı ile Doktora diploması aldı. Müteâkiben yurda dönen Turhan, 1936 yılında İstanbul Üniversitesi E-

7. Bir süreden beri tedâvi edilmekte olduğu Hase-ki Hastahanesinde denmektedir, halbuki burada bir zü-hul vardır! nitekim yukarıda hayat safhalarından bah-sederken de işaret ettiğimiz gibi, bir süredenberi esasen Avrupa'da idi ve vatanında ölmeyi arzu ettiği için ölü-münden iki gün önce yurda dönmüş ve hakikaten Hase-ki Hastahanesine alınmıştı.

debiyat Fakóltesi'ne Tecrübi Psikoloji Asistanı olarak tâyin edildi. 1939 yılında doçent oldu. 1952 yılında Kürsü Başkanlığına seçilen M. Turhan, Türkiye de milliyetçi istikamette kurulmuş olan ilmî fikir ekölünün Ziya Gökalpten sonra en değerli temsilcisi idi.

1949-1951 yıllarında Birleşmiş Milletler Sosyal Komisyonunda Türkiye mümessili olarak görevlendirilen Turhan; Türk Psikoloji Cemiyeti, Pedagoji Cemiyeti, Sosyoloji Cemiyeti, Müallimler Birliği, Türk Ocağı ve Türkiye Turist Cemiyetinin faal üyesi idi.

Son günlerde Edebiyat Fakóltesinin üzerinden geçen ölüm bulutunun aramızdan ayırdığı Turhan, Cuma günü Üniversite Merkez binasında yapılan ananevî tören ve Beyazıt Camiinde kılınan namazdan sonra aile kabrisitanına defnedilmiştir.

Merhuma Tanrı'dan rahmet, kederli ailesi ve mefkûre arkadaşlarına baş sağlığı dileriz.. (8)

8. Yazının sonunda ise, eserlerinin basit bir listesi yer almaktadır. Yukarıda eserlerinin tam ve kronolojik listesini verdiğimiz için burada yeniden tekrarlamıyoruz.

MECHÜLE GİDEN GEMİNİN AZİZ YOLCUSU...

MÜMTAZ TURHAN

(Bizlere Vedâ Ederken)

(Yeni) TÜRK - ELİ (9)

Yaşadığı dünyada kalbi insanlık aşkı için çarpan, yaşadığı müddetçe ilmî ile ahiâkî durumu ile, yiğitliği ve mertliği ile varlığını göstermiş herkesin sevgisine ve güvenine mazhar olmuş nâdide inisan... Ailesinin, yakınlarının ve hayranlarının gözyaşları dökerek son yolculuğa gönderdikleri mâneviyata inanmış müslüman insan...

Kaybetmenin üzüntüsü ile dolu ellerin taşıdığı tabut, hulûsu kalb ile Allah huzuruna gönderiliyordu... Bu insan âlim, amel ve iman sahibi Mümtaz Turhan bey'di.

Tabutun bulunduğu Beyazıt Camiindeki musalla taşının etrafında büyük bir insan kalabalığı vardı. Bütün yüzlerde teessürlü ifadeyi fark etmek çok kolaydı. 1-1-1969 Cuma günü idi.

9. Fikir hayatımızda değerli hizmetleriyle her zaman üzerine düşen görevi ifa eden «Yeni Türk - Eli»nin, 1 — Ocak — 1969 Sayı: 26'daki bu kadirşinas yazısından dolayı Sayın mecmua yazı ailesine teşekkürlerimi sunar, başarı ve hizmetlerinin devamını niyaz eylerim. H. K.

Öğle namazını kılan müslümanlar ikinci bir namazı kılmanın hazırlığı içinde tabutun önünde toplanıyorlardı. Bu kalabalık aziz kardeşlerinin ebediyete uğurlama maksadı içindi...

Nihayet merhumun cenâze namazı kılındı... Hoca'nın «Bir âlim öldü, bir âlem öldü» demektir şeklindeki tiz sesi kulakları dolduruyor, halkın üzüntüsünü her geçen dakika bir kez daha fazlalaştırıyordu.

Merhumun tabudu çok seven öğrencilerinin ve meslektaşlarının elleri üzerinde ilim yuvası olan İstanbul Üniversitesi ana merkez binaya getirildi. Tabutu başında bazı meslektaşlarının yaptıkları konuşma merhum Mümtaz Turhan bey'i öbür dünyanın bir tarlası olan bu dünyada gerçekten çalışmış, ekmiş, biçmiş ve ebedî ıstıratgâhına tevdi edilmişti. Müslüman, Türk, milliyetçi, merhum Mümtaz Turhan'a Tanrı'dan mağfiriet, kalanlara, ailesine ve akrabalarına baş sağlığı dileriz.

BÜYÜK BİR KAYIP

Prof. M Ü M T A Z T U R H A N

Mümtaz Turhan 1908 yılında Erzurum'da doğdu. Babasının adı Şerif, annesinin ki Cebriye'dir. Fakir bir ailenin çocuğu iken, okumak için büyük bir gayret gösterdi. 1924'de Kayseri Sultanisinin ilk ve orta kısmını, 1927'de Bursa Lisesinden naklen geldiği Ankara Lisesini bitirdi. 1928-35 arasında 7 yıl Almanya'da kaldı. Berlin ve Frankfurt Üniversitesini bitirdi. Bu sonuncu üniversite de 1935'de doktorasını verdi. Ertesi yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine asistan olarak girdi. 1939'da doçent oldu. 1944'de İngiltere'ye gitti. 1952'de Tecrübî Psikoloji Kürsüsü Profesörlüğüne yükseldi. 1949-51 arasında Birleşmiş Milletler Sosyal Komisyonunda Türkiye mümessili olarak çalıştı. Diyarbakır 1921 doğumlu Mevhibe (Ögel) hanımla evliydi. Nesrin (1946) ve Fügen (1951) adında iki kızı vardır. Almanca, İngilizce ve Fransızca bilirdi.

Bazı eserleri Almanca ve İngilizce gibi dillere de çevrilen Mümtaz Turhan'a ün kazandıran eser, İngilizce yayınladıktan sonra Türkçe ilk baskısı 1951'de yapılan Kültür Değişmeleridir. Sonra Maarifimizin Ana Dâvaları, Garplılaştırmanın Neresindeyiz? nihayet 1965'te Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, Sosyal Psikoloji

Bakımından Bir Tetkik adlı birbirinden mühim eserlerini yayınladı.

Mümtaz Turhan, pek kısır olan son çağ Türk düşüncesinin birkaç şahsiyetinden biridir. Türkiye'nin ve Türk toplumunun Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçme çabası ve bu çabanın tarihi tahlili üzerinde yapılan ilk ciddî deneme olan ve yazarın şâheseri sayılan Kültür Değişmelerinden sonra, git-tikçe daha aktüel mevzuları işledi. Çağdaş medeniyet seviyesine çıkabilmemiz için lâzım gelen şartlar üzerinde çalıştı. Ölüm kalım dâvamız olan bu kalkınma meselesinde, hayale olduğu kadar ümitsizliğe de yer vermeden, tamamen ilmî ve gerçekçi incelemeler yaptı.

Henüz 60 yaşında kaybettiğimiz Mümtaz Turhan, fikrî ortamın lise seviyesindeki yazılarla nadiren demagoji ve polemik olmaktan çıkabildiği Türkiye'de bir yıldız gibi parladı. Son aylarda Millî Eğitim Bakanlığında Sosyal İlimler Komisyonu Başkanı ve bu sıfatla Bin Temel Eser Kurulu üyesi olarak çalıştı. Türk ilminin ilmî şeref ve şahsiyetini temsil eden bir sima oldu. Ucuz şöhrete iltifat etmedi. Nadir ilim ve fikir adamlarımızdan biriydi.

Bütün bu vasıflarıyla Prof. Dr. Mümtaz Turhan, asla lâayık olduğu anlayışlı çevreyi bulamadı. Böyle bir şahdiyeti değerlendirebildiğimizi iddia edemeyiz. Birinci sınıf ve yüksek traşlı gazeteler kendisine sü-tunlarını kapamışlardır. Çünkü solcu değildi. Kalkınma mevzuunda parlak ve kolay yol göstermediği için kendisinden çekinen hükûmetler, fikrî seviyesinden ürken ve eserlerini kıskanan ilmî çevreler oldu. Kâ-zip şöhretlere sayfa sayfa mersiyeler yazan basını-mızda Mümtaz Turhan'ın pek vakitsiz ufûlü, lâayık olduğu akisleri yapmadı. Ölüm haberini yalnız bir, iki gazete, son sayfalarında verdiler.

Türk milletinin bir Prof. Mümtaz Turhan daha yetiştirmesi kolay olmayacaktır. Mümtaz Turhan gibi değerlerimiz varsa, bunların çoğu mütevazi ve istemesini hiç bilmeyen, yaygaradan ve reklâmdan nefret eden insanlardır. Ancak bu insanları değerlendirmeyi, onlardan şöyle, böyle değil de, kapasiteleri nispetinde faydalanmayı öğrenmedikçe, Türk devleti için gerçek kalkınma, ufukların ötesine kılacaktır. (10)

10. Merhum Prof. Dr. Mümtaz Turhan hakkındaki bu kısa ve fakat samimi ifadelerle dolu olan güzel yazı, Hayat Tarih mecmuası'nın 1 — Şubat — 1969 tarih C. 1. Sayı: 1 sıra: 49. nushasında Sayfa 56'da çıkmıştır. Yalnız yazının baş tarafında Mümtaz Turhan'ın ailesinden bahseden cümlelerde «Fakir bir ailenin çocuğu iken» ifadesi, samimi olmakla beraber haikate uymamaktadır. Sanırız durum iyice tetkik edilememiş olacak! Doğru tarafı ise, bizim yaptığımız araştırmalar sonucu elde ettiğimiz şekliyle «Hayat safhaları» bölümündedir. Dr. H. K.

**MÜELLİFİN ÇIKMIŞ ve ÇIKACAK OLAN DİĞER
ESERLERİ :**

- a) Medeniyetin Gerçek Mânâsı ve İslâmiyet (mevcudu kalmadı)
- b) Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefelerinde Sistematik Problemler (mevcudu bitmek üzere)
- c) Sosyal Dersler (Üniversiteye hazırlama gâyesiy-le müşterek çıkarılmış olup bitmiştir)
- d) Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa
- e) Modern Pedagoji ve Psikoloji Açısından «İslâm-da Kitle Eğitim» nin Esasları (mevcudu bitmek üzeredir)
- f) Dünyada ve Türkiye’de Halk Demokrosisininin An-lam ve Mahiyeti
- g) Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi, Din Müesseseleri ve Din Âlimleri (Veli Ertanla müşterek)
- h) Dünyada ve Türkiye’de HALK EĞİTİMİ ve TOP-LUM KALKINMASI (baskıya hazır)
- i) Türk Toplumlarında İçtimai Düşüncenin Tarihi Tekâmülü
- ı) TARİKATLAR (Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerin Analizi)
- j) Mecellenin Hususiyetleri

k) Ders Kitapları Serisi

- 1. İlk Okul 4. Sınıf Ahlâk Dersleri (müşterek)
- 2. İlk Okul 5. Sınıf Ahlâk Dersleri (müşterek)
- 3. Orta Okul I. Sınıf Ahlâk Dersleri (müşterek)
- 4. Orta Okul II. Sınıf Ahlâk Dersleri (müşterek)
- 5. Orta Okul III. Sınıf Ahlâk Dersleri (müşterek)
- 6. Yüksek İslâm Enstitüsü YAY-KUR Öğrencileri için sistematik Felsefe Ders Notları (müşterek)

**TÜRDÄV BASIM, YAYIN LTD. ŞTİ'NİN
NEŞRETTİĞİ ESERLER**

ZORBA

15 TL.

Selçuk Kuleli

4. Murad devrini dile getiren bu roman, tarihi olduğu kadar, içtimai yönü de kuvvetlidir. Birinci baskısı tükendi, 2. baskısı yapıldı ve Millî Eğitim Bakanlığı'na okullara tavsiye edildi.

KARTAL YUVASI

15 TL.

Selçuk Kuleli

Kafkas müslümanlarının hayatı, açık ve akıcı bir üslûpla anlatılmaktadır. Tarihten ibret almak isteyenler bu romanı okudu ve beğendi. Ve, Millî Eğitim Bakanlığı'na okullara tavsiye edildi. 2. baskısı yapılıyor.

MİNYELİ ABDULLAH

15 TL.

Hekimoğlu İsmail

Yüzbinlerin okuduğu bu eser için kararı sizler verdiniz bile... Şimdi 19. baskısı yapıldı.

MAZNUN

20 TL.

Hekimoğlu İsmail

Bu güzel romanın 8. baskısı yapıldı. Demek beğendiniz.

KIRIK HANÇER

20 TL.

Yılmaz Boyunağa

Bin yıldır İslâm'ın sancağını elinde taşıyan Türklerin, Hindistan'daki hayatlarını en güzel şekilde dile getiren bu roman, Millî Eğitim Bakanlığı'na okullara tavsiye edildi. 1. baskısı tükendi. 2. baskısı yapılıyor.

FETİH SANCAKLARI

15 TL.

Yılmaz Boyunağa

Zaferlerimizden bir kısmını romantik bir üslup içinde anlatan bu eser, yorgun zamanlarınızda bile sizi dinlendirecek ve ümitlerinizi kuvvetlendirecek güçtedir.

YANIK BUĞDAYLAR

25 TL.

Ahmet Günbay Yıldız

Bu roman 3. baskısını yaptı. Çünkü beğeniyorlar. Okuyan, başkasına tavsiye ediyor. Çünkü hayatınız anlatılıyor. Güleceksiniz, ağlayacaksınız, çünkü çok güzel bir roman...

ÇİÇEK SUSAYINCA

20 TL.

Ahmet Günbay Yıldız

Bu romanın da 3. baskısı hazırlanıyor. Neden? Çünkü aranıyor, isteniyor ve soruluyor. Beğenilen kitabın baskısı yapılır. Herkes beğendiğine göre siz de beğeneceksiniz...

İZAHLI İLMİHAL

25 TL.

Veli Ertan

Bugünün gençliği için hazırlanan ilmihal denince akla bu eser gelir.

FEZADA BİR İNSAN

15 TL.

I. Ethem Vural

Okul kitaplarına dayanarak hem Darvinizmi ret etmek-
te, hem de imân âlemine pencere açmaktadır. Milli
Eğitim Bakanlığı'nca okullara tavsiye edilen bu roman,
gerçekten orijinal bir eserdir.

İSYAN ÇİÇEKLERİ

10 TL.

Hüsnü Aktaş

1971 hâdiselerine ışık tutan, gençler ve velilere el ki-
tabı olacak kadar değerli olan bu romanın 2. baskısı
da yapıldı.

ŞEN OLASIN LÂİKLİK

15 TL.

Hüsnü Aktaş

Bu eserde günümüzü, halimizi ve düşüncelerimizi hikâyeler içinde ele alan yazar, daha evvel neşrettiği kitaplarla dikkati çekmiş bir kimsedir.

KÖLELİKTEN KURTULUŞ

10 TL.

Booker T. Washington

Bu eser çeşitli dillerde yüzbinlerce basıldı ve satıldı. Türkiye'de de 7. baskısını yaptı. Acaba bu otobiyografinin bu kadar satılmasının sırrı nedir? Merak etmez misiniz?

GENÇLİK ve NAMAZ

15 TL.

Yusuf Özcan

Gençlerin anlayacağı şekilde yazılmış ve hazırlanmış olup, ibadetlerle alakalı çok şeyler bulacağınız bu eserin 3. baskısı yapıldı.

YARINKİ TÜRKİYE

15 TL.

Ord. Prof. Muhammed El Mübârek

Yepyeni bir dünya doğuyor, bu dünya müslümanların olacak. Eğer tereddütünüz varsa, buyurun tetkik ediniz, siz de «evet» diyeceksiniz.

İSLÂM TARİHİ

120 TL.

Hayati Ülkü

Başlangıçtan bugüne kadar milletlerin, devletlerin ve devirlerin tarihini toplayan bu eserin 3. baskısı yapıldı.

TARİKATLAR

30 TL.

Dr. Hasan Küçük

Osmanlı Devletini tarih sahnesine çıkaran, onu 6 asır ayakta tutan kuvvetlerden biri de tarikatlardır. İyi bir araştırma, güzel görüş ve ilmin hükmü bu eserde...

DÂVET

15 TL.

Hekimoğlu İsmâîl

Allah'a inanan, İslâm'ın esaslarına uymaya çalışır. İslâm'a uyanlar ise üstündür. İşte bu eser, bu gerçeğe parmak basmaktadır. 5. baskısı yapıldı.

İRÂDE TERBİYESİ ve İSLÂM

15 TL.

Selâhattin Kaptanağası

İradeyi, İslâm'a uygun tarzda terbiye etmenin esaslarını açıklayan bu eser, hem bilgi bakımından, hem de ifade üstünlüğü yönünden bir değerdir.

İSLÂM ARAZİ HUKUKU

30 TL.

Doç. Dr. Ali Şafak

İlk devirlerdeki tatbikatı esas alan bu eser, ilimden yana olanların ihtiyacıdır!

PEYGAMBERLİK ve PEYGAMBERLER

25 TL.

(Âyet ve Hadîslerde)

Muhittin Bahçeci

Peygamberlik ve Peygamberleri en sıhhatli şekilde anlatan âyet ve hâdislerdir.

İşte Türkiye'de ilk defa böyle bir eser hazırlandı, ilimden yana olanların istifadesine sunuldu.

CUMHURİYET DEVRİNDE DİN EĞİTİMİ, DİN
ÂLİMLERİ ve DİN MÜESSESELERİ

15 TL.

Dr. Hasan Küçük — Veli Ertan

İhtiva ettiği konular, eserin başlığını meydana getirmiştir! Zihinlerdeki merakı giderici cevaplar bu eserde dir.

**Siparişleriniz için :
P.K. 882 — İSTANBUL**